

100 FİLMDE
başlangıcından günümüze

Türk Sineması

Agâh Özgüç

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : mustafa delioğlu
kapak ve iç fotoğraflar : agâh özgüç özel arşivi

BİLGİ YAYINLARI
SİNEMA DİZİSİ

1. 100 FİLMDE
   Başlangıcından Günümüze
   GANGSTER FİLMLERİ
   Hazırlayan : T. KAKINÇ

2. 100 FİLMDE
   Başlangıcından Günümüze
   WESTERN FİLMLERİ
   Hazırlayan : T. KAKINÇ

3. 100 FİLMDE
   Başlangıcından Günümüze
   TÜRK SİNEMASI
   Hazırlayan: Agâh ÖZGÜÇ

ÖTEKİ SİNEMA KİTAPLARIMIZ

1. Türk Sineması Kronolojisi *Nijat ÖZÖN*
2. Bisiklet Hırsızı *Vittorio De SICA*

dizgi : faruk kaya
tel : 230 85 76
baskı: cantekin matbaacılık yayıncılık
ticaret ltd. şti.
tel : 433 30 84 – 435 83 56

İÇİNDEKİLER

Öndeyiş 7

Başlangıcından Günümüze Türk Filmlerinin
Tarihsel Gelişimi 13

Yenileşme Yolunda 24

Nasıl Bir Gelişme? 27

Atak Yapanlara Gelince 36

Türk Sineması Gençleşiyor 38

Ve Düşünce Akımları 45

Bir "Garip" Sinema 51

Dönüm Noktasındakiler 54

Gençlerin Elinde Sinemamız 63

Sorular... Sorunlarla 69

. . . VE 100 FİLM 72

"Acı", "Acı Hayat" (72), "Adak", "Adı Vasfiye" (74), "Afife Jale" (75), "Ağıt", "Ah Güzel İstanbul" (76), "Aaah Belinda" (77), "Almanya Acı Vatan", "Anayurt Oteli (78), "Arabesk" (79), "Arkadaş" (80), "Asılacak Kadın" (81), "At", "Ateşten Gömlek" (82),"Aysel Bataklı Damın Kızı" (83), "Baba", "Bedrana" (84), "Ben Öldükçe Yaşarım", "Berdel" (86), "Bereketli Topraklar Üzerinde", "Beyaz Mendil" (87), "Bez Bebek" (88), "Bir Avuç Cennet", "Bir Günün Hikâyesi" (89), "Bir Millet Uyanıyor" (90), "Bitmeyen Yol" (91), "Bir Türke Gönül Verdim" (92), "Bir Yudum Sevgi" (93), "Bozuk Düzen", "Camdan Kalp" (94), "Çalıkuşu" (95), "Çıplak Vatandaş" (96), "Derman", "Dönüş" (97), "Duvarların Ötesi", "Düşman" (98), "Düşman Yolları Kesti", "Endişe" (99), "Ezo Gelin", "Faize Hücum" (101), "Fıratın Cinleri", "Firar" (102), "Gecelerin Ötesi" (103), "Gelin", "Gizli Yüz"

(104), "Gurbet Kuşları" (105), "Hakkâri'de Bir Mevsim" (106), "Halkalı Köle", "Hanım" (107), "Haremde Dört Kadın" (108), "Hayallerim, Aşkım ve Sen" (109), "Hazal", "Herşeye Rağmen" (110), "Hudutların Kanunu" (111), "İkimize Bir Dünya" (112), "İpekçe", "İnce Cumali" (114), "Kanal" (115), "Kanun Namına", "Kara Çarşaflı Gelin" (116), "Karanlıkta Uyananlar", "Karartma Geceleri" (117), "Karılar Koğuşu" (118), "Kaşık Düşmanı" (119), "Kızılırmak - Karakoyun" (120), "Kurbağalar", "Kurşun Ata Ata Biter" (121), "Kuyu" (122), "Maden", "Memleketim" (124), "Mine", "Muhsin Bey" (126), "14 Numara", "Otobüs" (127), "Otobüs Yolcuları" (128), "Pehlivan", "Piano Piano Bacaksız" (129), "Robert'in Filmi", "Selvi Boylum, Al Yazmalım" (130), "Sevmek Zamanı" (131), "Seyyit Han - Toprağın Gelini", "Sis", (133), "Son Kuşlar" (134), "Sultan" (135), "Susuz Yaz", "Sürü" (137), "Talihli Amele", "Uçurtmayı Vurmasınlar" (138), "Umut" (139), "Umutsuzlar" (140), "Üç Arkadaş" (141), "Vurun Kahbeye", "Yer Demir Gök Bakır" (142), "Yılanların Öcü" (143), "Yılanların Öcü" (144), "Yol" (145), "Yusuf ile Kenan", "Zavallılar" (146), "Züğürt Ağa" (147).

Sayılarla Bir Genelleme 149

BEYAZ PERDENİN PERDE ARKASI 154

"Yılanların Öcü" (154), "Susuz Yaz" (155), "Hudutların Kanunu" (156), "Umut", "Dönüş" (157), "Yol" (158), "Camdan Kalp" (159).

ÖNDEYİŞ

Türk sinema kitaplığı için ilk kez yapılan böyle bir kaynak çalışmada, önce bugüne dek düzenlenen *"en iyi Türk filmi"* soruşturmaları, festivaller, yarışmalar tek tek tarandı. Ve bu tarama sonucunda 78 yıllık Türk sinema tarihinin seçkin *"yüz film"*i böylece ortaya çıkmış oldu. Bu çalışmaya temel olarak ilk kaynak oluşturan *"Konusuyla, anlatımıyla, oyun düzeniyle ulusal nitelikler taşıyan bütün zamanların (1914-1974) en iyi on Türk filmi"* soruşturmasıdır. *Yedinci Sanat* dergisi adına düzenlenip, 126 kişinin katıldığı 14 ay süren, Türk sinema tarihinin bu büyük soruşturmasında şu sonuçlar alınmıştı:

1) *"Umut"* Yılmaz Güney (88 oy).
2) *"Üç Arkadaş"* Memduh Ün (85 oy).
3) *"Susuz Yaz"* Metin Erksan (68 oy).
4) *"Hudutların Kanunu"* Lütfi Ö. Akad (61 oy).
5) *"Yılanların Öcü"* Metin Erksan (52 oy).
6) *"Beyaz Mendil"* Lütfi Ö. Akad (51 oy).
7) *"Ağıt"* Yılmaz Güney (45 oy).
8) *"Kanun Namına"* Lütfi Ö. Akad (44 oy).
9) *"Gurbet Kuşları"* Halit Refiğ (38 oy).
10) *"Kızılırmak-Karakoyun"* Lütfi Ö. Akad (37 oy).

"Bütün zamanların en iyi on Türk filmi" listesini, ardından şu filmler izliyordu: *"Bitmeyen Yol"* (Duygu Sağıroğlu), *"Seyyit Han"* (Yılmaz Güney), *"Acı Hayat"* (Metin Erksan), *"Acı"* (Yılmaz Güney), *"Haremde Dört Kadın"* (Halit Refiğ), *"Karanlıkta Uyananlar"* (Ertem Göreç), *"Bir Millet Uyanıyor"* (Muhsin Ertuğrul), *"Çalıkuşu"* (Osman F. Seden), *"Gelinin Muradı"* (Atıf Yılmaz),

"Dönüş" (Türkan Şoray), *"Umutsuzlar"* (Yılmaz Güney), *"Baba"* (Yılmaz Güney), *"Kırık Çanaklar"* (Memduh Ün), *"Sevmek Zamanı"* (Metin Erksan), *"Gecelerin Ötesi"* (Metin Erksan), *"Kuyu"* (Metin Erksan), *"Vurun Kahbeye"* (Lütfi Ö. Akad), *"Bir Türke Gönül Verdim"* (Halit Refiğ), *"Bu Vatanın Çocukları"* (Atıf Yılmaz).

Listelere girme sayısına göre düzenlenen oylamada 31 film saptanmış oldu. Bu ilk büyük soruşturmadan sonra aradan 7 yıl geçince bu kez de *Yeni Sinema* dergisi bir boşluğu doldurmak amacıyla 1970-1980 yıllarını kapsayan yeni bir soruşturma düzenledi. Bu on yıllık süreyi içeren ve *"ara dönem"*in *"en iyi on Türk filmi"* soruşturmasına söz konusu dergi yayınına son verdiği için 44 kişi katılabilmişti. Bu *"ara dönem soruşturması"* ise şu saptamayı getiriyordu:

1) *"Umut"* Yılmaz Güney (320 puan).
2) *"Sürü"* Zeki Ökten (291 puan).
3) *"Arkadaş"* Yılmaz Güney (194 puan).
4) *"Otobüs"* Tunç Okan (144 puan).
5) *"Gelin"* Lütfi Ö. Akad (92 puan).
6) *"Maden"* Yavuz Özkan (89 puan).
7) *"Selvi Boylum Al Yazmalım"* Atıf Yılmaz (88 puan).
8) *"Endişe"* Şerif Gören (81 puan).
9) *"Yusuf İle Kenan"* Ömer Kavur (80 puan).
10) *"Fıratın Cinleri"* Korhan Yurtsever (77 puan).

Bu listeyi izleyen filmler ise şöyle oluştu: *"Ağıt"* (Yılmaz Güney), *"Adak"* (Atıf Yılmaz), *"Yatık Emine"* (Ömer Kavur), *"Kara Çarşaflı Gelin"* (Süreyya Duru), *"Kanal"* (Erden Kıral), *"Aşk-ı Memnu"* (Halit Refiğ), *"Kibar Feyzo"* (Atıf Yılmaz), *"Bedrana"* (Süreyya Duru), *"Zavallılar"* (Yılmaz Güney-Atıf Yılmaz), *"Canım Kardeşim"* (Ertem Eğilmez).

Bu ikinci, özellikle de birincisinin devamı niteliğinde ve uzantısı olan soruşturmada 20 *"seçme film"* daha ortaya çıkmış oluyordu. Ancak bu ikinci listede yer alan *"Umut"* ilkinde de olup, *"Aşk-ı Memnu"* ise bir TV dizisini oluşturduğundan bu sayı 18'e düşüyordu. Böylece her iki soruşturmadaki (1914-1980'e

kadar olan süre içinde) film sayısı 49'a tırmanmıştı. Yüz filmi tamamlayabilmek için daha 51 film gerekiyordu.

1980'li yılların başlarında nitelikli film sayısının artması üzerine bu kez de yeni bir değerlendirme saptama amacıyla *Videosinema* dergisi *"1975-84 döneminin en iyi 10 filmi"* adıyla bir soruşturma düzenliyordu. 29 sinema yazarının katıldığı bu *"ikinci ara soruşturma"*nın sonuçları da şöyle belirlenmişti:

1) *"Sürü"* Zeki Ökten (25 puan).
2) *"Bereketli Topraklar Üzerinde"* Erden Kıral (17 puan).
3) *"Bir Yudum Sevgi"* Atıf Yılmaz (15 puan).
4) *"Diyet"* Lütfi Ö. Akad (14 puan).
5) *"Selvi Boylum Al Yazmalım"* Atıf Yılmaz (14 puan).
6) *"Düşman"* Zeki Ökten (14 puan).
7) *"Adak"* Atıf Yılmaz (13 puan).
8) *"Endişe"* Şerif Gören (12 puan).
9) *"Otobüs"* Tunç Okan (12 puan).
10) *"Yusuf İle Kenan"* Ömer Kavur (10 puan).
11) *"Kırık Bir Aşk Hikâyesi"* Ömer Kavur (10 puan).

İki filmin 10'ar puan alması nedeniyle, yukarıda görüldüğü gibi 10 film yerine 11 film seçilen bu soruşturmanın diğer filmleri şu sırayı izliyordu: *"Hazal"* (Ali Özgentürk), *"Faize Hücum"* (Zeki Ökten), *"Firar"* (Şerif Gören), *"At"* (Ali Özgentürk), *"Mine"* (Atıf Yılmaz), *"Fahriye Abla* (Yavuz Turgul), *"Kara Çarşaflı Gelin"* (Süreyya Duru), *"Kardeşim Benim"* (Nesli Çölgeçen), *"Maden"* (Yavuz Özkan), *"Seni Kalbime Gömdüm"* (Feyzi Tuna), *"Talihli Amele"* (Atıf Yılmaz), *"Askerin Dönüşü"* (Zeki Ökten), *"Kapıcılar Kralı"* (Zeki Ökten), *"Fıratın Cinleri"* (Korhan Yurtsever), *"Kibar Feyzo"* (Atıf Yılmaz), *"Derman"* (Şerif Gören), *"Seni Seviyorum"* (Atıf Yılmaz), *"Güneşin Tutulduğu Gün"* (Şerif Gören), *"Namuslu"* (Ertem Eğilmez), *"Almanya Acı Vatan"* (Şerif Gören), *"Yılanı Öldürseler"* (Türkan Şoray), *"Bir Gün Mutlaka"* (Bilge Olgaç), *"Deli Yusuf"* (Atıf Yılmaz), *"Merhaba"* (Özcan Arca), *"Sensiz Yaşayamam"* (Metin Erksan), *"Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı"* (Ertem Eğilmez), *"Çiçek Abbas"* (Sinan Çetin), *"Çirkinler de Sever"* (Sinan Çetin), *"Bir Günün Hikâyesi"* (Sinan Çetin).

Böylece *"en iyi 10 film"* listelerine giremeyen ya da girmeyi başarabilen film sayısının toplamı 89'a kadar tırmanmıştı. Bu iki *"ara seçim"*i oluşturan soruşturmadan sonra tüm zamanları içeren bir başka büyük ve 76 yıllık bir tarihsel gelişimi içine alan bir soruşturma daha gündeme gelecekti. *Ankara Film Şenliği Komitesi*'nin düzenlediği ve 44 kişinin katılımıyla gerçekleşen soruşturmanın amacı (1914-1990), yeniden *"Bütün zamanların en iyi 10 Türk filmi"*'ni yeni gelişmelerin ışığında bir kez daha saptamaktı. Bu kez de şu sonuç ortaya çıkıyordu:

1) *"Sürü"* Zeki Ökten.
2) *"Umut"* Yılmaz Güney.
3) *"Anayurt Oteli"* Ömer Kavur.
4) *"Yol"* Şerif Gören.
5) *"Susuz Yaz"* Metin Erksan.
6) *"Muhsin Bey"* Yavuz Turgul
7) *"Hakkâri'de Bir Mevsim"* Erden Kıral.
8) *"Uçurtmayı Vurmasınlar"* Tunç Başaran.
9) *"Gelin"* Lütfi Ö. Akad.
10) *"Adı Vasfiye"* Atıf Yılmaz.

"En iyi 10 Türk filmi" seçimiyle ilgili soruşturmalar, ya da eskilerin deyişiyle *"anketler"*, elbette bir mevsimi, bir dönemi, eğer sınırları genişletilirse de tüm zamanları içine alan bir tarihi yansıtırlar. Tarihsel işlevi ve özellikle de *"tüm zamanları"* içeren bu soruşturmalar yenilendikçe, görüldüğü gibi eski listelerdeki filmlerin yerlerinin de zaman aşımı nedeniyle değişmesi kaçınılmazdır. Yeni aşamalara ve zamanın akışına karşı dayanıklı olup değişmeyenler ise tarihsel değerlerini, özelliklerini koruyacak, giderek de yılların ötesine taşacaklardır. İşte biz de bu soruşturmaları temel alarak 1992'yi de içeren 78 yıllık Türk sinema tarihinin yüz filmini saptamış oluyoruz. *"Türk sinemasında yüz film"* derken tümü için *"ulusal nitelikler taşıdığını"* ya da *"devrimci özellikler içerdiğini"* iddia edecek değiliz. Kitapta yer alan filmlere, günümüzün hızla değişen koşulları içinde ilkel ve *"eskimiş"* kalsalar bile çevrildikleri yıllardaki önemlerine göre; içeriklerine, sinematografik işçiliklerine, sinemasal atmosferleri-

ne göre bir *"seçim değerlendirmesi"* yaptığımızı söyleyebiliriz... Halktan kopuk soyut-sanatsal özellikler taşıyan filmlerin yanısıra halka dönük devrimci-popülist değerlendirmeler içeren ürünlere de rastlamak kaçınılmazdır belki... Ama İtalyan sinema yazarı *Aldo Tassone*'nin şu değerlendirmesini de unutmamak gerek:

"Tarihsel değeri sanatsal değerini aşan yapıtlar da vardır."

Agâh ÖZGÜÇ

BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE
TÜRK FİLMLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1914, Türk film tarihinin başlangıç yılıdır.

1. Dünya Savaşı'na girdiğimiz günlerde; yani, 14 Kasım 1914 günü orduda yedek subay olarak görev yapan *Fuat Uzkınay,* Türk asıllı bir sinemacı ve de Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rusların Ayastefanos'a (Yeşilköy) diktikleri anıtı kamerasıyla görüntülemişse, bu tarihi belge *"ilk Türk filmi"*dir.

Ancak, son yıllarda çeşitli tartışmalara neden olan *Uzkınay*'ın 150 metre uzunluğunda (bazı tarihlerde ise bu 300 metre olarak yazılır) *"Ayestefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı"* adlı tarih belgeselini gören çıkmamıştır. Ve çekilişine ait bir tanık da yoktur. Ortada varolan ve sinema tarihi kitaplarında yayımlanan yalnızca söz konusu anıtın genel fotoğrafıdır. Konuyla ilgili elde somut belgeler veya 1914'lerden bu yana olaya açıklık getirebilecek bir tanık çıkmasa da, yeni belgeler bulunana kadar *"Ayestefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı",* "ilk Türk filmi" sayılacak, 14 Kasım 1914 ise bir *"doğum tarihi"* olarak önemini koruyacaktır.

Kuşkusuz 14 Kasım 1914'ün bir de *"tarih öncesi"* vardır. Örneğin, yabancı uyruklu sinemacıların ülkeye girişi, sinema salonlarının açılışı, ilk sinema gösterileri gibi... Ne var ki bu tarih öncesi gelişmeler, ayrı bir bölümü oluşturması nedeniyle belirlediğimiz ve sınırlarını çizdiğimiz sürecin dışında kalıyor. Konumuz yalnızca Türk sinemasında üretimi gerçekleşen filmlerin nasıl başladığı ve günümüze gelene kadar nasıl bir aşama geçirdiği ve nerelerden nerelere geldiğini saptayabilmek içindir ki 14 Kasım 1914'ü bir sürecin başlangıcı olarak aldık.

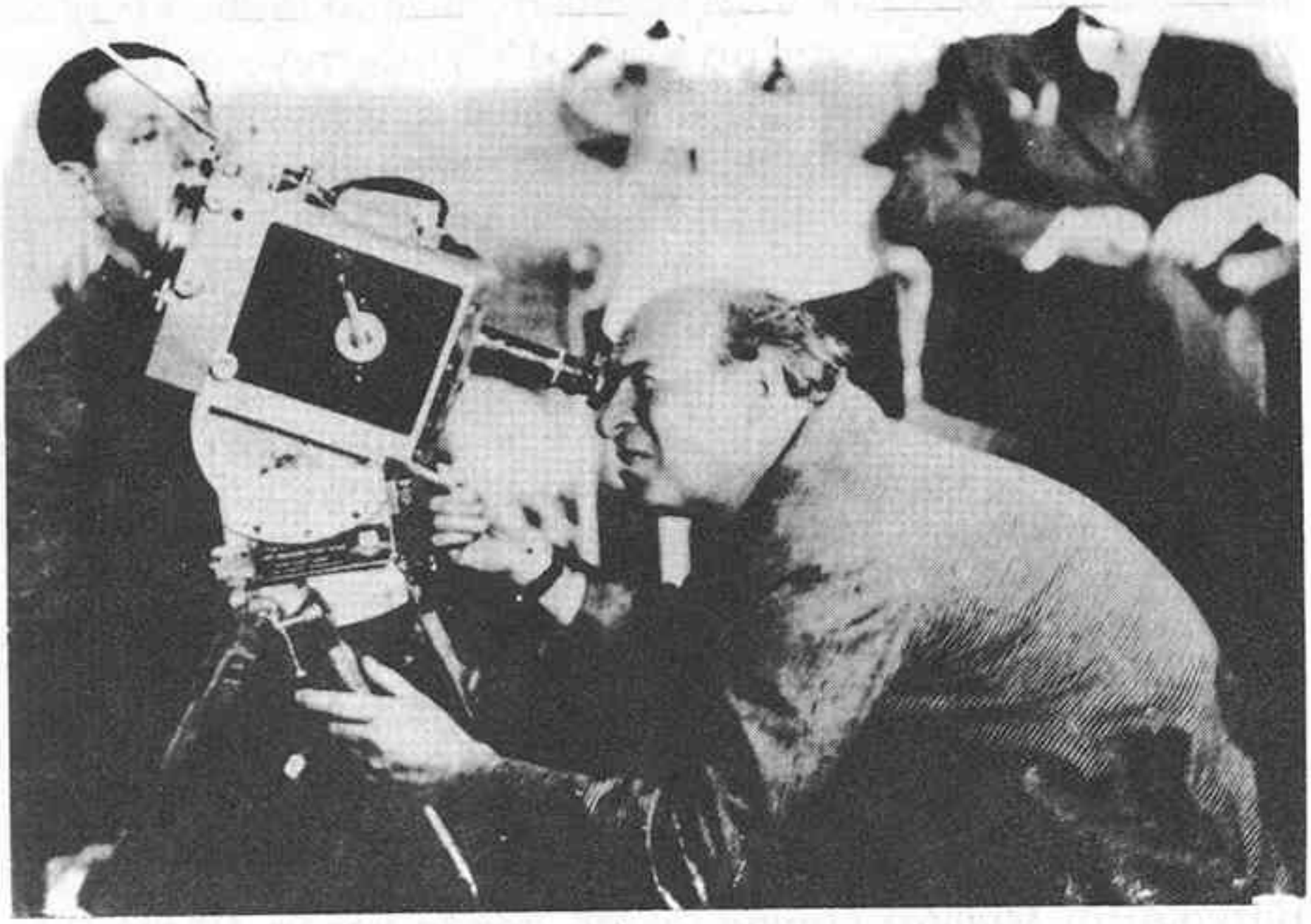
Fuat Uzkınay: "İlk Sinemacımız (1888 – 1958)

İlk Türk sinemacısı *Fuat Uzkınay* (1888-1956) daha sonraki yıllarda çalışmalarını sürdürecek, Rumen uyruklu bir Polonya Yahudisi olan *Sigmund Weinberg*'in 1916 yılında çekimine başlayıp yarım bıraktığı *"Himmet Aga'nın İzdivacı"* adlı konulu filmi 1918'de tamamlayacaktır. Bu gecikme nedeniyle halk önüne çıkan ilk uzun metrajlı ve konulu film, 1917 yılında genç gazeteci *Sedat Simavi*'nin (1896-1953) yönettiği *"Pençe"*dir. *Sedat Simavi,* sinemaya el attığı yıllarda ne kadar genç bir delikanlıysa, 1919 yıllarında *"Mürebbiye"* ve ilk tarihsel bir film denemesi olan *"Binnaz"*ı yöneten ve dönemin ünlü tiyatrocularından *Ahmet Fehim* (1857-1930) ise o kadar yaşlıdır. 60 yaşında yönettiği bu iki filmin özelliği, Türk sinema tarihinde ilk kez, kadın kişilikleri üzerine kurulmuş konulardan oluşmasıdır.

İlk güldürü filmlerinin yönetmeni Şadi Fikret Karagözoğlu *"Bican Efendi Vekilharç", "Bican Efendi Mektep Hocası"* ve *"Bican Efendinin Rüyası"* üçlemesiyle, 1921 yılında ilk güldürü tiplemesini yaratır. *Karagözoğlu*'nun (1881-1941) bu üçleme denemesi kısa öykülü filmlerden oluşmaktadır. Ve 1922 yılında Muhsin Ertuğrul'un (1892-1979) devreye girmesiyle Türk sinemasında yeni bir dönem açılır. Tefeyyüz Mektebi, Dar-ül Edep, Soğukçeşme ve Topkapı Rüştiyeleri, Mercan İdadisinde okuyup, 17 yaşında *Burhanettin Tepsi* topluluğunda sahneye çıkan Ertuğrul, *"tek yönetmen"* olarak Türk sinemasına damgasını basar. Belli süreler içinde Almanya ve Sovyetler Birliği'nde oyunculuk yapan, çeşitli filmler çeken *Muhsin Ertuğrul* 1922 yılında ülkeye dönüp 1939'a kadar olan süre içinde birbiri ardına tam 19 uzun metrajlı film yönetir. İlk özel yapımevi olan *Kemal Film* şirketinin kuruluşunda katkıları olan ve özellikle de Türk Tiyatrosuna büyük hizmet veren Ertuğrul'un bu dönem içinde yaptığı filmler Alman ve Sovyet sinemasının etkilerini taşıdığı açıktır. Ağdalı melodramlarla teatral havadan kurtulamaz. Kaldı ki sinema dili de oldukça ilkeldir. Bu çalışmalarında önemli bir destekçisi de yönettiği filmlerin büyük bir bölümünün senaryolarını *Mümtaz Osman* takma adıyla yazan *Nâzım Hikmet*'tir (1902-1963). Sinema içinde bir *"tiyatrocular okulu"* ku-

rup *"tiyatrocular dönemi"*nin mimarı olan Ertuğrul'un genel yapısıyla sinemasına baktığımızda yine de bu tarihsel sürece dayalı üç önemli film görürüz: *"Ateşten Gömlek"* (1923), *"Bir Millet Uyanıyor"* (1932) ve *"Bataklı Damın Kızı Aysel"* (1934). Türk sinemasında *"ilk kurtuluş savaşı filmleri"* ve *"ilk köy filmi"*ni oluşturan bu çalışmalar ne kadar abartıdan ve de teatral havadan kurtulamasa da dönemin koşulları içinde çeşitli özellikler taşıyacaktır. Çünkü Muhsin Ertuğrul, her şeyden önce operet filmleriyle olsun, ilk kez Müslüman Türk kadın oyuncularını (Neyyire Neyir, Bedia Muvahhit) kamera karşısına çıkarmakla (Ateşten Gömlek) olsun ve de günahları ne olursa olsun bir *"öncü"*dür. Övüldüğü kadar da tartışılan bir sinemacı olan Ertuğrul'un sinema serüveni, 1953 yılında halk önüne çıkan *"ilk renkli Türk filmi" "Halıcı Kız"*la sona erer.

Ertuğrul'un *"Tek yönetmen"* olarak Türk sinemasında egemenliğini sürdürdüğü dönemde *"beyin takımı"*ndaki Nâ-

Muhsin Ertuğrul ve foto direktörü Cezmi Ar.

Lütfi Ö. Akad: "Gelin" (Koçyiğit - Şen - Rona, 1973)

Yılmaz Güney: "Arkadaş" (Kerim Afşar - Güney, 1974)

Tunç Okan: "Otobüs" (Okan - Kurtiz, 1974)

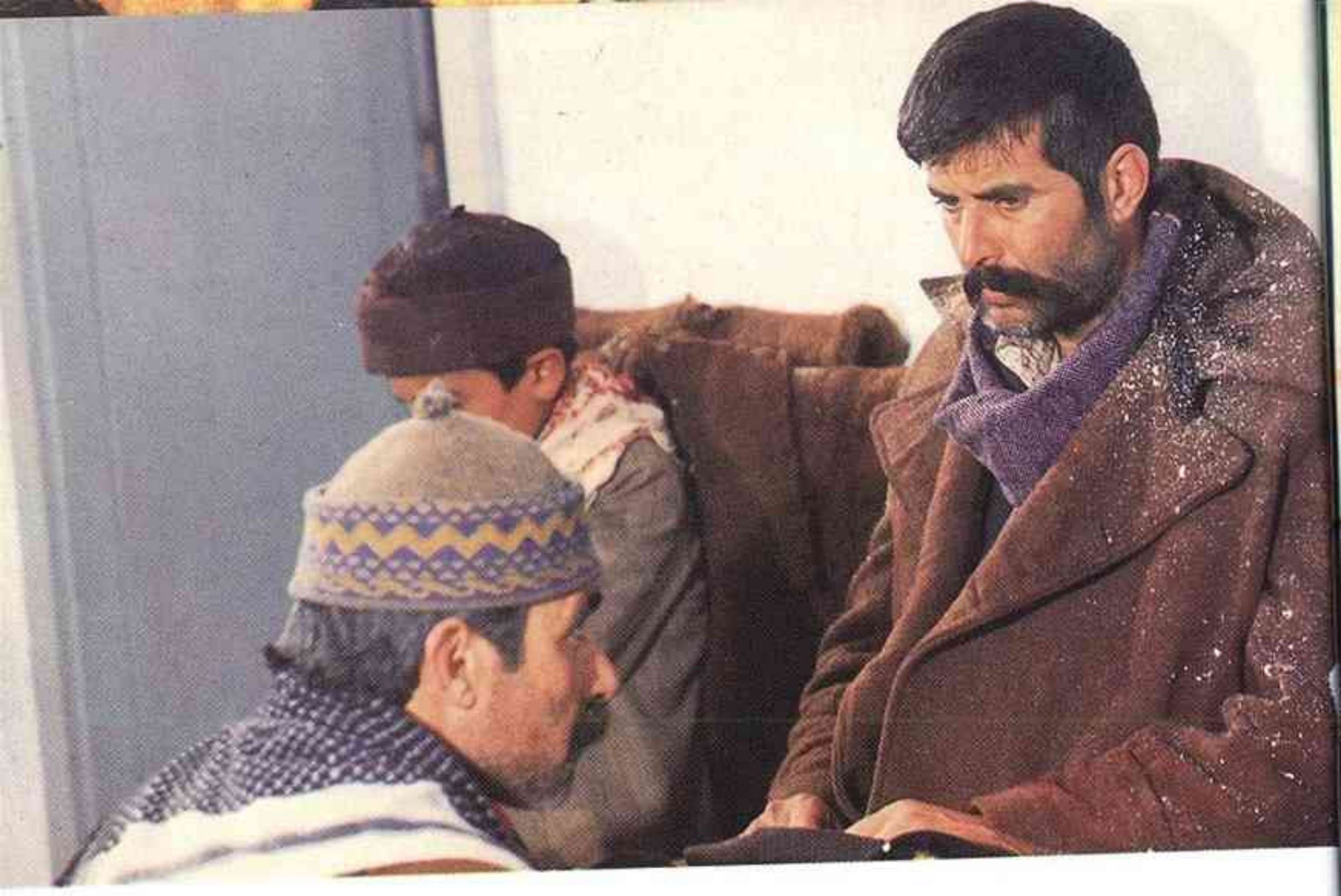

Atıf Yılmaz: "Selvi Boylum Al Yazmalım" (Şoray - Mekin - İnanır, 1977)

Zeki Ökten: "Sürü" (Akan - Melike Demirağ, 1978)

Tunç Başaran: "Uçurtmayı Vurmasınlar" (Ozan Bilen - Füsun Demirel, 1988)

Şerif Gören: "Yol" (Tarık Akan, 1981)

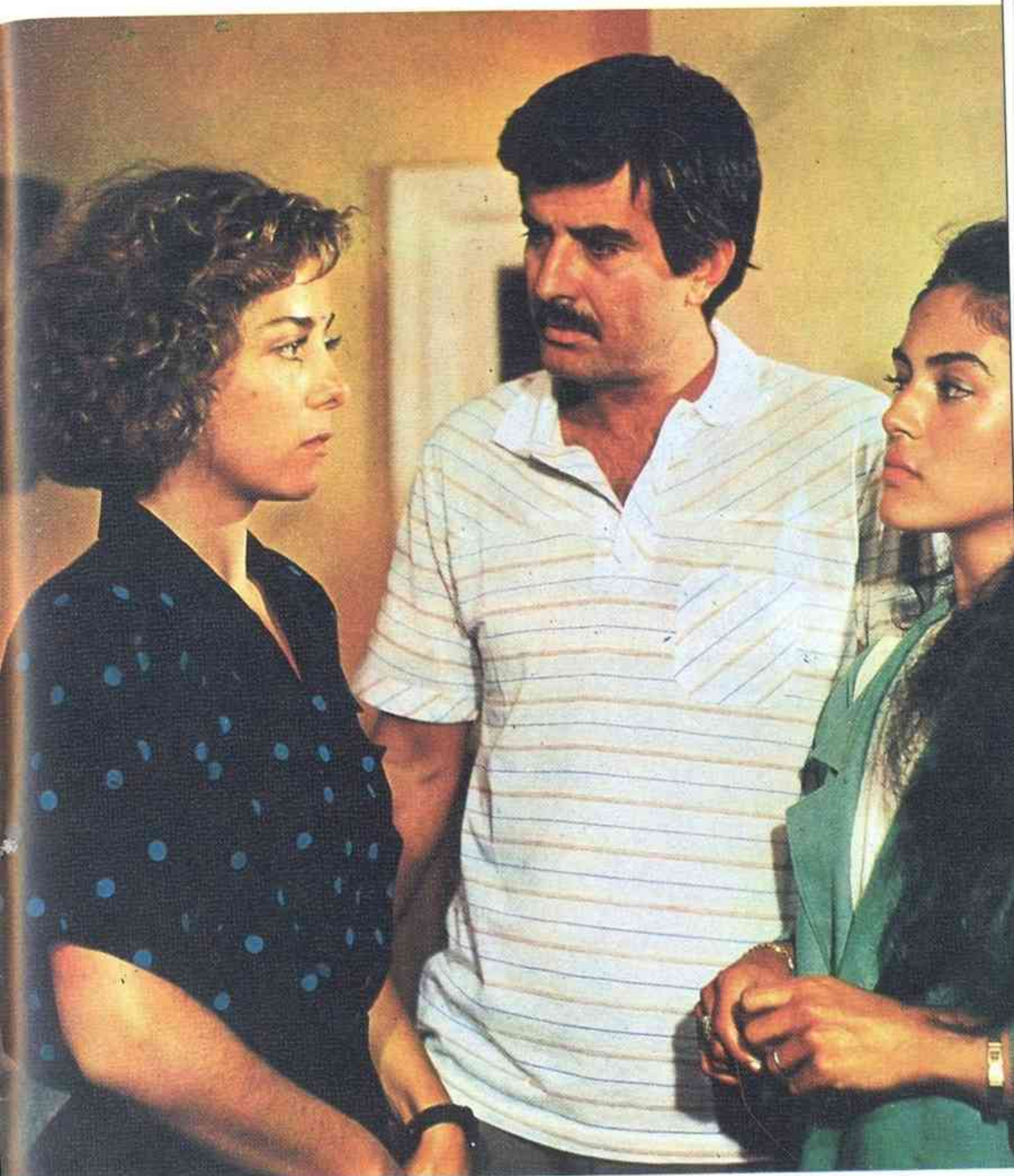
Şerif Gören: "Yılanların Öcü" (1981)

Atıf Yılmaz: "Bir Yudum Sevgi" (İnanır - Hale Soygazi, 1985)

Nesli Çölgeçen: "Züğürt Ağa" (Şener Şen - Nilgün Nazlı, 1985)

Ömer Kavur: "Anayurt Oteli" (Şahika Tekand - Macit Koper, 1986)

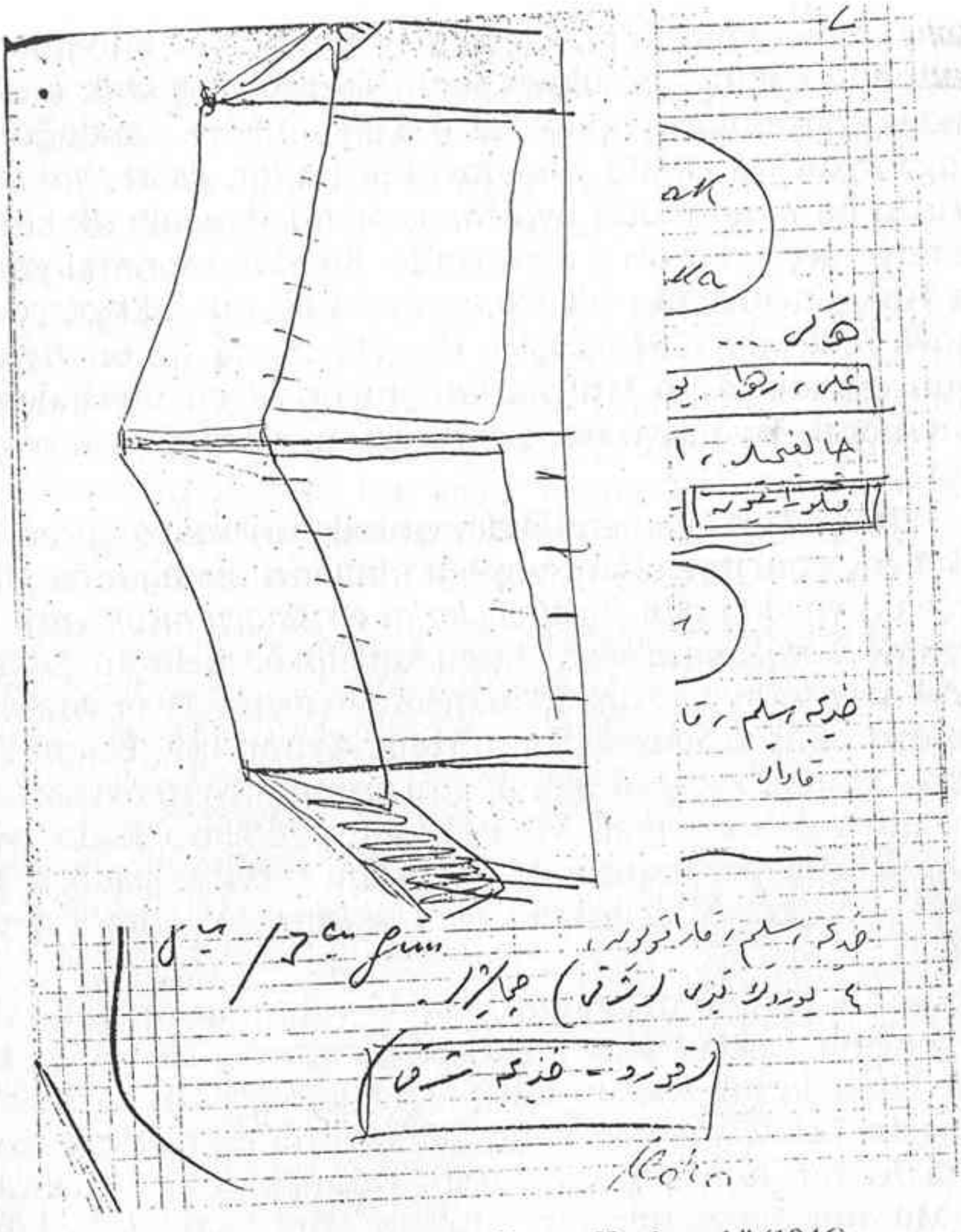
Başar Sabuncu: "Asılacak Kadın" (Müjde Ar - Yalçın Dümer, 1986)

Ümit Efekan: "Halkalı Köle" (Olcay - Akan - Melike Zobu, 1986)

Yusuf Kurçenli: "Karartma Geceleri" (Tarık Akan, 1990)

Erden Kıral: "Hakkâri'de Bir Mevsim" (Erkal - Şerif Sezer, 1982)

Bir Ertuğrul eskizi: "Kara Koyun Kızılırmak" (1946)

zım Hikmet de ilk yönetmenlik denemelerini gerçekleştirir. 1933'de yönettiği *"Düğün Gecesi–Kanlı Nigar"* kısa öykülü bir filmdir. 1937 yılında ise ikinci denemesi olan uzun metrajlı *"Güneşe Doğru"* adlı bir Kurtuluş Savaşı filmidir. Ama Ertuğrul'un bir ölçüde hızını kesen ve Türk sinemasındaki *"tiyatrocular saltanatı"*nın belini büken, özellikle de tiyatro dışından gelen *"ilk yönetmen"* Faruk Kenç'tir (1910). Almanya'da *Bae-*

rische Lebranstahl Für Lichtbudwesen adlı bir fotoğrafçılık okulunda eğitim gördükten sonra Fransa'da teknik açıdan stüdyo çalışmaları yapan Faruk Kenç, ülkeye döndüğünde *"Taş Parçası"*yla (1939) yönetmenliğe başlar. *Reşat Nuri Güntekin*'in bir oyunundan uyarlanan filmde başrolü ilk kez sinemaya geçen bir genç oynuyordu. Bu, daha sonraki yıllarda Türk sinemasının *"ilk jönprömiye"*si olarak dikkati çeken Suavi Tedü'ydü (1915-1959). Gerçekte Tedü de bir tiyatro oyuncusuydu. Ama Muhsin Ertuğrul'un hiçbir filminde oynamamıştı. Tiyatroya ise *"Taş Parçası"*nı çekmeden önce girmişti.

Ertuğrul'un egemenliği döneminde sinemaya geçen Faruk Kenç yönetmenliğini yaptığı filmlerin birçoğunda *Nijat Özön*'ün yazdığı gibi *"tiyatrocular"ın etkisinden hiçbir vakit tamamiyle kurtulamayacaktı.*[1] Buna karşılık en belirgin özelliği *Faruk Kenç*'in tiyatro dışından gelmesi ve yine 1944 yılından başlayarak Oya Sensev, Sadri Alışık, Ayhan Işık, Belgin Doruk ve Mahir Özerdem gibi tiyatro dışından yeni oyuncuları sinemaya getirmesiydi. Ve 1939'dan 1960'lara kadar sürdürdüğü sinema yaşamında en dikkati çeken *"Yılmaz Ali"*yle (1941) *"ilk polisiye ve serüven filmi denemesi"*ni ortaya koyacaktı.

Faruk Kenç'in ardından 1941-49 yılları arasında bir dolu yönetmen işbaşı yapar Türk sinemasında. Ne var ki büyük bir bölümü *Muhsin Ertuğrul*'un mirasçıları, izcileridir. Örneğin Talat Artemel, Refik Kemal Arduman, Hadi Hün, Ferdi Tayfur, Kani Kıpçak, Sami Ayanoğlu, Kadri Ögelman ve Mümtaz Ener, hocaları Muhsin Ertuğrul'un takipçileri olup onun geleneğini sürdüren sinemacılardır. Bu dönemin diğer yönetmenleri Macar asıllı Adolf Körner, Baha Gelenbevi, Şakir Sırmalı, Vedat Örfi Bengü, Turgut Demirağ, Seyfi Havaeri, Çetin Karamanbey ve Aydın Arakon'dan oluşur. Vedat Örfi Bengü (1900-1953) sinemasal açıdan yetkin bir yönetmen olmasa da ilginç bir kişiliği vardır. Hayatı bir romandır. *Abdülhamit*'in sadrazamlarından *Halit Rıfat Pa-*

---

1) Bkz. Nijat Özön, Türk Sinema Tarihi 1896-1960, s. 121, Artist Yayınları 1962.

şa'nın torunu, *Mehmet Ali Paşa*'nın da oğludur. Paşalar ailesinden gelen *Bengü* Mısır sinemasının kurucularındandır. Bu nedenle de tüm filmleri (Sızlayan Kalp, Allahtan Bul, Ayşe'nin Duası, Çıldıran Baba) Arap sinemasının etkilerini taşır. Sürekli aile facialarını mıncıklayarak müthiş melodramlar üretir.

Bağımsız sinemacılardan Baha Gelenbevi (1907-1984), Şakir Sırmalı (1916), Turgut Demirağ (1921-1987), Çetin Karamanbey (1922) ve Aydın Arakon (1918) dikkati çekebildiler. Ancak bu tarihsel süreç içinde hiçbiri, belli ölçülere dayalı atılımları dışında bir *"çığır"* açamadılar. Türk sinemasına yeni bir dönem getiremediler. Gerçekte bir fotoğraf sanatçısı ve arkeolog olup Fransa'da yönetmen yardımcılığı

Turgut Demirağ: "Bir Dağ Masalı" (1947)

yapan Baha Gelenbevi *"Günahkârlar Cenneti"*yle, özellikle *Şakir Sırmalı "Kamelyalı Kadın"*la Türk sinemasında *"ilk soyut denemeler"*i gerçekleştirmenin ötesine geçemediler. California Üniversitesi'nin sinemacılık bölümünde uzun süre öğrenim gören Turgut Demirağ ise *"Bir Dağ Masalı"*yla yalnızca gösteriye dayalı Hollywood sineması türünde bir *"üstün yapım denemesi"* ortaya koyabildi. Küçük küçük ilerlemelerden oluşan bu yenilikçi tavırların asıl önemi *"geçiş dönemi"* yaşayan Türk sineması için geçerliydi.

Lütfi Ö. Akad'ın gelişiyle Türk sinemasında yeni bir dönem başlar. Akad (1916), Faruk Kenç gibi tiyatro dışından gelen ve *"sinemacılar çağı"*nı başlatan bir yönetmendir. *"Sinemacılar kuşağı"*nın öncülerinden biri sayılır. Muhasebecilik yaptığı sıra yapımcı Hürrem Erman'ın (1913) desteğiyle 1949'da ilk filmini çevirir. *Halide Edip Adıvar*'ın romanından uyarlanan Kurtuluş Savaşı filmi *"Vurun Kahbeye"*dir bu. Daha ilk filmiyle beklenmedik düzeyde başarıya ulaşan Akad, özellikle de 1952'de *"Kanun Namına"*yla Türk sinemasında bir *"dönemeç"* oluşturacaktır. *"Kanun Namına"*, özgün bir anlatımın ve sinema dilinin oluşumudur. Kent yaşamını doğal mekânlar içinde veren Akad, 1955'de *"Beyaz Mendil"*le bu kez de kırsal kesime yönelip yeni bir başarı daha elde edecektir. Türk sinemasının tarihsel gelişimi içinde *"ilk usta"*lardan biri olarak yerini alan Akad'ın daha sonra yapacağı filmlerde görüleceği gibi sineması durağandır. Buna karşılık da ele aldığı öyküde çerçevelediği resimlerin iç dinamiği bu durağan anlatıma bir hareket kattığı inkâr edilemez.

1944'de *"Günahsızlar"*la sinemaya giren Sadri Alışık'tan sonra bağımsız oyuncular olarak bu dönemde Muzaffer Tema'yı, *Sezer Sezin*'i, *Mesiha Yelda*'yı görürüz. Üç sanatçı da *"sinemacılar çağı"*nın getirdiği oyunculardır. *Sezer Sezin* (1929), sinemaya geçmeden önce balerin, Muzaffer Tema (1919) İstanbul Konservatuvarı'nda flüt öğretmeniydi. Ayrıca uzun bir süre öğretim üyeliği ve Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası'nda görev yapan Muzaffer Tema, *"yıldız"* özellikleri taşıyan *"ilk sinema oyuncusu"* sayılırdı. Amerikalı

sinema oyuncularına özenen Tema, bir *Alan Ladd* benzeriydi. *Ladd* gibi saatini sağ koluna takan, saçlarını bir jönprömiye rajonu içinde sol kaşının üzerine deviren... *Tema*, özellikle de *"Hıçkırık"* ve *"Dudaktan Kalbe"* gibi romantik filmlerin oyuncusu olarak genç kızların rüyalarına giren *"ilk Yeşilçam fetişleri"*nden biriydi.

Filmeridis - Gelenbevi-Arıburnu: Set içi.

Türlerin getirdiği ilk sinemasal modanın *Ertuğrul Muhsin* döneminde *"operet filmleri"*yle başladığını kabul edersek, *Sinemacılar Çağı*'nın beraberinde getirdiği bir diğer moda ise 1950'lerde ortaya çıkan *"tarihsel filmler"*dir. Örneğin *"Üçüncü Selim'in Gözdesi"* (Vedat Ar), *"Barbaros Hayrettin Paşa"* (Baha Gelenbevi), *"Cem Sultan"* (Münir Hayri Egeli), *"İstanbul'un Fethi"* (Aydın Arakon) ve *"Yavuz Sultan Selim Ağlıyor"* (Sami Ayanoğlu) söz konusu modanın belli başlı filmleri olarak öne çıkar. 1954'e kadar süren bu tür filmlerin değişmeyen oyuncuları da Cüneyt Gökçer, Sami Ayanoğlu ve Bülent Ufuk'tan oluşur.

Tarihsel film furyası alıp başını giderken 1952'de çeşitli açılardan üç yeni yönetmen dikkati çeker: Semih Evin

(1920), Muharrem Gürses (1915) ve Metin Erksan (1929). Köşe ve sinema yazıları yazarak sinemaya geçen *Evin*, hızlı çalışması, daha da öte aynı mekânlarda ve dekorlarda iç içe film çekmesi nedeniyle giderek tam bir piyasa rejisörü olacaktır. Nabza göre şerbet verme açısından Muharrem Gürses'in de Evin'den bir farkı yoktur. Ancak günün koşulları içinde halkın psikolojisini çok iyi bilen bir sinemacıdır. İlk dönemde her yaptığı film büyük iş yapar. Belli bir süre için kasalarını dolduran yapımcıların el üstünde tuttukları bir yönetmendir. Kimi zaman kentte, kimi zaman kırsal kesimde sürekli tipik *"facialara"* dönüşen aile melodramlarını (İhtiras Kurbanları, Gülmeyen Yüzler, Sazlı Damın Kahbesi, Yedi Köyün Zeynebi) işleyen Gürses, kendinden önce gelen Vedat Örfi Bengü'nün yeni bir uzantısıdır, ama o da en geçerli döneminde bazı yönetmenleri etkileyip bir *"Gürses Okulu"* oluşturacaktır. *Gürses* de halk tipi gazetelerde, sinemaya geçmeden önce çalakalem tefrika romanlar yazmıştır. Romanlarındaki abartılı melodram öğelerinin filmlerine daha da çarpıtılarak yansıdığı görülür.

Bazı ortak özellikler taşıyan bu iki yönetmenden asıl ayrılan Metin Erksan'dır. Onlardan çok daha gençtir. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü çıkışlı bir yönetmen olan Metin Erksan, bu arada da *Kamera* takma adıyla sinema eleştirileri yazmaktadır. *Âşık Veysel*'in hayatı üzerine kurduğu *"Karanlık Dünya", Erksan*'ın *"ilk film denemesi"* olmasına karşılık ilginçtir. Türk sinemasında *"ilk gerçekçi köy filmi"* olarak dikkati çeker. Erksan bu gerçekçi çizgiyi *"Yılanların Öcü"*yle (1962) ve 1964 *Berlin Film Şenliği*'nde *"en iyi film"* seçilen Altın Ayı ödüllü *"Susuz Yaz"*la sürdürecektir. Bu arada bir kent filmi olan *"Gecelerin Ötesi"*yle de Türk sinemasında *"toplumsal gerçekçilik"* adıyla yeni bir akımın oluşmasını sağlayacaktır. Erksan, gerçekte bir *"tutku sinemacısı"*dır. Bu *"tutku"*, yönetmenin dünyasında bir *"kara sevda"*dır. Örneğin *"Acı Hayat"*ta böyle bir tutkuyu anlatırken, sınıfsal çelişkileri de ortaya koyar. 1965'de yönettiği *"Sevmek Zamanı"* ise, ne kadar soyut bir dünyayı sergilerse de bir *"tutkunun şiiri"*dir. *"Sevmek Zamanı"*nın atmosferine son derece uygun düşüp

yakaladığı bu *"şiirsel estetik"*, Metin Erksan için olsun, Türk sineması için olsun bir zirvedir. Ve *"Sevmek Zamanı"* Erksan'ın en kişisel filmidir.

Cahit Irgat: "Barbaros Hayrettin Paşa" (1951)

YENİLEŞME YOLUNDA

1952, oyuncular açısından da önem taşıyan bir yıldır. Dönemin tek sinema dergisi *Yıldız*'ın düzenlediği yarışmayla gelen Belgin Doruk ve Ayhan Işık Türk sinemasında yeni yüzlerdir. Özellikle de Ayhan Işık (1929-1979) oyuncu ôlarak her şeyden önce mesleki açıdan bir *"devrim"*i oluşturur. Dergi ressamlığından sinemaya geçen Işık'ın oyunculuğu ne kadar tartışmaya açıksa da asıl ağırlığı sinemaya getirdiği sistemdir. Yani Batılı anlamda *"star sistemi"*nin kurucusu sayılır. Tipleme açısından Turan Seyfioğlu'nun (1921-1961) çizgisinde bir oyuncudur. Kaşıyla gözüyle düzgün fiziğiyle has bir Türk erkeğidir. Bir *"yükseliş filmi"* olan *"Kanun Namına"*dan sonra Yeşilçam yakıştırmasıyla bir adı da *"kral"*a çıkacaktır. Çağdaşı Belgin Doruk (1936) ise canlandırdığı çeşitli tiplemelerden sonra salon filmlerinin burjuva kızlarını üstlenecek ve *"küçükhanımefendi"* dizilerinde karar kılacaktır.

Amerikalı oyuncu *Victor Mature* benzeri Nazım İnan (1922), oyun gücüyle dikkatleri üstünde toplayan Turgut Özatay mert, altın yürekli kenar mahalle delikanlılarını canlandırırken Fikret Hakan (1934), *"Beyaz Mendil"*den itibaren iddialı filmlerin *"bir numaralı oyuncu"*su olacaktı. Özellikle de Metin Erksan, Atıf Yılmaz gibi düzeyli yönetmenlerin tercih ettiği bir oyuncu olan Fikret Hakan'ın filmografisine baktığımızda birçok başyapıt görürüz. Ayrıca şiir ve öykü yazarak sinemaya geçen Hakan, Türk sinemasının *"yıldız oyuncu"*larından biridir. Kuşkusuz bu tarihsel gelişme içinde çok önemli bir yeri vardır.

Türk sinemasında yenilikçi hareket sürüp giderken 1957 ile 1959 yılları arası beklenmedik biçimde yeni *"sürp-*

Ayhan Işık: "Kanun Namına" (1952)

*riz"*lerle, yeni aşamalarla karşılaşırız. Bu sürpriz yönetmenlerden biri Atıf Yılmaz'dır (1925). Yılmaz, asistan olarak sinemaya geçmeden önce ressamlık yapar. Afişördür, bu arada da film eleştirileri yazar. O dönemlerde *"Tavanarası Ressamları"* grubunda yer alan Yılmaz, *"Hıçkırık"* (1953), *"Kadın Severse"* (1955) gibi çok okunan popülist ağırlıklı romanları uyarlayarak kendine bir yol bulmaya çalışır. Bir arayış içindedir. İşte *1957*'de yine bir edebiyat uyarlaması olan *"Geli-*

Muharrem Gürses: "Şarlo İstanbul'da" (1954)

nin Muradı" ile ilk atılımını gerçekleştirir. Bu başarı ciddi bir edebiyatçının, *Kemal Bilbaşar*'ın kasaba gerçekleri üzerine kurduğu sağlıklı öykülerinden kaynaklanmaktadır kuşkusuz. Daha sonraki yıllara Türk sinemasının en önemli yönetmenlerinden biri olarak damgasını vuran Yılmaz için *"Gelinin Muradı"* belli bir süre özel bir türü oluşturacaktır. Yılmaz'a ve Yılmaz'ın sinemasına özgü bir tür olan kasaba gerçekleri, kasaba güldürülerini *"Kumpanya"* ile (1958), *"Dolandırıcılar Şahı"*yla (1960) sürdürür. Ne var ki bu tür filmlerde belli bir düzeyi tutturan, kalabalık sahneleri yönetmekte usta olan Yılmaz, bilinçli bilinçsiz değişik konulara elatar. Daldan dala konar, türden türe atlar. Gerçekte bir deneme sürecini yaşamaktadır. Yıllar boyu süren bu arayış, ancak 1980'li yıllarda kişisel ve olgun bir sinemaya dönüşecektir.

NASIL BİR GELİŞME?

Türk sineması gerçekte bir *"sürprizler sineması"*dır. Çoğu kez bazı aşamalar şaşırtıcı bir düzeyde gelişir. Sürprizler, Türk sinemasındaki altyapısızlığın, yani endüstriyel bir yapılanmanın oluşmamasından ve genelde *"konfeksiyon türü sinema"*nın egemen olmasının elbette ki doğal sonucudur. İşte Memduh Ün ve 1958 yılında yönettiği *"Üç Arkadaş"*, bu açılardan Türk sinema tarihinin en ilginç sürprizlerinden sayılır. Tıp Fakültesi'nden ayrılan ve bir süre Elektrik İdaresi'nde görev yapıp *Turhan Ün* takma adıyla oyunculuğa soyunan *Memduh Ün* (1920), başlangıç yıllarında Muharrem Gürses uzantısı bir yönetmendir. *"Yetim Yavrular"*, *"Zeynep'in İntikamı"* gibi *Gürses Okulu*'nun yansımalarını içeren filmler yaptıktan sonra *"Üç Arkadaş"*la çok hızlı bir çıkış yapması, Türk sinemasına yeni bir dönemi de beraberinde getirir. Yıllar sonra Osman F. Seden'in, Ertem Eğilmez'in ve son dönemlerde *Tunç Başaran*'ın üzerine eğildiği küçük insan dramlarını, sevgi dayanışmasını sıcak bir dille sergilediği filmlerin bir *"prototip"*idir *"Üç Arkadaş"*. Diyalogların bir bölümünü *Orhan Kemal*'in yazdığı filmin senaryosu üzerinde 6 kişilik (Aydın Arakon, Metin Erksan, Muammer Çubukçu, Memduh Ün, Ertem Göreç, Atıf Yılmaz) bir ekibin çalıştığı düşünülürse gerçek ortaya çıkar. Yani bu beklenmedik başarının temelinde önce senaryo, sonra da Memduh Ün'ün sıcak insancıl yaklaşımı, özetle çok ince bir duyarlılık yatmaktadır. Ün'ün böyle çok hızlı bir şekilde öne çıktığı filmden sonra, örneğin *"Ayşecik"*le (1960), *"Kırık Çanaklar"*la (1960), *"Avare Mustafa"*yla (1961) aynı başarıyı ve duyarlılığı yakaladığı söylenebilir mi?.. Bir film, genelde yönetmeninin bir parçası olarak iç dünyasının damgasını taşıyabili-

yorsa, kişiliğini yansıtabiliyorsa bu başarının sürekli olup olmayışı tartışılabilir. Buna karşılık Memduh Ün, bir *"geçiş çağı yönetmeni"* olarak Türk sinemasının gelişim süreci içinde yerini koruyacaktır.

"Üç Arkadaş" deyince kuşkusuz Muhterem Nur da yerli

Muhterem Nur

sinema seyircilerinin belleklerinden silemeyecekleri bir isim olarak hatırlanacaktır. Ezilen kadın tipinin kahramanı olarak yıldızlaşan *Nur* (1930) sinemaya figüranlık yaparak başlar. *Nur*'un sinemadaki genel çizgisi *"öksüz kız"*dır, *"masum kadın"*dır. Ezilen, aldatılan, giderek erkek hegemonyasının oyuncağı olan Muhterem Nur, Cahide Sonku'dan sonra halkla, gerçek yerli film seyircisiyle, özellikle de kadın izleyicilerin *"baştacı"* ettiği bir yıldızdır. Halkın içinde yaşayan, halkla özdeşleşen ve oynadığı filmlerde gerçek yaşamından benzer yansımalar getirmesi, doğal ve sıradan görüntüsü Nur'un kendine has özellikler taşır. Başka bir deyimle *"sıradanlığı"* bir *"simge"*dir. Ve bir Nevin Aypar'dan, bir Oya Sensev'den yıldızlaşarak teslim aldığı kaderine boyun eğen, teslimiyetçi *"ezik kadın"* prototipinin en belirgin öncüsü olacaktır.

1959'da *"Fosforlu Cevriye"* ile patlama yapan Neriman Köksal (1928) ise *Nur*'un karşıtıdır. Erkeklere posta koyan, argo konuşan bir *"virago"*, yani *"külhanbeyi kadın"* tiplemesini getirir sinemaya. İri-kıyım yapısıyla öncülüğünü yaptığı tür *"erkeksi kadın filmleri modası"*nın başlangıcı olup belli süreler içinde Sezer Sezin'i *"Şoför Nebahat"*la (Metin Erksan), Leyla Sayar'ı *"Aslan Yavrusu"*yla (Hulki Saner), Belgin Doruk'u *"Bitirimsin Hanım Abla"* ile (Nişan Hançer), Türkan Şoray'ı *"Eli Maşalı"*yla (Nejat Saydam) ve Fatma Girik'i *"Zilli Nazife"*yle (Memduh Ün) bu modayı südürdüklerini göreceğiz.

Aynı yıl Türk sineması oyuncu popülaritesi açısından çeşitli ve daha değişik patlamalara tanık olur. Örneğin Osman F. Seden'in *"Cilalı İbo"* dizileriyle Feridun Karakaya, Nevzat Pesen'in popüler sinemanın yeni bir durağını oluşturduğu *"Samanyolu"*yla Göksel Arsoy. Tiyatro oyunculuğundan sinemaya geçen Feridun Karakaya (1930), güldürü sinemasına yeni bir hareket getirir. Daha sonraki yıllarda *"altın çocuk"* dizisiyle yerli *James Bond* kırması filmlere kayan Göksel Arsoy'un (1936) *"romantik jön"* olarak çıkışı *"Samanyolu"*yla gerçekleşir. Arsoy, kenar mahalle delikanlılarını canlandıran Eşref Kolçak'ın (1927), Ayhan Işık'ın, Kolçak gibi dansörlükten sinemaya geçip özellikle de kırsal kesim in-

sanlarını çizen Yılmaz Duru'nun (1933) karşıtıdır. Yine dönemin kır saçlarıyla ün yapan, olgun erkek tiplerini canlandıran, babacan tavırlı Kenan Pars'la (1920) ise hiçbir benzerliği yoktur. Romantik jön olarak Muzaffer Tema'yla çizgisel yönden küçük bir benzerlik taşısa da özgün fizik yapısıyla genç seyirciye, genç kızlara dönük bir etkinlik sağlar. Kendi çizgisinde yeni bir dönem açması da elbette oyunculuğundan değil, filmlerinin genel yapısıyla *"hafif roman uyarlamaları"*na yaslandırılmasından kaynaklanır. Örneğin *"Samanyolu"*nda karşılıklı oynadığı Belgin Doruk'la Türk sinemasına bir *"ikili"*, diğer deyişle *"sinema çifti"* anlayışı getirmesi bu özelliğinin açık bir kanıtıdır kuşkusuz.

İlk özel yapımevi *Kemal Film*in kurucularından yapımcı *Kemal Seden*'in (1888-1941) oğlu Osman Fahir Seden (1923), babadan kalan şirketin başına geçerek önce senaryoculuğa başlar, sonra da *"Kanlarıyla Ödediler"*le yönetmenliğe. Senaryosunu *Tarık Dursun K.*'nın yazdığı *"Düşman Yolları Kesti"*yle ilk dikkat çekici filmini gerçekleştiren *Seden,* 1960'da *"Na-*

Alışık - İlhan - Özatay - Akad : "Yalnızlar Rıhtımı" (1959)

Çolpan İlhan

mus Uğruna" ve 1966'da ise bir *Reşat Nuri Güntekin* uyarlaması olan *"Çalıkuşu"*yla tırmanışa geçer. Seden, çeşitli özellikler taşıyan bir yönetmendir. Bir *"yıldız fabrikatörü"*dür. Ünlü yıldızları bir araya getirip bol kahramanlı, bol kızlı aile türü filmlerin de *(Beş Şeker Kız, Ne Şeker Şey, Badem Şekeri)* Türk sinemasındaki öncüsü sayılır. İlk dönem filmlerinde şiddet ve erotizm *("İki Aşk Arasında", "Affedilmeyen Kadın")* egemendir.

Attilâ İlhan'ın Ali Kaptanoğlu takma adıyla yazdığı senaryodan *Lütfi Ö. Akad*'ın aktardığı *"Yalnızlar Rıhtımı"*, bir *"soyut deneme"* olarak çeşitli tartışmalara yol açar. Eleştirilen filmin konusudur, diyaloglarıdır. Filmin tek başarılı yanı *Akad*'ın özentili mizansen çalışmasıdır. Ayrıca yapay ve garip tipler galerisini oluşturan filmde Çolpan İlhan (1936), bu koşullar içinde ne kadar başarısız bir oyun sergilese de yalnızca kendine özgü değişik ve çekici görünümüyle, gizemli cinselliğiyle dikkati çeker. *Attilâ İlhan*'ın kızkardeşi olan Çolpan İlhan, resim eğitimi gören Güzel Sanatlar Akademisi çıkışlı bir burjuva oyuncusudur. *"Kamelyalı Kadın"*la başlayarak, yine Lütfi Ö. Akad'ın *"Zümrüt"*üyle kentin aykırı, nemfoman kadın tiplerinin altını çizerek, zaman zaman da tip değiştirerek oyunculuğunu sürdürecektir.

1960'lı yıllarda Memduh Ün'ün ve Atıf Yılmaz'ın yönettiği *"Ayşecik"* dizisiyle Türk sinemasının *"ilk çocuk yıldızı"*nı doğar. Bu, senaryocu *Hamdi Değirmencioğlu*'nun kızı Zeynep Değirmencioğlu'dur (1954). *Kemalettin Tuğcu*'nun aynı ismi taşıyan bir romanından yola çıkılarak çekilen *"Ayşecik"* (Memduh Ün), beraberinde *"çocuk filmleri dönemi"*ni açar. Sürekli babasının yazdığı senaryolarda oynayarak yıldızlaşan Değirmencioğlu, sanki büyüyüp de küçülen, akıllı ve çok bilmiş bir çocuk kahramandır. *"Ayşecik"* dizilerinin halkla bütünleşmesi, giderek de bir *"çocuk filmleri sömürüsü"*ne dönüştürülmesiyle bu çizgi yeni *"küçük yıldızlar"* üretecektir. Rüya Gümüşata'yla, Parla Şenol'la ve Nilüfer Koçyiğit'le...

Bu dönemde oyuncu olarak Türk sinemasına hareket getiren, aksiyona dayalı polisiye türe çeşni katan, vuran, kıran,*"yerli Mike Hammer"* tipinin vazgeçilmez kahramanıdır Orhan Günşiray. Geniş ağızlı, sert yumruklu çapkın hafiye *Günşiray* (1928) *"Ölüm Perdesi"* (Lütfi Ö. Akad), *"Allah Cezanı Versin Osmanbey"* (Atıf Yılmaz), *"Kadın ve Tabanca"* (Aram Gülyüz) gibi polisiye-gerilim türü filmlerde biraz *Mike Hammer*, biraz da *Ümit Deniz*'in *Murat Davman*'ın karışımıdır.

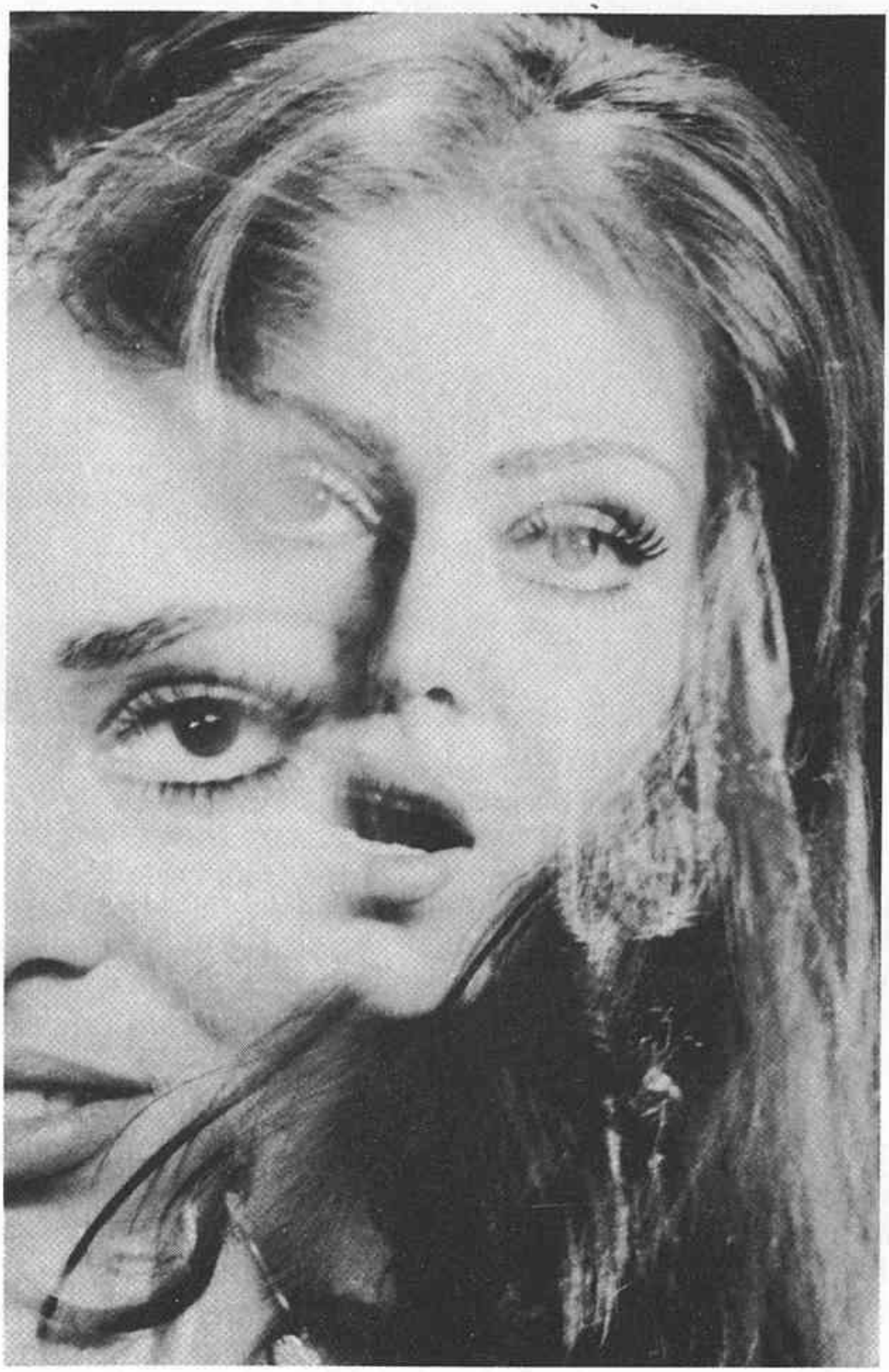
1961 yılının atılım yapan tek yönetmeni Ertem Göreç'tir. Milli basketçilikten sinemaya geçip öncelikle *"kurgu"*

Zeynep Değirmencioğlu – Ömercik:
"Ayşecik'le Ömercik" (Orhan Aksoy, 1969)

dalında büyük başarı sağlayan Ertem Göreç (1933), *Vedat Türkali*'nin senaryosunu yazdığı *"Otobüs Yolcuları"*yla ilk çıkışını yapar. 1964 yılında Türk sinemasının *"ilk grev filmi"* denemesi olan *"Karanlıkta Uyananlar"*la da dönemin önemli sinemacıları arasına girer.

Metin Erksan'ın 1962 yılında çektiği *"Acı Hayat"*, bu tarihsel sürecin önemli filmlerinden biri olmasının yanısıra iki oyuncusuyla da dikkat çekecektir. Türkan Şoray ve Ekrem Bora... İlk dönem filmlerinden *"Otobüs Yolcuları"*nı dışta tutarsak, Türkan Şoray'ın (1945) oyuncu olarak bir *"yükseliş filmi"*dir *"Acı Hayat"*. Fatih Kız Lisesi'nde öğrencilik yaparken 1960 yılında sinemaya geçen Şoray, bir dizi çeşitli türde sıradanlığı aşamayan filmlerde oynar. *"Acı Hayat"*taki *Manikürcü Nermin* rolüyle de yıldızlaşır. Ne var ki *Şoray*, oyunculuk başarısını uzun yıllar aynı düzeyde sürdüremez. Arada

Türkan Şoray

bir *"Çalıkuşu"* (1966) *"Vesikalı Yarim"* (1968) gibi sıra dışı filmlerde oynasa da 1972'ye kadar uzanan süre içinde Türkan Şoray *"baygın bakışlı, yarı aralık ıslak dudaklı"* yapay kadın rollerinin oyuncusudur genelde. Ancak bu dönem içinde üzerine yazılan ısmarlama senaryolardan aktarılan filmler *Siyah Gözler* (Nejat Saydam), *Ölümsüz Kadın* (Mehmet Dinler), *Tapılacak Kadın* (Nejat Saydam) asıl popüler ününü sağlayarak, halkın gözünde *"efsane"*leşecek ve Fatma Girik'le Hülya Koçyiğit'le bir *"üçleme"*yi oluşturacaktır. Yani Şoray, sinemanın yıldız olarak *"üç büyükler"*inden biridir. *"Acı Hayat'*ın diğer güçlü oyuncusu, sert ve değişik yüzüyle Ayhan Işık'ın karşısında ezilmeyen, giderek üstün bir oyun çıkararak onu aşan Ekrem Bora (1932), bu performansını *"Suçlular Aramızda"*yla Tamer Yiğit'in, *"Sürtük"*de Cüneyt Arkın'ın karşısında korumasını bilecektir. *Bora* da bir Turgut Özatay, bir Ahmet Mekin (1932) gibi karşısındakileri çoğu kez ezebilecek güce sahip *"korkulu"* bir oyuncu sınıfındandır.

ATAK YAPANLARA GELİNCE...

Dünya sinemasında birçok benzerine rastlandığı gibi kimi yönetmenler daha ilk denemeleriyle atağa kalkarken, kimi yönetmenler de bir dizi denemeden sonra başarıya ulaşırlar. İşte Nevzat Pesen (1921-1975) bu ikincilerdendir. 1958 yılında yönetmenliğe başlayan Pesen, en önemli filmini Orhan Elmas'ın *"Fareler ve İnsanlar"* (John Steinbeck) adlı yabancı kaynaklı romandan Türk toplumuna uyarlayıp senaryosunu yazdığı *"İkimize Bir Dünya"* ile gerçekleştirir. Ne var ki bu şaşırtıcı başarı, kent atmosferi içinde yabancılaşan iki taşralı arkadaşın trajik öyküsü Pesen'in sinema yaşamında *"tek film"* olarak kalır. Pesen, daha sonrakilerinde bu gücü bulamaz, kendini yenileyemez.

1963 yılı yeni bir *"tipleme sineması"*yla karşı karşıyadır. Osman F. Seden'in üzerine zar attığı yeni oyuncusu *Öztürk Serengil*'dir. Sinemaya figüranlıkla başlayan *Serengil* (1930) *"Yaralı Aslan"*da yardımcı oyuncu olarak ve ilk kez bu filmde *"yeşşeeee"* deyimini kullanarak öne çıkar, *"Adanalı Tayfur"* dizisiyle de sınıf atlar. Sinemaya geçmeden önce ressamlık ve tiyatro oyunculuğu yapan *Serengil,* uydurduğu *"kelaj", "mangıraj"* gibi argo deyimlerle ünlü bir *"güldürü yıldızı"* olup çıkar...

Metin Erksan, *Necati Cumalı*'nın aynı ismi taşıyan romanından sinemalaştırdığı *"Susuz Yaz"*la sinema-edebiyat ilişkilerini sürdürdüğü bu dönemde yeni bir *"yıldız adayı"*nı da ortaya çıkarır. Bu yeni oyuncu Hülya Koçyiğit'tir ve ilk filmi de *"Susuz Yaz"*dır. Bir süre *Ankara Devlet Tiyatrosu*'nda oyunculuk eğitimi gören Koçyiğit (1947), Türk sinemasında ilk filmiyle yıldızlaşan bir oyuncudur. Bir dergi yarışması (Ses) aracılığıyla sinemaya geçen Koçyiğit de birçok yıldız

gibi, bu tecrübesiz ve çaylaklık döneminde filmde oynamış olmak için bir dizi niteliksiz film çevirecektir. Koçyiğit, 1972 yılına kadar olan süre içinde *"Vurun Kahbeye"* (Orhan Aksoy), *"Üç Arkadaş"* (Memduh Ün) gibi yıllar öncesinin tutarlı olmuş filmlerinin *"ikinci versiyon"*larında, bir başka deyişle *"tekrar filmleri"*nde oynatılarak bir çeşit *"iz"* sürecektir. Ama Koçyiğit'in gerçek anlamdaki oyunculuğu 1970'li yıllarda devreye girecektir.

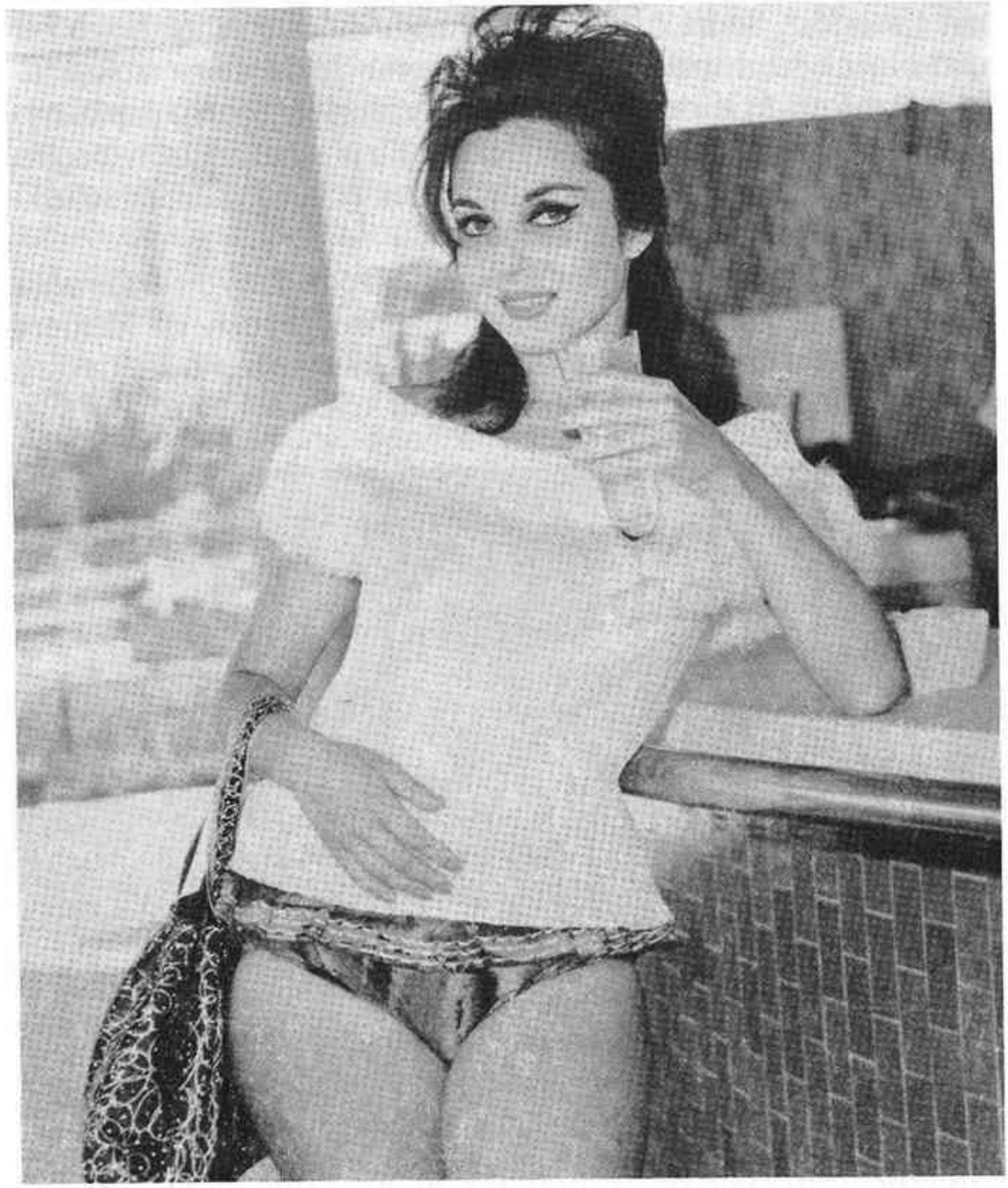
*"Susuz Yaz"*ın yıldızlaşan bir diğer oyuncusu da Erol Taş'tır. Kaldı ki Erol Taş (1926), 1953'den beri sinemadadır. Yeşilçam'daki sınıfsal yeri *"karakter oyuncusu"*, çizdiği tipleme ise *"kötü adam"*dır. *"Susuz Yaz"*dan başlayarak 1965'de *"Sahildeki Ceset"*le (Natuk Baytan), 1969'da *"Ayrı Dünyalar"*la (Turgut Demirağ) *"yardımcı oyuncu"*luğunu aşar ve çizgisini çok ötelere götürür. Bir *Öztürk Serengil* gibi... *"Karakter oyunculuğu"* ya da *"yan hikâye oyunculuğu"* dediğimiz bu tür yıldızlaşma en köklü biçimiyle, yanılmıyorsak Atıf Kaptan'la başlar. *"Ak Altın"*daki Osman Alyanak'la, daha çok Karadeniz yöresinin tiplerini canlandıran *Hulusi Kentmen*'le, küçük izleyicilerin korkulu rüyası haline gelen kötü adam tiplemesinin prototipi Ahmet Tarık Tekçe'yle (1920-1964), *"Kırık Çanaklar"*daki sinemanın altın yürekli dedesi Salih Tozan'la (1914-1963), güldürü sinemasının benzersiz oyuncularından Vahi Öz'le (1911-1969), Suphi Kaner'le (1933-1963), *"İkimize Bir Dünya"*da unutulmaz bir kompozisyon çizen Kadir Savun'la (1926) sürüp gider.

TÜRK SİNEMASI GENÇLEŞİYOR

1964-1965 arası Türk sinemasının gençleşme döneminin başlangıcı sayılır. Genç yönetmenler birbiri ardına işbaşı yaparlar Yeşilçam'da. Sinemaya giriş sıralarına göre Halit Refiğ, Feyzi Tuna, Tunç Başaran, Bilge Olgaç ve Erdoğan Tokatlı "genç sinema olşumu"nun dikkat çekici yönetmenleridir. Halit Refiğ (1934) sinema yazarıdır. Atıf Yılmaz'a asistanlık yapan Refiğ'in, öyküsünü bir *"iç göç"* olayı üzerine kurduğu *"Gurbet Kuşları"* bir arayışın filmidir. Tanju Gürsu gibi genç ve yeni yeteneklerin başrollerini paylaştığı *"Gurbet Kuşları"*, gerçekçi tavrıyla izleyenlerin beğenisini kazanır. Cüneyt Arkın'ın ilk filmi olan bu çalışmada, bir dergi yarışması sonucu oyuncu olan *Gürsu* (1938), değişik fiziğinin yanısıra çizdiği taşralı dolmuş şoförü tiplemesiyle kendini kanıtlamaya çalışır. Bu çaba ilerisi için bir işarettir. Erdoğan Tokatlı da (1939) *Refiğ* gibi sinema eleştirmeni ve çevirmendir. Birçok yönetmene asistanlıkla işe başlayan *Tokatlı* ilk filmi *"Son Kuşlar"*la *"umut verici genç yönetmenler"* arasına katılır.

Eskilerden Metin Erksan'ın *"Suçlular Aramızda"* adlı filmi doğal güzelliğiyle ilginç bir vamp kadın tiplemesi ortaya çıkarır. Bu, Leyla Sayar'dır. Ankara Devlet Tiyatrosu'nda bale eğitimi gören ve bir dergi yarışması sonucu 1958'de *"Duvaklı Göl"*le sinemaya giren Leyla Sayar (1939), önceki dönemin vamplarından bir *Pola Morelli,* bir Gönül Bayhan gibi baştan çıkarıcı kadın tiplerini canlandırır. Ancak Sayar, benzerlerinden farklı, değişik ve yenilikçi bir konumdadır. Bu farklılıktan doğan belirgin özelliği, genelde başrol oyuncularının altına düşen vamp sınıfının boyutlarını değiştirmesi, *"yıldızlaştırması"* ve *"jön-dam"* çizgisi düzeyine çıkartması-

dır. *"Ölüm Perdesi"* (Atıf Yılmaz), *"Suçlular Aramızda"* (Metin Erksan), *"Şehrazat"* (Halit Refiğ) gibi filmlerde aykırı, nemfoman dişi kadın tiplerinin aranan yıldızı haline gelen Sayar, entelektüel yönetmenlerin *"erotik simge"*si olur. *Leyla Sayar,* gerçekten Türk sinema tarihi içinde gerçek bir *"femme fatale"* olarak damgasını vuracaktır.

Leyla Sayar

Salon filmlerinin yönetmeni olarak ün yapan *Hulki Saner,* popüler Amerikan sinemasının izcisidir. Bütünüyle filmleri dışarlıklı kalıpları, trükleri içerdiği açık açık görülür. Örneğin *"Fıstık Gibi Maşallah"* bu izciliğin en belirgin özelliklerinden biri sayılır... Amerika'da müzik öğretimi yapan, yurda dönünce de opera sanatçısı olarak çalışan Hulki Saner'in (1923) yarattığı, bizden popülist bir tipleme ise *"Turist Ömer"*dir. Sadri Alışık'ın canlandırdığı ve yıllar boyu bir dizi olarak sürdürülen gariban tipleme *Turist Ömer,* sokaktaki adamlardan biridir. Pejmürde giysileriyle, garip şapkasıyla, selam verişiyle, esprileriyle güldürü sinemasının özgün tiplerinden birini yaratan Sadri Alışık (1925) giderek sokaktaki kahramanın simgesi olacaktır.

*"Bitmeyen Yol"*la parlak bir çıkış yapan Duygu Sağıroğlu (1932), *"Ben Öldükçe Yaşarım"*dan sonra piyasa işi filmlere boyun eğerken, Amerika'da Yale Üniversitesi'nde tiyatro okuyup daha sonra da kendi adına tiyatro kuran Haldun

Sadri Alışık: "Turist Ömer" (Hulki Saner)

Dormen (1928) ise özgün iki filmlik yönetmen olarak kalır: *"Bozuk Düzen"* ve *"Güzel Birgün İçin."*

1965 yılının dinsel ağırlıklı "hazretli filmler modası", Nuri Akınca'nın *"Hazreti Yusuf'un Hayatı"*yla başlar. *Akıncı* (1924-1977) sıradan bir piyasa yönetmenidir. Başrolünü Yusuf Sezgin'in oynadığı film tüm Anadolu bölgelerinde beklenmedik ticari bir başarı sağlar. Daha önceki yıllarda da belli süreler içinde bu tür filmler çevrilmiştir, ama hiçbiri Akıncı'nın elde ettiği ticari başarıya ulaşamadığı gibi böyle bir modayı gerçekleştiremez. *"Hak Yolunda Hazreti Yahya"* (Muharrem Gürses), *"Hazreti Eyübün Sabrı"* (Asaf Tengiz), *"Hazreti Ayşe"* (Nuri Akıncı) bu modanın öteki filmleridir. Ve tümü de dinselliği sömüren, özellikle de Anadolu seyircisinin duygularıyla oynayan filmler olmaktan öteye geçemez.

Ediz Hun, 1960'lı yılların yeni jönprömiyesidir. Filmleri yıkık yıkık duygusallıkla örülüdür. Bir dergi yarışmasından sinemaya geçen Ediz Hun (1940), Muzaffer Tema ve Göksel Arsoy gibi başlangıç dönemi filmlerinde popüler edebiyatın *"kız öpen jön"*üdür. Daha önce Göksel Arsoy'un oynadığı *"Samanyolu", "Ana Hakkı Ödenmez", "Hicran Gecesi"* ve *"Ömrümün Tek Gecesi"* türünde filmlerle, ünlü kadın yıldızların karşısında bir *"tatlı su kahramanı"* olarak yapımcıların lanse ettiği Ediz Hun, yıllar sonra sinemasal kişiliğini bulur. Şoray gibi bir filmi tek başına götüren büyük kadın yıldızların *"oyuncağı", "yem"*i olmaktan kurtulur.

Halit Refiğ, *"çağ filmi"* özellikleri taşıyan ve *Kemal Tahir*'in senaryosundan uyarladığı *"Haremde Dört Kadın"*la, Metin Erksan en kişisel filmi olan *"Sevmek Zamanı"*yla başarılarını sürdürürlerken, uzun bir süreden beri sesi soluğu çıkmayan Lütfi Ö. Akad, beklenmedik bir çıkış yapar. İşte *"Hudutların Kanunu"*, Akad'ın ustalığını ve de sinema yaşamının *"ikinci yükseliş"*ini belgeler. Kuşkusuz bu başarıda *Yılmaz Güney*'in senaryo çalışmasına katılımı ve özellikle de yüksek oyunculuk performansıyla büyük katkısı olduğu inkâr edilemez. *"Ulusal sinema"* tartışmalarının yoğun olduğu bu dönemde *"Hudutların Kanunu"* bu akımın gerçekçi filmi sayılır.

1966-1967 yılları tarihi resimli roman ve fantastik çiz-

Meltem Mete - Hasan Demirtaş:
"Baytekin Fezada Çarpışanlar" (Şinasi Özonuk, 1967)

gi-roman kahramanlarının istilasına uğrar. Örneğin *"Killing", "Kızıl Maske", "Casus Kıran", "Mandrake", "Maskeli Beşler"* gibi ithal malı çizgi roman kahramanları, diğer yanda bizden olan *"Karaoğlan", "Tarkan", "Malkoçoğlu"* dizileri... Özellikle de bu yerli çizgi roman kahramanlarının el üstünde tutulan oyuncuları Cüneyt Arkın'la Kartal Tibet'tir. Orhan Günşiray'dan sonra Türk sinemasına hareket getiren *Arkın* (1937), ilk dönem çalışmalarında aşk melodramlarının jön oyuncusu olarak ortaya çıkmış, uzun bir arayış döneminden sonra da tarihsel serüven ve karate türü filmlerde karar kılmıştır. Doktor olmaya hazırlanırken girdiği artist yarışması aracılığıyla sinema oyuncusu olan Cüneyt Arkın, vurdulu kırdılı filmlerle yerini belirler: Mafya ve tarihsel filmlerin *"üstün adam"*ıdır. Bileği bükülmez, havalarda uçar ve tüm kötü adamları bir yumrukta mendil gibi ikiye katlar...

Cüneyt Arkın: "Cemil" (Melih Gülgen, 1974)

Uzun şüreli bir geçiş döneminden sonra yönetmen Orhan Elmas 1968 yılında gerçekleştirdiği *"Ezo Gelin"*le dikkat çekici bir aşama kaydeder. Orhan Elmas (1927) gazetecilik, sinema yazarlığı ve editörlük yapmıştır. Sinemadaki serüveni ise oyunculukla başlar, yönetmen olarak da adını *"Duvarların Ötesi"*yle öne çıkarmayı başarır. Figüranlıkla sinemaya geçen Fatma Girik ise *"Ezo Gelin"*de oyun gücünü gösterir. *Girik* (1942) daha önceki yıllarda Memduh Ün'ün desteğiyle

"Ölüm Peşimizde" (1960), *"Yıldız Tepe"* (1965) adlı filmlerinde fazla iddialı olmadan oyunculuk yeteneğini göstermiş, *"Ezo Gelin"*le de doruklara tırmanmıştır. *Girik,* çağdaşı Türkan Şoray gibi sıcak değildir. Doğal güzelliği kimi görüşlere göre itici gelse de oyunculuk performansı hep ileridedir.

*"Ağaçlar Ayakta Ölür"*le (1964) ilk oyunculuk sınavını veren tiyatro çıkışlı sanatçı İzzet Günay (1934) dört yıl sonra Lütfi Ö. Akad'ın yönetmenliğinde çevirdiği *"Vesikalı Yarim"*le de kendini yeniler. Ancak *Akad*'ın *"Vesikalı Yarim"*i tartışmalı bir filmdir.

VE DÜŞÜNCE AKIMLARI

1970 yılının başlangıcı *"ulusal sinema"* tartışmalarının ardından yeni bir düşünce akımını getirecektir. Yücel Çakmaklı'nın yönettiği *"Birleşen Yollar", "milli sinema"* ya da *"İslami sinema"* akımının öncüsü olarak dikkati çeker. Sinema eleştirileri yapan Yücel Çakmaklı (1937) Yeşilçam'da bir süre asistan olarak çalıştıktan sonra yönetmenliğe başlar. Geliştirdiği düşünce yapısı aynı akımın diğer temsilcileri arasında bazı tartışmalara yol açıp, kimi yandaşlarıyla uzlaşmazlığa düşerse de Çakmaklı, *"Çile"* (1972) *"Zehra"* (1972) ve *"Oğlum Osman"* (1973) gibi *"milli sinema"* üzerine temellendirilmiş filmlerle *"İslami sinema hareketi"*ni sürdürür. Çünkü, *Yücel Çakmaklı* bu akımın sinemadaki kuramcısıdır.

İddiasız piyasa yönetmenlerinden biri olan Çetin İnanç (1941) özellikle de serüven türü filmlerle çalışmalarını sürdürür. Dar bütçeli, kısıtlı ve Semih Evin gibi çok hızlı çalışma temposu içinde sürdürdüğü yapımlar bir çeşit *"konfeksiyon sineması"* ürünleri olmaktan öteye geçemez. Başrolünü Yılmaz Köksal'ın oynadığı *"Çeko"* ise gişe açısından en başarılı filmidir. Ve Yılmaz Köksal'a (1939) uzun süre başrol oyunculuğunun kapısını açar. Köksal, yerli bir western olan *"Çeko"*nun getirdiği ünle ucuz maliyetli, sıradan serüven filmlerinin bir süre aranılan oyuncusu olur.

1970'li yılların tırmanışa geçen sinemasal bir modası da *"masal filmleri"*dir. Bu akım, *"Ayşecik"* dizileriyle ün yapan çocuk yıldız Zeynep Değirmencioğlu'nun oynadığı *"Pamuk Prenses 7 Cüceler"*le başlangıç yapar. Konularını Doğu masallarından alan *"masal filmleri furyası"* uzun yıllar sürüp gider.

1970 yılının en büyük çıkışı ve giderek Türk sinemasında yeni bir dönemi açıp daha sonraki yıllarda birçok yönet-

meni etkileyen *"Umut"*tur. *"Umut"* Türk sinemasının olduğu gibi Yılmaz Güney'in de bir *"başyapıtı"*dır. Senaryocu, oyuncu ve yönetmen olarak sinemacı kişiliğinde üç özelliği taşıyan *Güney* (1937-1984; Güney'in doğum tarihi bazı belgelere göre 1931'dir.) gerçek adı *Yılmaz Pütün* imzasıyla edebiyat dergilerine öyküler yazar. Sinemaya geçişi 1959'larda Atıf Yılmaz'a önce asistanlık ve senaryo yazarlığı, sonra da oyunculuk yaparak *(Bu Vatanın Çocukları, Ala Geyik)* başlar. İlk kez *"İkisi de Cesurdu"*yla (Ferit Ceylan) ardından da *"Ben Öldükçe Yaşarım"* (Duygu Sağıroğlu) ve özellikle de *"Hudutların Kanunu"*yla (Lütfi Ö. Akad) son derece doğal ve etkileyici bir oyun sergiler. Yine Akad'ın yönetiminde oynadığı *"Kurbanlık Katil"*le oyunculuğunu doruklara çıkarır. Güney, 1964'den başlayarak bir düzine vurdulu kırdılı, düzeysiz Türk usulü mafya filmlerinde oynadıktan sonra *"At Avrat Silah"*la başladığı yönetmenliği giderek olgunlaşır. *"Seyyit Han"*la da ilk çıkışını yapar. *"Umut"*la, *"Umutsuzlar"*la, *"Acı"*yla, *"Ağıt"*la ve *"Baba"*yla Türk sinemasına yaratıcı bir yönetmen olarak bir *"Yılmaz Güney dönemi"* getirir.

Güney'in gelişiyle Yeşilçam sinemasının yerleşik kalıpları, şablonları bir anda altüst olur. Karizmatik bir kişiliği olan Güney'in önemli bir özelliği de Türk sinemasını dış ülkelerde tanıtıp evrensel boyutlara taşımasıdır. Güney'in sinemada yarattığı halk tipi kahramanlarla, dönemi içinde halkla özdeşleşmesi ve efsane boyutlarına ulaşması kendine özgü kişiliğinin bir göstergesidir kuşkusuz. En olgun senaryolarını hapishanelerde (Düşman, Sürü, Yol) yazıp, sinema yaşamını Fransa'da çektiği *"Duvar"*la (Le Mur) noktalayan *Güney,* bu son filmiyle olumsuz eleştiriler alır. Elbette ki *"Duvar"* başarısı ya da başarısızlığından çok küskünlüğünü ve karamsarlığını yansıtması açısından ele alındığında sürgündeki yönetmenin karmaşık iç dünyası ortaya çıkar.

1970'lerin sinemasında yine *"çocuk yıldızlar"* gündemdedir. Örneğin *Sezercik* dizileriyle Sezer İnanoğlu, *Yumurcak* tiplemesiyle İlker İnanoğlu ve *Afacan* rolleriyle Menderes Utku... Bu bir çeşit *"babalar ve çocuklar sineması"*dır. Çünkü üç küçük yıldızın destekçileri de prodüktör babalarıdır.

"Arabesk" sinemanın başlangıcı "Hıçkırık" gibi *Kerime Nadir* türü bol gözyaşlı melodramlardan oluşan edebiyat uyarlamalarına dayansa da bu tanımlama Orhan Gencebay'lı *"Bir Teselli Ver"* adlı filmle gelir. Ne var ki Lütfi Ö. Akad'ın bu filmi, beklenen etkiyi sağlamaz. Bu akımın yaygın duruma geçmesi Ferdi Tayfur'un oynadığı *"Çeşme"* adlı filmiyle gerçekleşir. Kadere, teslimiyete dayalı bir *"acılar sineması"*dır arabesk. Müzik dünyasında da çeşitli tartışmalara yol açan arabesk, sinemaya sıçrayınca giderek, kendi yıldızlarını yarattığı gibi yönetmenlerini de beraberinde getirecektir. Sahnedeki şöhretlerini sinemaya kaydırıp beyaz perdede yıldızlaşan Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, İbrahim Tatlıses arabesk sinemanın *"üç büyükler"*i olarak bir *"altın çağ"* yaşarlar. Daha sonra bu üçlüye Küçük Emrah ve Küçük Ceylan gibi çocuk şarkıcılar da katılacaktır. Temel Gürsu (1945) bu türün en gözde yönetmeni olarak yerini alırken, Şerif Gören gibi iddialı yönetmenler de türe sosyal içerikli *(Derdim Dünyadan Büyük, Feryada Gücüm Yok)* devrimci arabesk (!) özellikler ekleyeceklerdir.

Müjde Ar - Orhan Gencebay: "Batsın Bu Dünya" (Şerif Gören)

Kimi yönetmenlerin çeşitli aşamalardan geçtikten sonra mesleğinde olgunlaştığı görülür. Arayışlar ve birikimler zaman zaman yenileşmeye ya da beklenmedik sürprizlere yol açar. Örneğin Yılmaz Duru, Safa Önal, Süreyya Duru ve Ertem Eğilmez 1972-1975 yılları arasında ismini duyuran yönetmenlerdir. Yeşilçam'da oyuncu olarak işbaşı yapıp sonra da yönetmenliğe soyunan *Duru, "İnce Cumali"*yle, ardından *"Kara Doğan"*la düzeyli filmlere doğru kayar. Senaryocu ağırlıklı yönetmen Safa Önal (1930) *"Umut Dünyası"*yla içtenlikli, sıcak ilişkiler üzerine kurulmuş bir deneme gerçekleştirir. Gerçekte *Önal,* bu yıllarda dönemin popülist ağırlıklı ve ticari konular peşinde koşan yapımcıların nabızlarına göre şerbet veren *Bülent Oran* ve *Erdoğan Tünaş*'la birlikte eli çabuk senaryo yazarıdır. *Önal,* özgün senaryo çalışmalarına daha sonraki dönemde başlayacaktır.

Süreyya Duru (1930) ve Ertem Eğilmez ise farklı patlamaları gerçekleştirirler. Sinemacılıktan gelen ailesinin baba mesleğini sürdüren *Duru "Bedrana"*yla, ardından *"Kara Çarşaflı Gelin"* gibi köy gerçeklerini sert bir biçimde dile getirir. Ertem Eğilmez'in (1929-1989) *"Hababam Sınıfı"* dizisiyle kurduğu dünyaları, insanları, dostluğu, dayanışmayı güldürü öğeleriyle kaynaştırması sinemada yeni bir ekolün, bir *"Eğilmez okulu"*nun doğmasına yol açar. Editörlük gibi çeşitli işler yapan Eğilmez, sinemaya geçtikten sonra ilk döneminde çok düzeysiz ve sıradan filmlere imza attıktan sonra bir değişim sürecine girer. Eğilmez'in Türk sinemasındaki *"kahraman imajı"* oldukça farklıdır. Kahramanları bir *"ben"* olarak, yani tek başlarına ortaya çıkmazlar. *"Kahramanlık imajı" "kişi"*nin değil, *"kişiler"* üzerine kuruludur. İnsanlar bu sıcak dünyalarda omuz-omuzadırlar. Bu küçük insan dünyalarından *"büyük isimler"*in çıktığını görürüz. İşte Kemal Sunal (1944), böyle bir sistemin oyuncusudur. Yani önceleri arkalarda görünür sonra da yavaş yavaş önlere çıkarak yıldızlaşır. Tiyatro oyunculuğundan gelen Kemal Sunal'a, Türk sinema tarihinde bir güldürü oyuncusu olarak zirveye çıkıp geniş halk yığınlarına ulaşmayı başarabilen tek yıldız diyebiliriz. Daha çok yüz mimikleriyle ve diyalog ağırlıklı bir sinemanın

oyuncusu olarak zaman zaman kendini tekrarladığını gördüğümüz Sunal'ın tiplemesi şu çizgiden meydana gelir. Aptal ve salak görünüşlüdür ama bu dıştan görünüşünün altında müthiş bir zekâ yatmaktadır. Yani genel bir deyişle *"aptal görünen uyanık"*lardandır. Alaya alınırken karşısındakiyle asıl alay eden, dalgasını geçen yine *Sunal* olur sonunda.

Kemal Sunal: "Çöpçüler Kralı" (Zeki Ökten)

Lütfi Ö. Akad, suskunluğa girdiği zamanlarda beklenmedik sürprizleri oluşturan ilginç bir yönetmendir. İşte böyle bir suskunluğu yaşarken *"üçüncü"* bir tırmanış daha gerçekleştirir. Bir *"iç-göç üçlemesi"*ni oluşturan *"Gelin, Düğün, Diyet"*, yorgun usta *Lütfi Ö. Akad*'ın sinemadaki en olgun ürünleridir. Bu üçlemenin en başarılısı da yanılmıyorsam *"Gelin"*dir. Ve bu *Akad*'ın *"son çıkış"*ıdır.

BİR "GARİP" SİNEMA

Türk sineması bireyleriyle, kurumlarıyla, hiçbir ülkenin sinemasında benzerine rastlanmayan ekonomik yapısıyla, çalışma düzeniyle ya da düzensizliğiyle garip bir dünyayı oluşturmaktadır. Örneğin 1974 yılından başlayarak altı yıl süren *"seks filmleri furyası"* ülke çapında bir seyirci patlaması meydana getirir. Bu izleyici topluluğu genelde lumpen kesimdir. Sokaktaki seyircidir. Sinema salonları sahipleri ve işletmecileri bir *"altın çağ"* yaşarken, yıllar öncesinin has seyircileri olan *"aile"*yi ise sinemadan kaçıracaktır. Söz konusu türün ilk filmi Oksal Pekmezoğlu'nun yönettiği, İtalyan seks güldürülerinin esintilerini taşıyan *"Beş Tavuk Bir Horoz"*la gündeme gelmesine karşılık, furyanın asıl bombası *"Kuş Çıkacak Civciv Çıkacak"* adlı filmdir. *Nazmi Özer*'in yönetmenliğini yaptığı bu film gişe rekorları kırar. Seks komedileri furyası özellikle de bir çeşit *"sinema duvar edebiyatı"*nı anımsatan garip isimli filmlerle büyük sayılara ulaşır. Örneğin *"Kartal Pendik Gittik Geldik, Vur Davula Tokmağı", "Beş Dakikada Beşiktaş", "Yakalarsam Severim", "Oh de Yavrum Oh de"* gibi... Hamur yoğurur gibi kadınlarla abartılı bir şekilde sevişen erkeklerin ve giderek kadın bedenlerinin aşağılandığı, erotik sinemadan uzak bu düzeysiz filmlerin kadın yıldızları Arzu Okay, Zerrin Egeliler, Zerrin Doğan, Dilber Ay, Melek Görgün, Figen Han, erkekleri ise büyük bir çoğunluğunu tiyatro oyuncularının oluşturduğu Ali Poyrazoğlu, Aydemir Akbaş, Mete İnselel, Sermet Serdengeçti, Hadi Çaman, Alev Sezer, İlhan Daner'dir. Bu dengesiz tırmanış pornografiye dönüşmesiyle son bulur. Çünkü olaya emniyet kuvvetleri ve ahlak zabıtası el koymuştur.

Bu süreç içinde büyük bir karmaşa yaşanırken yurt dışında çekilen bir Türk filmi olan *"Otobüs"*, ülkemiz sinemasında gösterime girdiğinde yoğun bir ilgiyle karşılanır. Filmin yönetmeni Tunç Okan'dır. Yurt dışına yerleşmeden önce bir sinema dergisi (Ses) yarışması aracılığıyla oyunculuğa başlayıp uzun bir çalışma döneminden sonra film çalışmalarına ara vermiştir. Gerçek mesleği dişçi olan *Okan,* bir düzine salon ve polisiye türü filmde oynamasına karşılık oyunculuğunu kanıtlayamamış bir jönprömiyedir. Yurt dışına çıktıktan sonra kendi imkânlarıyla yönettiği ve dış göç üzerine kurulan, ilginç bir öyküyü başarıyla sinemalaştırması gerçekten şaşırtıcıdır. Yurt dışında çeşitli ödüller kazanan *"Otobüs",* bir *"ilk film denemesi"* olmasına karşılık, yenilikçi bir tavrın getirdiği aşamalardan biridir kuşkusuz.

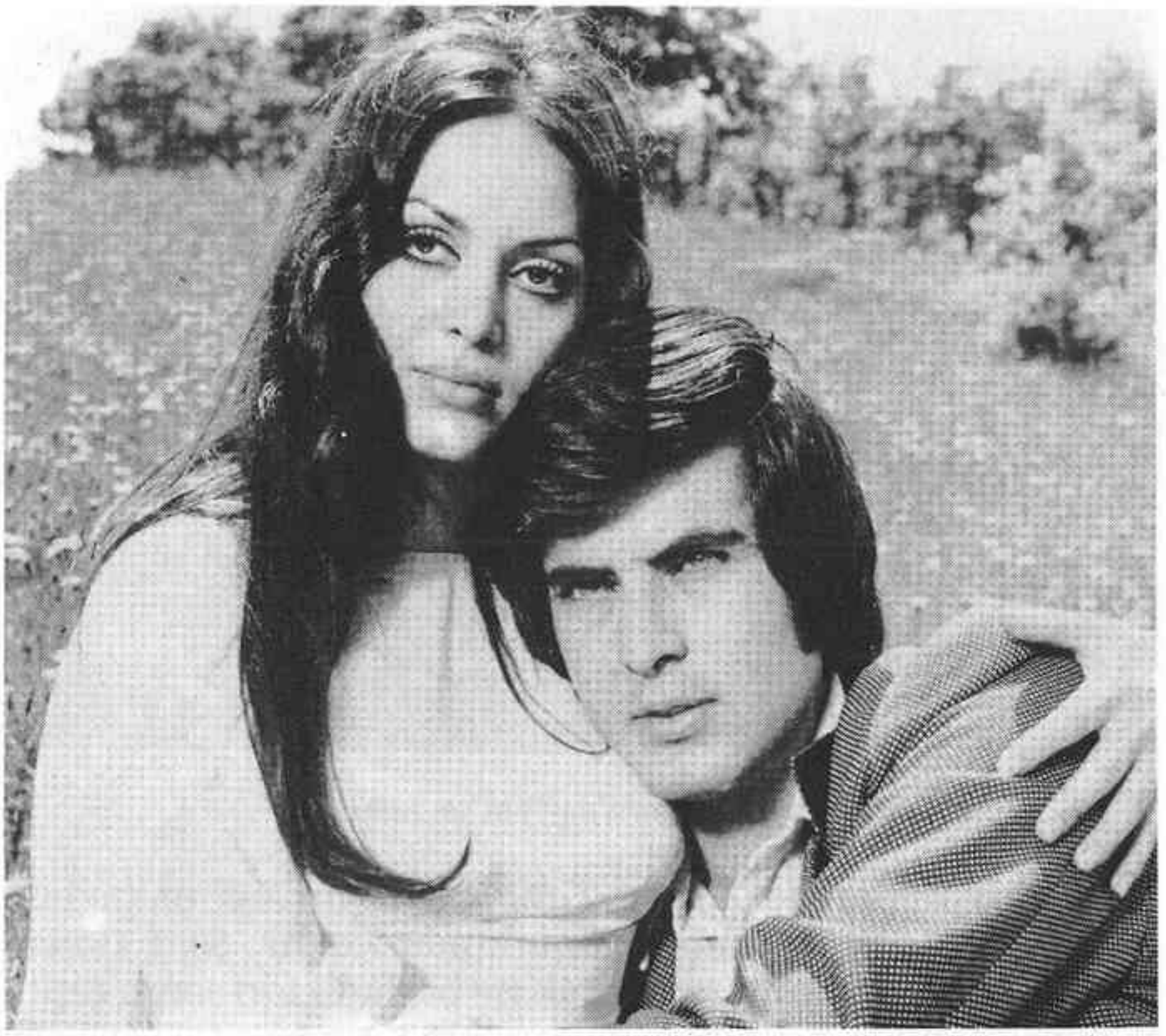
1977'de *"Fıratın Cinleri"*yle ilk denemesini gerçekleştiren *Korhan Yurtsever* (1947), 1978'de *"Kanal"*la yönetmenliğe başlayan *Erden Kıral* (1942) genç kuşak Türk sinemasının ilginç yönetmenleri sayılırlar. Ne var ki asistanlıktan sinemaya geçen Korhan Yurtsever, ilk filmindeki başarısını *"Kara Kafa"* ve *"Zincir"*le sürdürmeye çalışırsa da karşısına çıkan imkânsızlıklar yüzünden yaşamı yalnızca *"üç filmlik"* bir macera içinde sıkışıp kalır. Erden Kıral ise aynı kuşağın en verimli ve seçmeci yönetmenlerinden biri olarak soluğunu günümüze kadar sürdürecektir. *Yurtsever* de, *Kıral* da kendilerine özgü sinema anlayışlarına karşılık, bir dönemlerde birlikte çalıştıkları *Yılmaz Güney*'in izindedirler. Özellikle de Erden Kıral'ın giderek *"Bereketli Topraklar Üzerinde"* ve *"Hakkâri'de Bir Mevsim"*le gerçekçi ve kişilikli sinemasıyla bir hayli yol aldığı görülür. Bu ara aynı kuşaktan Yavuz Özkan (1942) daha önceki yıllarda *"Uygunsuzlar"* ve *"Yarış"* adlı filmleriyle ilk çalışmalarını gerçekleştirse de asıl özgün filmi *"Maden"*dir.

1970'li yıllarda *"Karaoğlan"* dizileriyle ün yapıp, daha sonra da salon filmlerinde oyunculuğunu sürdüren Kartal Tibet (1938), *Yavuz Turgul*'un senaryosundan *"Sultan"*la, ardından *Aziz Nesin*'den uyarladığı *"Zübük"*le yönetmen ola-

rak yeteneklerini ortaya çıkarır. Gerçeği söylemek gerekirse bu tiyatro çıkışlı sanatçı, sinemada her tür rolü oynamasına karşılık, yönetmenliği oyunculuğundan çok daha ötelerde ve çok daha ağır bastığı görülür. İlginç bir film olan *"Sultan"*da Bulut Aras da ilk kez başarılı bir oyun tutturur.

DÖNÜM NOKTASINDAKİLER

1978 yılında Zeki Ökten'in yönetmenliğini yaptığı *"Sürü"*, Türk sinema tarihinin olduğu gibi Ökten'in de sanat yaşamındaki en iyi filmini oluşturur. Senaryosunu Yılmaz Güney'in hapishanelerde yazdığı *"Sürü"*, Batıda da büyük ilgi görmüş bir *"başyapıt"*tır. Türk sinemasının son yıllarda yetiştirdiği en önemli yönetmenlerinden biri olan Zeki Ökten (1941), yine Yılmaz Güney'in senaryosunu yazdığı *"Düşman"* ve daha sonraki yıllarda çektiği *"Faize Hücum"* (1982), *"Pehlivan"* (1984) ve *"Düttürü Dünya"* (1988) ile bu nitelikli başarılarını sürdürmeye çalışırsa da tüm bu çalışmalar elbette ki destansı bir atmosfer, bunun yanısıra da *"üstün yapım"* özellikleri taşıyan *"Sürü"*yü aşamaz. *"Sürü"*nün bir başka özelliği de başta Tuncel Kurtiz olmak üzere *Melike Demirağ* ve *Tarık Akan*'ın *"solo oyun"*larıdır. Tuncel Kurtiz (1936) çeşitli tiyatro topluluklarında sahneye çıkan bir tiyatro oyuncusudur. Sinemada, Yıldırım Gencer, Hayati Hamzaoğlu, Erol Taş gibi üstün oyun gösterileriyle *"yardımcı oyuncu"* olarak ün yapan; *"Umut"*, *"Otobüs"* ve *"Sürü"*deki rolleriyle tüm dünyanın tanıdığı Tuncel Kurtiz'in özel bir yeri vardır. Yapımcı *Turgut Demirağ*'ın kızı Melike Demirağ (1956) ilk kez 1971 yılında *"Üç Kızgın Cengaver"* adlı düzeysiz bir filmle sinemaya geçmiş ama *Yılmaz Güney*'in desteğiyle ilgi çekici oyunlar vermiştir. Üç film gibi çok kısa bir sinema yaşamı vardır ama *"Arkadaş"* ve özellikle de *"Sürü"*deki dilsiz ve hasta köylü kızı rolüyle etkileyici bir oyun verir. Salon filmlerinin, ayağı yere basmayan aşk melodramlarının *"kartpostal jön"*ü olarak bir dergi yarışması (Ses) sonucunda sinemaya giren Tarık Akan (1948), uzun yıllar karton kişilikleri canlandırdıktan sonra *"Maden"*le (Yavuz Özkan), *"Kanal"*la (Er-

Şoray - Tarık Akan: "Sisli Hatıralar" (1972)

den Kıral) eski *"kız öpen jön"* kimliğinden kendini sıyırarak *"toplumcu filmler"*e yönelir. Kendini Atıf Yılmaz, Yavuz Özkan, Zeki Ökten ve Şerif Gören gibi çizgi üstü yönetmenlere teslim eder. Tarık Akan, bir dönemlerdeki toplumcu yönetmenlerin *"bir numaralı oyuncusu" Fikret Hakan*'ın devamı gibidir. Ve en düzeyli, sosyal konuları içeren filmlerde hep *Tarık Akan* vardır. *"Sürü"* ve *"Yol"* ise *Akan*'ın filmografyasındaki Türk sinemasını dünyaya tanıtan en önemli filmlerdir.

Yılmaz Güney'in Sinop hapishanesinde yazımını bitirdiği *"Yol"*, Şerif Gören'in en parlak filmidir. Henüz ülkemiz sinemalarında gösterime girmeyen *"Yol"*, *Zeki Ökten*'in *"Sürü"*sünden sonra tüm dünyada büyük yankılar uyandırır. Cannes'de *"en iyi film"* seçilip büyük ödül *Altın Palmiye*'yi Cos-

Yılmaz Güney: Cannes'da "Yol"un zaferi (1981)

ta Gavras'ın filmiyle *(Missing/Kayıp)* paylaşan *"Yol"*un bu büyük zaferi Türk sinemasını onurlandıracaktır. Şerif Gören (1944) sinemada kurgucu olarak işe başladıktan sonra çeşitli yönetmenlere asistanlık yapar. Ama sinemadaki gerçek hocası Yılmaz Güney'dir. Birçok filmde *Yılmaz Güney*'e asistanlık yapan Şerif Gören'in yönetmenliğe soyunması, ustasının bir cinayet nedeniyle tutuklanmasıyla başlar. *Güney*'in bir iki günlük bir çalışmadan sonra bıraktığı *"Endişe"*yi çekme görevini Şerif Gören üstlenir. Senaryosunu Güney'in yazdığı *"Endişe"*, yönetmen olarak tümüyle Gören'in filmidir. Sağlam temeller üzerine oturtulmuş senaryo, Şerif Gören'i Türk sinemasına kazandıracaktır. Bu, *Gören* için büyük bir tırmanıştır. *Gören* bu düzeyli ve parlak başlangıcı bir süre aynı çizgide götüremezse de 1979'da *"Almanya Acı Vatan"*la, 1983'de *"Derman"*la, 1984'de *"Firar"*la yeni atılımlar yapar. 80'li yıllarının sonlarında ise yine suskunluğa dönüşmüştür.

Genç yönetmen Sinan Çetin, ilk filmi *"Bir Günün Hikâyesi"*nden (1980) sonra *"Çirkinler de Sever"* ve *"14 Numara"*yla gündeme gelir. Hacettepe Üniversitesi'nde sanat tarihi oku-

LLOYDS 35 TH CANNES FESTIVAL

PRODUCER EUAN LLOYD STILL HAPPY WITH THE MARKET AND PRE-SOLD "WHO DARES WIN" TO 60% OF THE TERRITORIES

Producer Euan Lloyd, whose past adventure films include the successful all-star "Wild Geese" (with Burton and Harris), has been coming to Cannes for 35 years. "The first ten years or so I worked in publicity and distribution for Rank. The festival has changed completely in some ways and not at all in another important way. It has become a shopping market, and even if this industry needs all the glamour it can get stars no longer mingle as they once did. Nor is there any sponsorship by the majors in sending their stars. On the other hand, Cannes is still the place to set up deals. I was here last year pre-selling my new "Who Dares Win", and sold 60% of the territories. I am back this year mopping up. I sold some of the territories which were left, like France, Holland, East Africa, and the Philippines. The United States is still left to sell. It used to be that one had to sell the US first, but bankers were very good about letting me finish without the US. With an $ 8 million budget, of course, it is necessary to have the US."

"I have had it with stars. Some are fine and nice people, but most are just bores. This time I decided to bring some new faces to the screen, with Lewis Collins - who is a star of British television - and Judy Davis, the Australian actress, whose first international film this is."

The film concerns a special section of the British military - the SAS. The next project for Lloyd also concerns another such special division. "Although I am a man of peace, my audiences seem to want films of action adventure."

LES SET TOUS DES CHIENS DE RANG

EVERY DAY PARISIAN CRITICS' REACTIONS ON THE SELECTION OFFICIELLE SCREENINGS

	F. SOIR	LE MATIN	LE POINT	LE NOU. OBS	LE FIGARO	L'HUMANITE	NOUV. LIT.	POSITIF	LE MONDE	L'EXPRESS
VOL	★★	★★	★★	★★★	★	★★	★★	★★	★★	★★
[illegible] THE BORDER	★	★	★	★	★	★	★	★	★	★★
NUIT DE VARENNES	★	★★	★★★	★★	★★	★★	★	★	★	★★
SINE	★	★	★							
AU REVOIR A LA PROCH	★		★★	★		★		★		
HISTOIRE D'AU D	★	★				★★			★	
POLICE ENQUETE	★★			★★★			★		★	★
INVITATION AU VOYAGE	★	★				★★	★	★		★
NOURRI A 30 ANS	★★	★★		★★	★★		★★	★★		★★
DES ENFANTS SENSIBL	★★									
OMBI SANS LAISSE	★									
FAMILY ROCK	★							★		
LA NOTTE DI SAN	★★	★★★	★★★	★★	★★★	★★★	★★★	★★★	★★★	★★★
STORY OF MOMO	★		★★★		★	★		★	★	★
LA VOIA INCANTATA		★★						★★		★
LOUISIANA OUTSIDER	★★	★★	★★		★★					
MISSING	★★	★★★	★★★	★★	★★★	★★★	★★	★	★★★	★
A GUERRA DOS AMORES	★★	★★			★★		★★	★★	★★	★★★
MONKEY GRIP										
FLEURS SAUVAGES		★					★★		★	
SCARECROW								★		
L'AMANT	★				★★					
BRONZEWING	★★★	★★★	★★	★★	★		★★★	★★★	★★★	★★
PARSIFAL	★★		★★	★★	★★★					★★
LES VACANCES	★	★	★				★	★	★	
VENT DE SABLE	★★	★		★	★★	★★★	★	★	★	★
LE GENERAL	★★★	★★★	★★★	★★	★★★	★	★★	★★	★★★	★★
SAISIR LES		★		★	★				★	★
ESPRIT DE FAUCONER		★★					★★★			
LE TEMPS SUSPENDU		★					★	★		
LECTURE DE LA TERRE	★						★	★★		
HAMLET	★★	★★	★★	★★	★★	★★★	★★★	★★★		★★
BRITANNIA HOSPITAL	★	★	★★	★	★	★★★	★	★		★
THE WALL								★★		
IDENTIFICATION	★★	★★★	★★★	★★	★★	★★★	★★★	★★★	★★★	★
UN AUTRE REGARD	★							★		
LES PETITES GUIGNES	★	★★★						★★		
L'ANGE	★	★					★			
ONG ET LA PEAU	★★	★★	★★			★★★	★★★			★★★
PASSION	★★	★★★		★★★		★★★	★★★			★★★
TOO FAR TO GO										★★
TAG PERUVIEN	★	★								★

★ = PASSABLE ★★ = BIEN ★★★ = TRES BIEN

Yılmaz Güney - Costa Gavras: Cannes, paylaşılan ödül

yan Sinan Çetin (1953), gerçekçi çizgisinden ayrılarak 1986'da *"Gökyüzü"* adlı soyut denemesiyle sinema yaşamını bir süre için noktalayacaktır.

Sinemamızdaki yeni kuşağın ilginç ve yetenekli yönetmenlerinden biri olan Ömer Kavur (1944) Fransa'da sinema okuduktan sonra önce 'kısa' filmler çeker, sonra da *Refik Halid Karay*'dan uyarladığı *"Yatık Emine"*yle (1974) devreye girer. Ömer Kavur seçmeci bir tutumla belli süreler içinde az sayıda film çekmesine karşılık soluklu bir yönetmendir. *"Yusuf ile Kenan"* gibi özgün filmlere imza atan Kavur, 1981'de *"Ah Güzel İstanbul"*la Müjde Ar'ı gündeme getirir. 1986 yılında *Yusuf Atılgan*'dan uyarladığı *"Anayurt Oteli"*yle son derece başarılı ve kişilikli bir edebiyat uyarlaması ortaya koyar.

*"Ah Güzel İstanbul"*da fahişe tiplemesiyle gerçekçi bir kadın kişiliği çizen Müjde Ar (1954), Ömer Kavur'dan sonra özellikle de *Atıf Yılmaz*'lı filmlerle bir tür yenileşme getirir. Örneğin Türk sinemasındaki *"kadın imajı"*nı değiştirip yerleşik Yeşilçam kalıplarını kıran Müjde Ar, beraberinde bir *"cinsel devrim"*i de getirecektir. Artık Türk sinemasındaki *"kadın kahramanlar"* Hülya Koçyiğit'in, Türkan Şoray'ın ve Fatma Girik'in canlandırdığı, boynu bükük, hakkını arayamayan, baş kaldıramayan, yalnızca erkeklerin oyuncağı olan kişiliksiz kadınlar değildir. Sümüklü kızların aşk öyküleriyle donanmış içi boş temalar Müjde Ar'ın gelişiyle devre dışı kalacaktır. Tiyatro oyuncusu olarak sinemaya girip, Halit Refiğ'in yönettiği TV dizisi *"Aşk-ı Memnu"*daki rolüyle dikkati çeken, buna karşılık 1981'e kadar kişiliksiz filmlerde kendini göstermeye çalışan *Ar,* birden *"kadın sineması"*nın, *"kadın filmleri"*nin *"militan oyuncu"*su olup çıkar. Cinsiyeti olmayan kadına cinsellik, ezilen kadına kişilik, erkek eline teslim olan kadına *"ekonomik özgürlük"* kazandıran Müjde Ar, bu işlevini *"Fahriye Abla"* (Yavuz Turgul), *"Şalvar Davası"* (Kartal Tibet), *"Gizli Duygular"* (Şerif Gören), *"Adı Vasfiye"* (Atıf Yılmaz) ve *"Aaahhh Belinda"* (Atıf Yılmaz) ile uç noktalara götürür. Müjde Ar'ın bu *"çağdaş kadın"*, bir başka deyişle *"özgür kadın"* kimliğinden, soyunmayan, sevişmeyen *"star"*lardan özellikle de Türkan Şoray'la Hülya Koçyiğit et-

Müjde Ar: "Kupa Kızı" (Başar Sabuncu)

kilenip ister istemez kendilerini yenileyeceklerdir. Örneğin önce Türkan Şoray *"Mine"*yle (Atıf Yılmaz), sonra da Hülya Koçyiğit *"Firar"*la (Şerif Gören), *"Bez Bebek"*le kaçınılmaz biçimde ayak uyduracaklardır. Kaldı ki cömertçe bir cinsellik sergilediği *"Mine"*, unutulan Türkan Şoray'ı yeni kimliğiyle gündeme getirecektir.

1982-1984 yıllarında Halit Refiğ ticari açıdan parlak bir dönem geçirir. Büyük bir gişe patlaması yapan *"Beyaz Ölüm"* ve *"Alev Alev"* sanatsal özellikler taşımayan, buna karşılık tüm dünyaya egemen olan Amerikan usulü ticari sinemanın Türkiye'de yapılmış dikkat çekici örnekleridir. Gerek *Refiğ*'in profesyonel akıcı anlatımı, gerekse güncelliği oluşturan konusuyla ve de zengin prodüksiyonuyla *"Beyaz Ölüm"*, yapılmak istenip de bir türlü başarılamayan tecimsel bir sinema denemesidir. Biz, yarına kalması mümkün olmayan, ancak dönemi içinde tarihsel ve tecimsel özellikler taşıyan örnekler biçiminde altını çizdiğimiz *"Beyaz Ölüm"* gibi filmlere *"yapımcı sineması"*nın ürünleridir diyebiliriz biraz da...

Bilge Olgaç (1940), Türk sinemasının aralıksız ve sürekli çalışan *"tek kadın"* yönetmenidir kuşkusuz. Memduh Ün'ün asistanlığını yapıp film öyküleri yazan *Olgaç*'ı, *"Linç"* gibi bir-iki hamleden sonra 1980'li yılların ortalarında ustalığa giden yolda görürüz. 1984 yılında çektiği *"Kaşık Düşmanı"* bu olgunlaşmanın ilk örneği sayılır. Ardından *"İpekçe"*yi çeker. Her iki film de bir kadın yönetmenin gözüyle çekilmiş başarılı çalışmalardır. Ve her iki filmin dikkati çeken oyuncusu da Perihan Savaş'tır. İlk kez çocukluk yıllarında İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oyunculuğa başlayan *Savaş*, sinemaya geçişinden 1980'li yılların başına kadar en sıradan filmlerde *"memur oyuncu"* kimliğinin dışına çıkamaz. Bilge Olgaç'ın filmlerinde ilk kez oyunculuğunu kanıtlayıp *Halit Refiğ*'in *"Karılar Koğuşu"*nda (1990) yeni bir aşamayı gerçekleştirir.

1984 yılından başlayarak Türk sineması, önemli değişimlere gebedir. Bu değişim sürecinde yer alan devrimci olgulardan biri oyunculuk alanındadır. Eski deyimle *"star sis-*

Arsoy-Scognamillo-Aydan-Refiğ: "Güneş Doğmasın"

temi"nin, yani *"yıldızlar sineması"*nın yerini yavaş yavaş ve sessizce *"oyuncu sineması"* almak üzeredir. Örneğin *"Bir Yudum Sevgi"*deki (Atıf Yılmaz) Macit Koper gibi... Ama asıl büyük gelişme kadın oyunculardа görülür. *"Yol"*un, *"Herşeye Rağmen"*in, *"Camdan Kalp"*in Şerif Sezer'i; *"Dul Bir Kadın"*ın, *"Yılanların Öcü"*nün, *"Uçurtmayı Vurmasınlar"*ın Nur Sürer'i; *"Anayurt Oteli"*nin, *"Su da Yanar"*ın, *"Bir Avuç Gökyüzü"*nün Şahika Tekand'ı; *"Amansız Yol"*un, *"Kurşun Ata Ata Biter"*in, *"Halkalı Köle"*nin Zuhal Olcay'ı; *"Gramofon Avrat"*ın, *"Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu"*nun Gülsen Tuncer'i; *"Sis"*in, *"Bütün Ka-*

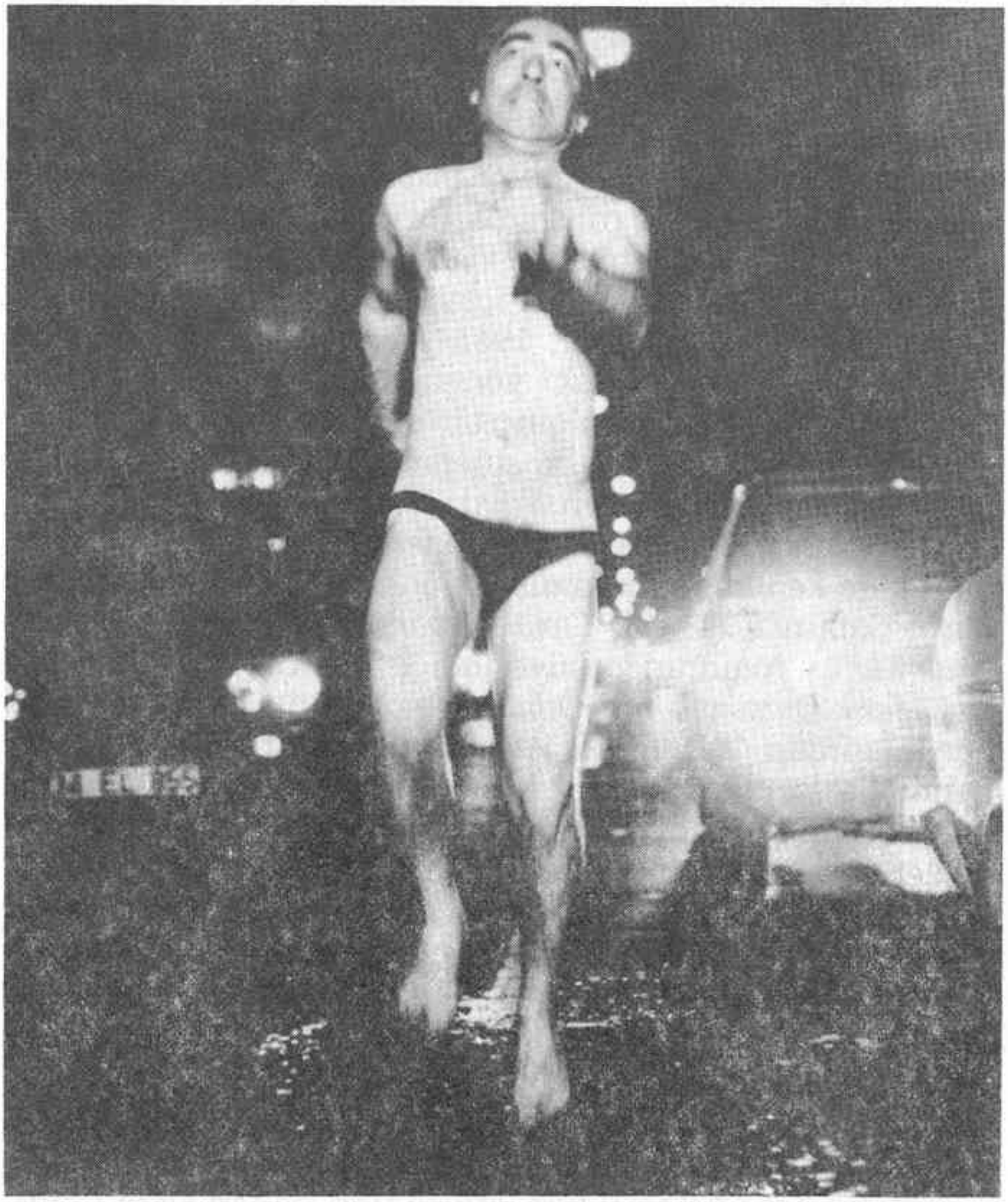
*pılar Kapalıydı"*nın, *"Robert'in Hikâyesi"*nin Aslı Altan'ı; *"Bir Yudum Sevgi"*nin, *"Camdan Kalp"*in, *"Berdel"*in Füsun Demirel'i gibi.. Eski dönemlerden kalma bir *Hale Soygazi*'yi de bu isimlere ilave edebiliriz. *"Yıldızlığı"* 1980'lerin çok öncesinde kalan Hale Soygazi'nin, yenilerden *"başrol oyuncusu"* olarak dönem arkadaşlarından daha öne çıkmayı başaran Zuhal Olcay'ın günümüz koşulları içinde bir Türkan Şoray, bir Hülya Koçyiğit, bir Fatma Girik gibi, bir *Müjde Ar* gibi "starlaşması" elbete ki mümkün değildir. Çünkü *"yıldız sineması"*nın bittiği noktada *"olgunluk çağını yaşayan oyuncu kadınlar sineması"* şimdilik egemen durumdadır.

GENÇLERİN ELİNDE SİNEMAMIZ

1984 Türk sinemasının gençleşme yılıdır. Giderek genç yönetmenlerin kimi ilk denemelerinde, kimi daha sonraki dönemlerde yaptıkları atılımlar birbirini izlemektedir. Bazıları çıkış yaptıkları ilk çalışmalarını daha ötelere götürmeyi başarırken, kimi yönetmenler de aynı çizgide kalır. Başlardaki iddialı girişimleri, yarın için büyük umutlar vaadeden solukları birden kesiliverir. 1965 yılından sonra yoğun bir biçimde *"ikinci genç kuşak"* yönetmenleri oluşturan Yavuz Turgul *"Fahriye Abla"*yla ilginç bir deneme ortaya koyarken *"Muhsin Bey"*le de usta işi bir sinemaya doğru yol alır. Gazetecilikten sinemaya geçen Yavuz Turgul (1946) *Ertem Eğilmez*'in öğrencisidir. Yönetmenlikten önce senaryo yazarı olarak da kendini kanıtlamıştır. Senaryo yazarı ve tiyatrocu Başar Sabuncu (1943) *"Çıplak Vatandaş"*la başladığı çizgiyi *Pınar Kür*'ün romanından uyarladığı *"Asılacak Kadın"*la; Ümit Elçi, *Tarık Dursun K.*'nın *Orhan Kemal* ödülü alan romanından aktardığı *"Kurşun Ata Ata Biter"*le umut verici genç yönetmenler arasına katılırlar. Edebiyat-sinema ilişkileri gerçekte atılım yapmayı düşleyen genç yönetmenler için yetenekleri ölçüsünde belki de bir kurtuluş kapısıdır. Örneğin tercihini bu yolda yapan ve yeni kuşağın daha eskilerinden olan Ümit Efekan'dır. *Efekan, Bekir Yıldız*'dan uyarladığı *"Halkalı Köle"*yle kendini aşar. Ne var ki *Rıfat Ilgaz*'ın *"Darbe"*siyle biraz geriler. 1983 yılında işbaşı yapan Yusuf Kurçenli'yle Nesli Çölgeçen, 1986'da Nisan Akman, 1987'de Şahin Kaygun, Zülfi Livaneli, Engin Ayça, Orhan Oğuz ve 1988'de Mahinur Ergun olmak üzere bir dolu yönetmen görürüz.

Daha önce belgesel film çalışmaları yapan Nesli Çölgeçen (1955) *"Kardeşim Benim"*den sonra ikinci uzun metrajlı

filmi *"Züğürt Ağa"*yla büyük bir atak yapar. 1990'da çektiği dördüncü çalışmasını içeren ve çevreci özellikler taşıyan *"İmdat ile Zarife"*yle aynı başarıyı yakalayamaz. *"Züğürt Ağa"*nın her sınıf seyirciyi etkilemesinin bir başarısı da kuşkusuz, filmi tek başına götüren *Şener Şen*'in soluklu oyunudur. Şener Şen (1942), Kemal Sunal'la birlikte son dönem

Şener Şen: "Çıplak Vatandaş" (Başar Sabuncu)

Türk sinemasının en güçlü güldürü oyuncusudur. Buna karşılık bazı özellikleri nedeniyle Sunal'dan ayrılan bir çizgisi vardır. Şen, çok daha sevecen, daha sıcak ve daha duyarlıdır. *"Çıplak Vatandaş"*da, *"Züğürt Ağa"*da, *"Selamsız Bandosu"*nda ve büyük oyunuyla *"Muhsin Bey"*de zirveye çıkar.

İnsanlığın yüz karası *"İşkence"* ve 12 Eylül hapishanelerinden manzaralar üstü kapalı da olsa sinemaya yansıyacaktır. İşte 1986 yılından başlayarak bu tür siyasal ağırlıklı filmler, o dönemin genel deyimiyle *"12 Eylül filmleri"* giderek ağırlık kazanacaktır. İnsan onurunu zedeleyen işkenceler ve işkenceci tipler, hesaplaşmalar *"Ses"*de (Zeki Ökten), *"Sen Türkülerini Söyle"*de (Şerif Gören), *"Prenses"*de (Sinan Çetin), *"Dikenli Yol"*da (Zeki Alasya), *"Kara Sevdalı Bulut"*da (Muammer Özer), *"Bir Avuç Gökyüzü"*nde (Ümit Elçi) sansür korkusuyla altları fazla çizilmeden yerlerini alır. İşkence olgusunu, tutuklamaları, kaçışları, siyasal cinayetleri, devrimci ya da karşı devrimci girişimleri konu alan bu tür filmler Memduh Ün'ün *"Bütün Kapılar Kapalıydı"* adlı denemesinden, Zülfi Livaneli'nin *"Sis"*ine, Yusuf Kurçenli'nin *"Karartma Geceleri"*ne ve Atıf Yılmaz'ın *"Bekle Dedim Gölgeye"* adlı çalışmasına kadar uzanır. Bazı yanlış ve tutarsızlıkları içeren *"12 Eylül konulu filmler"* bir yana, tümünü *"siyasal sinema örnekleri"* başlığında toplarsak içlerinde, konusu 2. Dünya Savaşı sonlarında geçen *"Karartma Geceleri"* ve 27 Mayıs 1960 ihtilalinden 70'li yıllara kadar uzanan *"Sis"* yanılmıyorsak en başarılılarıdır. Ve *"işkence olgusu"*nu en cesur biçimde sergileyen de Yusuf Kurçenli'nin (1947) *"Karartma Geceleri"*dir. Bu arada hapishane atmosferini siyasal bir çerçeve içinde ele alan *Halit Refiğ*'in durağan, buna karşılık da olgun anlatımıyla ilginç denemesi *"Karılar Koğuşu"* ve genç yönetmen *Oğuzhan Tercan*'ın (1963) ilk filmi *"Uzlaşma"*, ayrıca üzerinde durulması gereken özellikler taşır.

*"Karılar Koğuşu"*nda 1940'lı yılların *Kemal Tahir*'ini canlandıran Kadir İnanır, tartışmalı da olsa başarılı ve sevecenlikle dolu bir oyun gösterisi sunuyor. Tarık Akan'la birlikte son dönem Türk sinemasının *"son süperstar"*larından biridir *İnanır* (1948). *"Sert erkek"* tipinin simgesi olup ve birçok fil-

minde bu havadan kurtulamayıp tekdüzeliğe düşen *Kadir İnanır, "Selvi Boylum Al Yazmalım","Yılanların Öcü"* ve *"Bir Yudum Sevgi"* gibi son yılların en önemli filmlerindeki rolleriyle tecimsel denemelerinin yanında dengeyi kurmaya çalışır. Ama *Kadir İnanır*'ın asıl kendini oynadığı kişilik ise *"Medcezir Manzaraları"*ndaki (Mahinur Ergun) aşırı sert, acımasız lumpen-burjuva karışımı maço erkek tiplemesidir..

Uzun yıllar sonra 1987'de *"Biri ve Diğerleri"* adlı filmiyle sinemaya yeniden dönüş yapan Tunç Başaran, kahramanı bir tutuklu çocuğu olan *"Uçurtmayı Vurmasınlar"*da ilk kez çizgi dışı önemli yönetmenler arasında yerini alır. Çünkü yönetmenliğe Memduh Ün'e uzun bir süre asistanlık yaptıktan sonra başlayan Tunç Başaran'ın (1938) 1970 öncesi çalışmaları, *"Bekçi Murtaza"* gibi (1964) hedefini bulamamış küçük atılımları dışında düzeysiz filmlerle doludur. Yani Başaran'ın geçmişi pek parlak sayılmaz. Ancak, ticari sinemayı sanatsal bir pota içinde eritip olgunlaşması bu dönüşünde gerçekleşir.

Televizyondan sinemaya geçen yönetmenlerin içinde en başarılısı kuşkusuz *Yusuf Kurçenli*'dir. Ne var ki TV'ye yaptıkları dizilerde belli bir düzeyi tutturup televizyon yönetmeni olarak kendilerini kanıtlayan *Hüseyin Karakaş* (Aşkın İlk Yarısı) ve Ünal Küpeli (Dört Köşe Dünya, Sayın Başkan) sinemadaki çalışmalarında kendilerini yenileyemezler. TV'de gösterdikleri başarı sinemada yerini bulmaz. Çünkü, ortaya koydukları sinema ürünlerine bakıldığında, sonuç bir düş kırıklığıdır. Kaldı ki sinema bir *"sanat"*tır. Ama TV için yapılan sinema bazı koşullandırmalar nedeniyle ve benzer bir çalışmanın ürünü gibi görünse de küçük ekranlar için yapılan *"TV sineması"*nın *"sanat"* olup olmadığı konusu elbette tartışmaya açıktır. Ve *"sinema filmi"* yalnızca sinema için yapılır. Bir filmin sinemada izlenmesi gerektiği gibi...

Dünya sineması çağdaş sinemasal değişimlere, teknolojik ilerlemelere, biçimsel anlatım özelliklerine doğru yol alırken, Türk sineması da belli ölçüler içinde olsa bile bu *"özgürlük arayışları"*na ayak uyduracaktır. Bu zorunlu bir ter-

Meral Konrad: "Üçüncü Göz (Orhan Oğuz, 1988)

cih olabilir... Ancak Türk sineması bu yenilikçi arayışların izini sürerken, kendi insanlarını anlatırken kendi toplumuna yabancılaşırsa, *"entelektüel sinemacı"* görünme çabası içinde özle biçimi anlaşılmaz hale getirip uçuklaşırsa sonuç ne olacaktır? 1990'lı yılların sonlarında bir *"yeni bunalımcı sinema"* ortaya çıkacaktır. İşte 1986'da *Sinan Çetin*'in *"Gökyüzü"*, 1987'de *Şahin Kaygun*'un *"Dolunay"*ı, 1988'de *İrfan Tözüm*'ün *"Melodram"*ı, *Orhan Oğuz*'un *"Üçüncü Göz"*ü *"yenileşme arayışları uğruna"* halkı dışlarken göz kırpılan entelektüel kesimi de karşısına alır. Bunlar "Yeni bunalımcı sinemacılar"ın yalnızca kendileri için yaptıkları soyut denemelerdir... Ömer Kavur'un 1990 yılında çektiği ve daha önceki denemesi *"Gece Yolculuğu"*nda ilk işareti vererek gerçekçi çizgisinden koptuğu *"Gizli Yüz"*ü de *"yeni bunalımcı sinema"*nın ürünü sayabiliriz. *Orhan Pamuk*'un gerçeküstü bir tutku öyküsü içeren senaryosundan sinemalaştırılan filmin diğerlerinden ayrılan yanı ise Ömer Kavur'un dikkati ayakta tutan anlatımı ve özellikle de yakaladığı estetik atmosferidir... Ancak geriye baktığımızda bu tür sinemanın estetizmi konusunda

Metin Erksan'ın ustalığını da unutmamak gerek. Ne var ki çok özel soyut dünyaların arkasına sığınıp bu tür filmlerle mi Türk sineması kurtulacaktır? Ya da sinemada *"devrimcilik"*, bu *"çok özel mastürbasyon filmleri"*yle azınlığa göz kırpıp halkı dışlamak mıdır! Kaldı ki yerli film seyircisinin kendi ülkesinde üretilen yapımlara sırt çevirdiği bir dönem yaşandığı düşünülürse?

SORULAR... SORUNLARLA

Son birkaç yıldır yerli filmlerin gösterime girecek salon bulamadığı, bulsa da seyircinin gitmediği, bu nedenle de Türk sinemasının ciddi bir kriz yaşadığı bir dönemde zaman zaman şaşırtıcı patlamalara tanık oluyoruz. *Ertem Eğilmez*'in *"vasiyet filmi" "Arabesk"* ve *Tunç Başaran*'ın *"Uçurtmayı Vurmasınlar"*, büyük bir seyirci patlaması getiren ilginç örnekler... Ardından İslami sinema denemeleri...

1989'da 1970'li yıllardaki İslami sinemanın öncüsü Yücel Çakmaklı, *"Minyeli Abdullah"*la yeniden gündeme gelir. *"Minyeli Abdullah"*la yirmi yıl kadar sonra yeni bir *"atak"* yapan *"İslami sinema"* eskinin bir devamı, ama bu kez akımın yeni adı *"beyaz sinema"*dır[2]. *"Beyaz sinema akımı"*nın İslami yönetmenleri Çakmaklı'nın yanısıra Mesut Uçakan (Yalnız Değilsiniz), İsmail Güneş (Çizme), Mehmet Tanrısever'dir (Sürgün). 1977'de *"Lanet/İlenç"* adlı filmle yönetmenliğe başlayan Mesut Uçakan (1953), İslami sinemanın çeşitli örneklerini vermesi açısından Yücel Çakmaklı'yla birlikte önde gelen yönetmenidir.

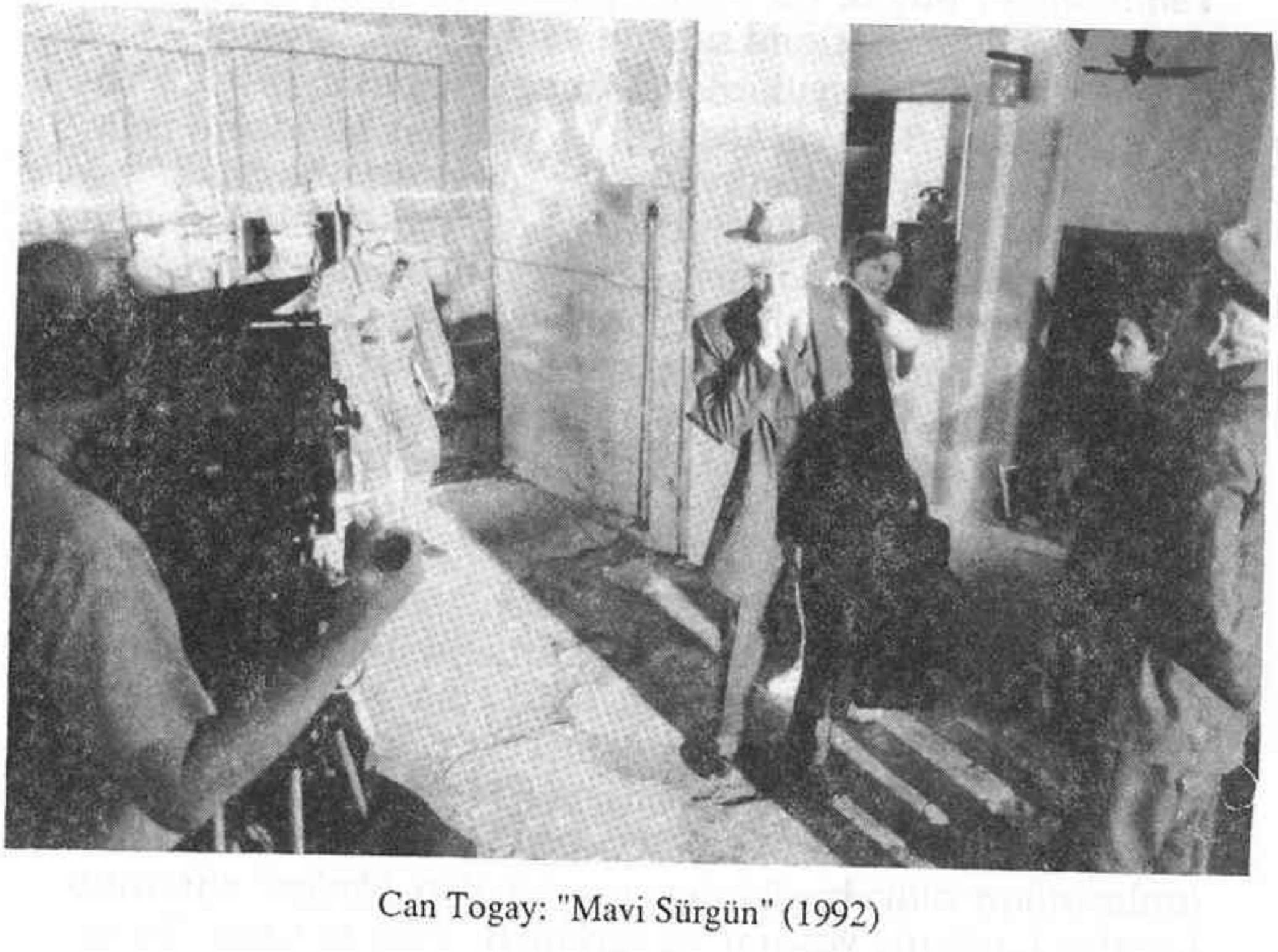
*"Beyaz sinema akımı"*nın ardından 1991 yılında Güneydoğuda PKK yanlısı Kürtlerle, Kürtlerin başkaldırmasıyla olayların güncel bir duruma gelmesi Türk sinemasına beraberinde Kürt destanlarını da getirecektir. İşte Şahin Gök'ün "Siyabend ile Heco" ve Ümit Elçi'nin "Mem ü zın" adlı filmleri bu yansımanın iki örneğidir. Ancak, konularını Kürt destanlarından alan bu iki deneme *"ilk Kürt filmleri"* olmasına karşılık Kürtlerin yaşamı ve türküleri, Yılmaz Güney'in se-

---

2) Burçak Evren, Beyaz Sinema Üzerine Aykırı Düşünceler, Cemre d., s. 5 Kasım 1991/Murat Şimşek, Beyaz Sinemayı Tartıştılar.

naryolarını yazdığı, Zeki Ökten'in *"Sürü"* ve Şerif Gören'in *"Yol"*unda görülür. Ve Yılmaz Güney'in yurt dışına kaçtıktan sonra Fransa'da *"Yol"*un montajını yaparken Güneydoğu bölgesini gösteren bir sahneye *Kürdistan* diye yazdırması ilginçtir.

İşte Türk sineması ilk dönemlerden bu yana inişlerle çıkışlarla dopdolu bir serüven yaşayarak geldi. Şimdilerde 1993'ü yaşıyoruz.... Artık eski yıllarda olduğu gibi şaşırtıcı boyutlara ulaşan çok sayıda film çevrilmiyor. Ama, günümüz koşulları göz önüne alındığında daha iddialı arayışlar içinde olan yeni ve eski yönetmenler şimdi yeni tadlar içeriyor filmlerinde. Eskilerin tadı yok muydu? Yıllar önce çevrilen filmleri yıllar sonra izlediğimizde en azından nostaljik

Can Togay: "Mavi Sürgün" (1992)

tadlar almıyor muyuz? Eskiler olmasaydı, bu yeniler de olmayacaktı. Ve elbette yenilenmek kaçınılmazdır...

Bir Erden Kıral'ın *"Mavi Sürgün"*ü, bir Yavuz Özkan'ın *"İki Kadın"*ı, bir İrfan Tözüm'ün *"Cazibe Hanımın Gündüz Düşleri"*, bir Ali Özgentürk'ün *"Çıplak"*ı, bir Sinan Çetin'in *"Berlinim Berlin"*i, bir Atıf Yılmaz'ın *"Düş Gezginleri"*, bir Memduh Ün'ün *"Çocukluğum"*u bu *"yenileşme"*nin neresinde? Ya da hangi sınırında?

Evet, şimdi yıl 1993'dür...

"Acı" ★★★
Reji: Yılmaz Güney
Oyuncular: Yılmaz Güney, Fatma Girik, Hayati Hamzaoğlu, Mehmet Büyükgüngör, Oktay Yavuz.

İtalyan "spagetti western"lerinin özelliklerini taşıyan kan davası karşıtı bir deneme. Filmin ana teması pişmanlık üzerine kurulmuş. *Yılmaz Güney*'in hem yönetmenliğini yapıp hem de başrolünü oynadığı film, *Fatma Girik*'in gazino çalışmaları nedeniyle hızlı bir çalışma temposu içinde 14 günde çekildi. 15 yıllık mahpusluk yaşamından sonra, yıllar önce öldürdüğü adamın ailesine gidip bağışlanmasını isteyen, düşman kapısında it olmaya bile razı olan Çiçek Ali rolüyle ilginç bir tipleme çizer Yılmaz Güney. Filmin son sahneleri son derece hareketli ve başarılı. Dağlarda silahıyla atış talimleri yaptığı sahnelerde Güney, giydiği beyaz giysileriyle samuraylara gönderme yapar. Düşmanları tarafından gözleri kör edilen Çiçek Ali'ye Zelha rolündeki Fatma Girik yardımcı olur. Ağaç dallarına, kayalara ve gerdiği iplere çanları bir bir dizer ve Güney çan seslerini duyduğu yöne doğru ateş eder. Önce *"Çan"* adıyla yazılıp sonra da *"Acı"* olarak değiştirilen film, 3. Adana Şenliği'nde (1971) "ikinci" oldu ve Metin Bükey'le (müzik) Fatma Girik (oyuncu) ödül aldılar (1971).

"Acı Hayat" ★★★
Reji: Metin Erksan
Oyuncular: Ayhan Işık, Türkan Şoray, Ekrem Bora, Nebahat Çehre.

Işık - Şoray - Bora - Çehre: "Acı Hayat" (1962)

Yabancı film seyircisinin de ilgisini çekip Şan Sinemasın'da yapılan galada kürk mantolu kadınların da izlediği bir film. Köy filmlerinden büyük kentlere geçiş yapan *Metin Erksan*'ın dönemi içinde hasılat rekorları kıran *"kara sevda"* filmi denemesi. 55 iş gününde tamamlanan ve *Ali Uğur*'un görüntüleriyle şiirsel bir atmosfer taşıyan film, bir tutkunun yanısıra sınıfsal çelişkileri de beraberinde getiriyor. Ve günümüze kadar yapılan *"aşk filmleri"* içinde en iyilerinden. *Ayhan Işık,* piyango milyarderi olan fakir bir tersane kaynakçısını, *Türkan Şoray,* kuaförde çalışan kızı, *Ekrem Bora* şımarık ve züppe bir zengin çocuğunu, *Nebahat Çehre* de kızkardeşini oynuyor. Şımarık genç, kaynakçının evlenmek üzere olduğu manikürcü kızı iğfal eder. Kaynakçı zengin olduktan sonra sevgilisini ayartan beyzadenin kızkardeşini iğfal edip intikamını alır. Ama gerçekte yalnızca ilk gözağrısı-

nı sevecektir... Filmin öne çıkan oyuncuları da Türkan Şoray'la Ekrem Bora. Türkan Şoray'ın başarılı oyunu I. Adana Film Şenliği'nde Altın Portakal'la ödüllendirilirken Ali Uğur da "en iyi görüntü yönetmeni" seçildi (1963).

"Adak" ★★★

Reji: Atıf Yılmaz

Oyuncular: Tarık Akan, Necla Nazır, Yaman Okay, Erol Keskin, Tuncer Necmioğlu.

Filmin konusu, 1962-64 yılları arasında Erzincan'ın Kargın ilçesinin Peritli köyünde geçen bir olaydan alınmış. Güneydoğu'nun dinsel törelerini tüm geri kalmışlığıyla görüntüleyen ibret verici bir film. Türk sinemasında ilk kez bir filmin aralarında olaylara, konunun uzmanları tarafından bilimsel yorumlar getiriliyor. Belgeci tutumuyla sergilenen yenilikçi bir çalışma örneği. Töresel açıdan "yağmur duası" ve "imam nikâhı", filmin ayrıntı zenginliklerini içeren ilginç sahnelerinden. Tarık Akan, hırsızlıkla suçlanıp hapse giren Müslüm'ü başarıyla canlandırıyor. Müslüm hapisten çıktıktan sonra adağını yerine getirecek, 2,5 aylık oğlunun boğazını keserek tanrıya kurban edecektir (1979).

"Adı Vasfiye" ★★★★

Reji: Atıf Yılmaz

Oyuncular: Müjde Ar, Aytaç Arman, Yılmaz Zafer, Macit Koper, Levent Yılmaz.

Necati Cumalı'nın beş öyküsünden oluşturulan bir "kadın filmi". *Atıf Yılmaz*'ın "sosyal içerikli fantastik film" türünün ilk çalışması. Ve de daha sonraki yıllarda "Aahhh Belinda" (1986), "Aşkım, Hayallerim ve Sen" (1987), "Arkadaşım Şeytan"la (1988) sürdürdüğü türün kuşkusuz en iyisi.

Filmin dört ödülü var: İstanbul Sinema Günleri'nde (1986) "en iyi film", 23. Antalya Şenliği'nde (1986) "üçüncü" oldu. Atıf Yılmaz (yönetmen) ve *Müjde Ar* (oyuncu) ise kendi dallarında ödüllendirildi. Dört erkeğin gözüyle birbirlerinden farklı ve çelişkili anlatılarla bir kadın dünyası sergileniyor. Atıf Yılmaz'ın son dönem sinemasında en büyük fetişi olan Müjde Ar, erkekleri birbirine düşüren kasaba yosması Vasfiye'yi gerçekten büyük başarıyla canlandırmış. Peşindeki erkekler ise tam bir tipler galerisini oluşturuyor. Örneğin, Vasfiye'ye çocukluğundan beri âşık bitirim Emin *(Aytaç Arman),* pısırık iğneci Rüstem *(Macit Koper),* çapkın doktor Fuat *(Yılmaz Zafer)* ve taşralı uyanık kuyumcu Hamza *(Levent Yılmaz).* Sıradan, sevecen insan tipleri ama, sımsıcak dünyasıyla keyifle izlenen bir çalışma (1985).

"Afife Jale" ★★★

Reji: Şahin Kaygun

Oyuncular: Müjde Ar, Tarık Tarcan, Macit Koper, Alev Sezer, Gülsen Tuncer, Şahika Tekand, İsmet Ay.

Fotoğraf sanatçısı *Şahin Kaygun*'un "ilk yönetmenlik denemesi". Bir ilk çalışma olmanın getirdiği bazı teknik aksamalar içermesine karşılık, tarihsel aksesuar kulanımı ve görsel zenginliğiyle, düşülen tuzakları elden geldiğince kapatabilmiş Kaygun. Bir "çağ filmi" özelliklerini içeren filmin konusu Osmanlıların son dönemlerinde geçiyor. Sahneye çıkan ilk Müslüman Türk kadını olan ve yaşamını morfin bataği içinde, bir akıl hastanesinde yitiren Afife Jale hanımın dramı üzerine kurulmuş. *Selim İleri* ile *Nezihe Araz*'ın senaryosunu yazdıkları bu ortak çalışma bir "kurban kadın" motifini işlerken *Müjde Ar* da kendini yeniliyor. Tüm oyuncular yerli yerine oturtulmuş. *İsmet Ay, Güler Ökten, Macit Koper* ve diğerleri. Dönemin ünlü kişilikleri Burhanettin Tepsi, Selahattin Pınar ve Osmanlıların kadın sanatçıyı aşağılayan bakış açısı, yitirilen değerler, Afife Jale'nin dramatik dünyasını bütünlüyor (1987).

"Ağıt" ★★★★
Reji: Yılmaz Güney
Oyuncular: Yılmaz Güney, Hayati Hamzaoğlu, Selmin Hürmeriç, Bilal İnci.

Yılmaz Güney'in "Seyyit Han"la başlattığı (1968) "destansı gerçekçilik" türünün yeni bir aşamasını oluşturan bir deneme. Venedik Film Şenliği'nde (1972) ön elemeyi kazanıp 10 film arasına girdi. 3. Adana Film Şenliği'nde (1971) "en iyi film" seçildi ve Yılmaz Güney oyuncu-yönetmen olarak 2 ödül, Gani Turanlı da bir "altın portakal"la ödüllendirildi. Göreme'nin doğal dekorlarından western filmlerine benzer biçimde doyumsuz sahneler çıkaran bu incelikli çalışma kaçakçılık üzerine kurulmuş. Ve türün en iyilerinden biri. Güney, saçları eşek tıraşlı, yanık yüzlü ve suskun bir kaçakçı çetesi reisi Çobanoğlu rolüyle yine etkili bir oyun gösterisi sunuyor. Ne var ki sansür gereği kaçakçının değişmeyen yazgısı ölümdür. Yörede Beyaz Donlular adıyla ün yapan Çobanoğlu'nun sonu da bu çizgide gerçekleşir. Yine de Sansür Kurulu, "Doktor hanımın Yılmaz Güney'in vücudundan kurşunu çıkarırken hep ağızdan söylenen türkü sahnesinin çıkarılması" koşulunu getirir. Oysa filmin en duyarlı sahnelerinden biridir bu (1971).

"Ah Güzel İstanbul" ★★★
Reji: Ömer Kavur
Oyuncular: Kadir İnanır, Müjde Ar, Levent Dönmez, Sümer Tilmaç.

Füruzan'ın bir öyküsünden uyarlanan ve senaryosunu da *Ömer Kavur*'la birlikte yazdığı film, toplumun dışladığı fahişe tiplemesine insancıl bir bakış açısı getiriyor. 18. Antalya Festivali'nde (1981) "ikincilik" ödülü kazanan filmde, randevuevi fahişesi Cevahir'i canlandıran Müjde Ar, ilk kez soyunup dökünüyor. Müjde Ar'ın, Yeşilçam'ın geleneksel kalıpları içinde soyunmayan "star oyuncular"ına yön verip

bir "yeni kadın imajı" ortaya koyması bu filmle başlar. Kadir İnanır, bir uzunyol şoförüdür. Her türlü baskıya karşı çıkıp Cevahir'le evlenmek ister. Ama Türk sineması belki de böyle çağdaş bir "son"a hazır olmadığı için birbirlerine kavuşmaları mümkün olmayacaktır. Çünkü şoför sevgilisi Kâmil, gelinlik kumaşla evine dönerken, Cevahir beklemekten sıkıldığı erkeğini terk eder... Sonuçta fahişedir ya (1981).

"Aahhh Belinda" ★★★

Reji: Atıf Yılmaz

Oyuncular: Müjde Ar, Macit Koper, Yılmaz Zafer, Füsun Demirel, Mehmet Akan, Levent Yılmaz, Fatoş Sezer.

Düşle gerçek arasında gidip gelen bir burjuva filmi güldürüsü. Woody Allen'in "Kahire'nin Mor Gülü" adlı filminden yer yer esintiler taşımasına karşılık, Atıf Yılmaz, profesyonel anlatımı içinde gelişen olayları büyük bir başarıyla yerlileştirmiş. Yani iki farklı çevreyi karşı karşıya getirirken, tiyatro ve entel barların dünyasıyla sıradan bir ailenin yaşamını bizim toplumumuza özgü bir mizah anlayışı içinde veriyor. Tiyatro oyuncusu Serap, bir reklam filminde oynadıktan sonra gerçek kimliğini yitirip evli ve iki çocuklu ev kadını Naciye olarak tekdüze bir yaşam sürüyor. Bu yaşam içindeki babası, kaynanası, kocasının arkadaşları hiç tanımadığı insanlar ve çevre de yabancıdır. Gerçekle düş arasında savaş veren genç kadın tiyatrocu Serap mı, banka memuresi Naciye mi, hangisidir? *Müjde Ar,* her iki kişiliği de tek başına açık vermeyen bir oyunla sonuna dek götürüyor. 23. Antalya Film Şenliği'nde (1986) "en iyi oyuncu" ödülü alması da bu gerçeği kanıtlıyor. Ayrıca "birinci"liği kazanan filmin yanısıra Atıf Yılmaz da "yönetmenlik" ödülü almıştı. Sonuç, tümüyle değişik tadlar içeren fantastik bir deneme (1979).

"Almanya Acı Vatan" ★★★

Reji: Şerif Gören

Oyuncular: Hülya Koçyiğit, Rahmi Saltuk, Mine Tekgöz, Suavi Eren, Fikriye Korkmaz.

Dış-göç olgusunu zaman zaman gündeme getiren Almanya konulu filmler Türk sinemasının vazgeçemediği bir tür olarak karşımıza çıkar. Ama genelde gerçek sorunları dışlayan, derinliksiz denemelerdir bunlar. Şerif Gören ise yurt dışındaki işçilerin yaşamı ve giderek yabancılaşmasını yüzeysellikten bir ölçüde kurtarmayı başarıyor. Büyük bölümü Almanya'da ve gerçek fabrika mekânında, gerçek işçilerle çekilen "Almanya Acı Vatan", derinliği açısından türün en başarılısı. Başta "formalite evliliği" gibi klasik bir şablon üzerine oturtulan Güldane *(Hülya Koçyiğit)* ile Mahmut'un *(Rahmi Saltuk)* öyküsü, Almanya bölümlerinde daha gerçek bir bütünlüğe dönüşür. Köyüne izinli olarak gelen Güldane, Almanya düşleriyle yaşayan Mahmut'la para ve arazi karşılığında evlenir. Anlaşmalı bir karı-koca olarak Almanya'ya gittiklerinde gerçekçi işçi manzaraları görürüz. Otomasyon düzeni, makineleşen insanlar, namus anlayışları, birbirleriyle çatışan kültürler ve yabancılaşma... Ve sonunda Güldane, insanları robotlaştıran teknolojiye karşı çıkıp isyan eder. Hülya Koçyiğit işçi kızı rolünde yine duyarlı ve başarılı (1979).

"Anayurt Oteli ★★★★★

Reji: Ömer Kavur

Oyuncular: Macit Koper, Serra Yılmaz, Şahika Tekand, Orhan Çağman, Kemal İnci, Cengiz Sezici, Songül Ülkü.

Bir Ömer Kavur sineması başyapıtı. Yurt dışından ve yurt içinden tam 7 ödülü var. Antalya'da (1987) en iyi film ve yönetmen, İstanbul Sinema Günleri'nde (1987) en iyi film, Venedik'te (1987) Fıbresca ödülü, Valencia'da (İspanya) üçüncülük, Nantes'de (Fransa) büyük ödül ve Macit Ko-

per en iyi oyuncu. Yusuf Atılgan'ın romanından uyarlanan ruhbilimsel ayrıntılarla destekli çarpıcı bir "iç dünya" filmi. İstasyon yakınlarındaki babadan kalma on dört odalı, eski bir konaktan bozma otele gecikmeli Ankara treniyle gizemli bir kadın gelir. Otelin kâtibi ve sahibi Zebercet, bir gece kalıp giden meçhul kadını bekler durur. Dünyasına cinsel bir düş gibi giren kadını umutsuz bekleyişi Zebercet'i trajik bir sona doğru götürecektir. Ömer Kavur Zebercet'in şizofrenik yaşamını, ölümcül saplantıları içeren karmaşık dünyasını çarpıcı bir atmosferle görüntülerken *Macit Koper* de son derece ustalıklı bir oyun sergiliyor. Başlarda görünüp ortadan kaybolan kadın rolündeki *Şahika Tekand* ise yalnızca düşlerde oynayarak filmin bütününe ilginç boyutlar kazandırıyor. Röntgencilik (Zebercet otel odasında sevişen çifti anahtar deliğinden izler, seslerini dinler), fetişizm (meçhul kadının kullandığı havlusuyla mastürbasyon yapar) ve sadomazoşizm (temizlikçi kadını sevişirken yatağında boğar) gibi cinsel fantezileri bir araya getiren erotizm ağırlıklı bir film ayrıca (1986).

"Arabesk" ★★★

Reji: Ertem Eğilmez

Oyuncular: Müjde Ar, Şener Şen, Uğur Yücel, Necati Bilgiç, Üstün Asutay.

"Benim hayatım arabesk. Senin de, onların da, herkesinki arabesk. Arabeski yapanı da, arabeskten kaçanı da, alayımız arabesk yaşıyoruz. Çünkü biz ne kadar kaçsak da arabesk içimizde" diyen *Ertem Eğilmez'in* "vasiyet filmi". Klasik Yeşilçam sinemasının klişeleşmiş trüklerini, kalıplarını abartılı bir yaklaşım içinde gırgıra alan, kimi yerde sorgulayan, bir başka deyişle "günah çıkartan bir melodram antolojisi". Hastalığı nedeniyle John Huston usta gibi bu son filmini tekerlekli sandalyede yöneten Eğilmez, öyküsünü yüzlerce kez kullanılan bir *"şablon üçlemesi"* üzerine oturtmuş. Bir âşık çift ve onları ayırmak için aralarına giren bir kötü

adam. Ağa kızı Müjde'yi babası, çocukluğundan beri birbirlerini tanıdıkları yanaşma oğlu Şener'e vermez. Âşıklar kaçarlar. Ama çocukluk arkadaşları Kaya her yerde peşlerindedir. Birbirlerine kavuşamayan âşıklar yıllar sonra yaşlandıklarında melekler gibi kanatlanıp el-ele göklere uçarlarken yine karşılarında kıskanç kötü adam Kaya'yı bulacaklardır. Türk sineması tarihinde, üstelik yerli film seyircisinin kendi ürünlerine sırt çevirdiği bir dönemde, soluk soluğa maç seyreder gibi izlenip bir milyarı aşan hasılatıyla rekor kıran popülist bir *"kara güldürü"* denemesi. 26. Antalya Festivali'nde (1988) "jüri özel ödülü" alan Eğilmez'in yerli sinemayı alaya alıp (kendini de dahil ettiği) seyirciyi sömürenleri teşhir etmesi bazı meslektaşlarını rahatsız etmişti. Filmin tüm oyuncuları dört dörtlük bir oyun paslaşması içinde. Gazinocular kralı kabadayı Ekrem rolüyle, "Baba"daki Marlon Brando'yu taklit eden *Uğur Yücel* de özellikle anılmaya değer. Sonuç olarak derinliği olmayıp, yalnızca kaba çizgilerle geliştirilse de geçmişteki Yeşilçam sinemasına bir ayna tutması açısından kendi içinde önemli bir çalışma (1988).

"Arkadaş" ★★★★
Reji: Yılmaz Güney
Oyuncular: Yılmaz Güney, Melike Demirağ, Kerim Afşar, Azra Balkan, Semra Özdamar, Ahu Tuğba, Civan Canova.

Yılmaz Güney sinemasında yeni bir aşama. Özünde naiflik ve bazı tutarsızlıklar taşısa da yıllardan beri alışagelmiş klasik dram yapısının kalıplarını, özgün anlatımı ve gözlem gücüyle kırıp parçalıyor. Devrimci özellikleri yanısıra Güney'in oyunculuğu açısından da bir dönemeci oluşturuyor. Dönemi içinde Güney'in sadık seyircisi dışında her sınıftan izleyiciyi de etkileyen film, ne kadar eskimiş olsa üzerinde düşünülecek ve tartışılacaktır kuşkusuz. Yıllar sonra karşılaşan iki eski arkadaşın öyküsü anlatılıyor. Dünün

yoksul öğrencisi Cemil *(Kerim Afşar)* zengin olup, güzel karısı Necibe *(Azra Balkan)* ve içine kapanık, incecik, fidan gibi baldızıyla *(Melike Demirağ)* mutlu bir yaşam sürdürmektedir. Ne var ki arkadaşı Azem'in *(Yılmaz Güney)* evlerinde kalıp yaşamlarına girmesiyle düzenleri bozulur. Her şeyden önce iki arkadaşın sınıfsal farklılıkları ortaya çıkar. Bir sahil kentindeki yozlaşmış yaşam biçimi, Necibe'nin kocasını aldatması, Melike'nin Azem'le duygusal bir ilişkiye girmesi ve Cemil'in kaçınılmaz acı sonu... Bir silah sesiyle her şey noktalanır. İntihar eden Cemil midir? Bu son, seyirciye bırakılır. Güney, bu olayların içinde köy ve kent arasındaki çelişkileri, kültür yaşamının farklılıklarını da ortaya koyar. Altlarını çizerek. "Arkadaş" 12. Antalya Festivali'nde "ikinci"liği kazanmıştı (1974).

"Asılacak Kadın" ★★★★
Reji: Başar Sabuncu
Oyuncular: Müjde Ar, Yalçın Dümer, İsmet Ay, Haldun Ergüvenç, Güler Ökten, Gülsen Tuncer.

Sabuncu'nun cinselliği sorgulayan, ahlaksızlığı yargılayan bir edebiyat uyarlaması. *Pınar Kür*'ün romanından aktarılmış. Sansür Kurulu ahlaksızlığın sergilenmesine değil, yargılanmasına da karşıdır. Tümüyle reddedilen filmin gerekçesi: "Genel ahlak, örf ve âdetlerimize ve milli kültürümüze uygun olmadığı"dır. Danıştay Kararı'yla gösterim izni alan film, çocuk yaştaki genç karısını gençlere peşkeş çekip onları izleyen sapık eğilimli bir kocayı anlatır. Önce hizmetçisiyken sonra karısı olan Melek bilinçsiz, yaşlı kocası ise iktidarsızdır. Bu evlilik sırasında Hüsrev'in bilinçaltında gizlediği tüm tutkuları ortaya çıkar. Ve Hüsrev (İsmet Ay) sonunda, karısıyla seviştirdiği delikanlı tarafından öldürülür. Melek rolündeki Müjde Ar, yaş itibarıyla oynadığı tipe biraz ters düşüyorsa da profesyonelce yaklaşımıyla işi kıvırmasını biliyor. Ama filmin asıl öne çıkan oyuncusu iktidarsız koca rolündeki İsmet Ay. Ürkütücü, rahatsız edici bir konu belki,

ama müstehcenlik tuzağına düşmeden, Sabuncu'nun dikkatli çabalarıyla kurtarılmış önemli bir film (1986).

"At" ★★★★
Reji: Ali Özgentürk
Oyuncular: Genco Erkal, Harun Yeşilyurt, Güler Ökten, Yaman Okay, Ayberk Çölok, Selçuk Uluergüven, Macit Koper.

Özgentürk'ün "Hazal"dan sonra çektiği ikinci başarılı filmi. Güncel ve toplumsal sorunlar acımasız bir gözlemle gözler önüne seriliyor. Ve kent dünyasında yaşanan gerçekler sonunda bir tragedya boyutlarına tırmanıyor, oğlunu okutmak için çırpınan babanın ölümüyle. Altı çizilen gerçekçi tutum kimi sinema yazarları için *"Türk usulü korku filmi"* tanımlaması getirebilir. Ama "At", içinde taşıdığı çarpıcı gözlemleriyle gerçekte sert bir toplumsal eleştiri denemesi. Antalya Festivali'nde (1982) "ikinci"likle, *Genco Erkal*'la *Güler Ökten* de oyuncu olarak ödüllendirildiler. Ama asıl büyük ödül İspanya, İtalya ve Brezilya'dan sonra Japonya'dan, Tokyo Film Festivali'nden (1985) geldi Türk sinemasına. Oğlunu parasız yatılı okulda okutabilmek için köyünden kalkıp İstanbul'a gelir. Ancak böyle uygulama için babanın hayatta olmaması gerekmektedir. Ve taşralı Hüseyin (Genco Erkal) bu uğurda bir yokoluşu yeğleyecektir (1981).

"Ateşten Gömlek" ★★★
Reji: Muhsin Ertuğrul
Oyuncular: Muhsin Ertuğrul, Bedia Muvahhit, Neyyire Neyir, Vasfi Rıza Zobu, Behzat Butak.

İlk Kurtuluş Savaşı filmi denemesi. Cumhuriyet'in ilanından sonra Müslüman Türk kadınlarının sanatsal özgürlüğüne kavuşup kamera karşısına oyuncu olarak geçtikleri

ilk film: Bedia Muvahhit'le Neyyire Neyir. *Halide Edip Adıvar*'ın romanından uyarlanan film, savaştan ve düşman boyunduruğu altından *"zafer"*le çıkmanın coşkusuyla gösterime girdiği her bölgede gişe rekorları kırar. Ancak yapımcısının filmi gereksiz yere uzatıp, seyirci karşısına ayrı ayrı haftalarda 2 bölüm halinde çıkarılmasına, Muhsin Ertuğrul karşı çıkar ve olayı bir *"sömürü"* olarak eleştirir. Dönemin ilkel koşulları içinde çekilmesine karşılık Ertuğrul sinemasının *"en iyi üç filmi"*nden biri sayılır. Yurt savunması konusunda harekete geçen kahramanlardan İhsan ile Ayşe arasında bir duygu bağı da eklenir. Ve aynı cephede görev alan kahramanlarımız kanlı bir çarpışma sırasında yaşamlarını yitirirler. Ölüm onları ayırmıştır, ama cesetleri yan yanadır (1923).

"Aysel Bataklı Damın Kızı" ★★★
Reji: Muhsin Ertuğrul
Oyuncular: Cahide Sonku, Talat Artamel, Feriha Tevfik, Sait Köknar, Behzat Butak.

İlk köy filmi. Melodramatik öğelerle harmanlanmış ve sonraki yıllarda bir türün *"prototip"*ini oluşturarak benzerleri, kopyaları yapıldı. Türün sonrakilerinde sık sık gördüğümüz çeşmebaşı dedikodularını içeren sahneler ilk kez bu filmde yer aldı. İlkleri oluşturmasının yanısıra filmin başlıca bir özelliği de köy kızı Aysel rolündeki *Cahide Sonku*'yu yıldızlaştırması ve başına taktığı yemenisiyle de halk arasında bir *"moda"* yaratmasıydı. Haldun Taner'e göre filmin en etkili sahnesi Cahide Sonku'nun finalde kağnı arabasının peşinden yürüyüşüydü. "Bir yürüyüş bundan şiirli, bir genç kız bundan güzel olamaz" diye yazar. Konu, yanında çalıştığı evin erkeği tarafından iğfal edilip hamile bırakılan boynu bükük bir köylü kızının dramını anlatır. Filmin diğer tiplemeleri yatalak anne, kötü bir adam, sevenlerin aralarına giren nişanlı bir kız ve sonunda Aysel'e kavuşan çileli bir âşık... Klasik ve mutlu bir "son" (1934-35).

"Baba" ★★★★

Reji: Yılmaz Güney

Oyuncular: Yılmaz Güney, Müşerref Tezcan, Yıldırım Önal, Kuzey Vargın, Aytaç Arman, Ender Sonku, Mehmet Büyükgüngör.

İşbulma Kurumu'nun sağlık muayenesinde dişlerinin eksik çıkması nedeniyle Almanya'ya işçi olarak gidemeyip, ailesinin geçimi için başkasının cinayetini üzerine alan kayıkçı Cemal'in dramı. Cemal hapisten çıktıktan sonra kızını randevuevinde, oğlunu da kumarhanede bulur. Bildik kalıpları içeren bir yapısı olmasına karşılık melodram sinemasında anlatım ustalığıyla yenilikçi bir aşama. Uzun soluklu bir *"nehir film"* denemesi. Büyük iş yapıp ve seyircinin alkış tuttuğu *"Baba"*nın defalarca yenisi çekilmesine karşılık ilkinin düzeyine varamaz. 4. Adana Film Şenliği'nde (1972) en iyi film, Yılmaz Güney de "en iyi oyuncu" seçilip sonuçların halka duyurulmasından bir süre sonra jüri üyeleri havaalanından çevrilir. Dönemin siyasal baskısıyla, verilen ödüller geri alınıp yeniden seçime gidilir. Adana Film Festivali'nin tarihinde silinmeyecek bir "yüz karası" (1971).

"Bedrana" ★★★★

Reji: Süreyya Duru

Oyuncular: Perihan Savaş, Aytaç Arman, İhsan Yüce, Tuncer Necmioğlu, Talat Gözbak, Sırrı Elitaş.

Güneydoğu'nun bilinmeyen gerçeklerine, gizli kalmış dünyasına inip kırsal kesim insanının dramını ürkütücü biçimde yansıtan bir çalışma. Süreyya Duru'nun ilk aşamasını oluşturan ve adını düzeyli yönetmenler arasına yazdıran bir ilk film. Karlovy Vary Şenliği'nde (Çekoslovakya 1974) "Cidalc" ödülü ve II. Antalya Festivali'nde *Perihan Savaş'a* "altın portakal" kazandıran filmin senaryocusu *Vedat Türkali. Bekir Yıldız'*ın iki öyküsünün karışımı sonucu çekilen film, yıllardır sürüp gelen feodalizm artığı töreleri sergiler. Törele-

Perihan Savaş - Aytaç Arman: "Bedrana" (1974)

re göre kaçırılan bir kız el değsin veya değmesin, sonuçta kendisini öldürmesi gerekmektedir. Ya da babası Bedrana'yı öldürüp namus törelerini yerine getirecektir. Ve ne acıdır ki sonunda kendini asan Bedrana'ya *(Perihan Savaş),* sevdiği

kızın cesedi üzerine Davut *(Aytaç Arman)* kurşun yağdıracaktır (1974).

"Ben Öldükçe Yaşarım" ★★★
Reji: Duygu Sağıroğlu
Oyuncular: Yılmaz Güney, Selma Güneri, Tuncel Kurtiz, Gülbin Eray, Tuncer Necmioğlu, Şükriye Atav.

Büyük kentin acımasız kirli dünyasında, acılı bir tükenişin, umutsuz bir aşkın şiirsel öyküsü. Salon filmleri yapımcılarının dışladığı ve salon işletmecilerinin Beyoğlu sinemalarında "Koltuklarımız kırılıyor, seyircimiz değişiyor" gerekçesiyle filmlerini oynatmadıkları Yılmaz Güney'in ilk çizgi dışı filmlerinden biri. Konu, kan davası karşıtı bir öyküyü işliyor. Töre baskısıyla anası tarafından babasının intikamını alması için zorlanan, buna karşılık kan davasına karşı çıkıp İstanbul'da pavyon fedailiği yapan taşralı bir gencin dramı. Fedai Ahmet (Yılmaz Güney), barın dansöz kızına gönlünü kaptırıp onu bu bataktan kurtarmaya çalışırken başı derde girer. Basında sansasyon yaratan *Yılmaz Güney*'le *Selma Güneri*'nin sevişme sahneleri, tümüyle kesilerek gösterime girdi (1965).

"Berdel" ★★★★
Reji: Atıf Yılmaz
Oyuncular: Türkan Şoray, Tarık Akan, Mine Çayıroğlu, Füsun Demirel, Gülsen Tuncer, Taner Barlas.

Kırsal kesimin çağdışı kalmış, kokuşmuş inançları, içinde taşıdığı dramıyla birlikte belgeleyen ilginç bir film. Anadolu kadınının değişmeyen yazgısını sorguluyor. Beş kız çocuğuna karşılık oğlu olmayan bir Anadolu erkeğinin öyküsü. Köylü Ömer *(Tarık Akan)* soyunu sürdürecek bir erkek çocuğa sahip olması için karısının üzerine eve kuma getiriyor. Ama olayın ilginç yanı, başlık parası olmadığı için karşılık

olarak da yaşlı ve hastalıklı kayınpederine 15 yaşındaki kızını vermesi. O yörenin törelerine göre bir çeşit "değiş-tokuş" yapılıyormuş... Filmin tümüne belgesel bir atmosfer egemen. Oldukça da düşündürücü bir film. Atıf Yılmaz'ın 90'lı yıllarda gerçekleştirdiği en iyi film. Berlin Festivali'nde (1991) yan ödüllerden birini aldı. Ayrıca İtalya'dan, İspanya'dan ve Amerika'dan kazandığı çeşitli ödülleri var (1990).

"Bereketli Topraklar Üzerinde" ★★★

Reji: Erden Kıral

Oyuncular: Tuncel Kurtiz, Erkan Yücel, Yaman Okay, Nur Sürer, Özcan Özgür, Bülent Kayabaş.

Çukurova insanlarının dramını karamsar ama duyarlı bir mizah anlayışı içinde görüntüleyen bir *Orhan Kemal* uyarlaması. Pamuk işçilerinin sorunlarına eğilen film, oyuncularıyla da dikkati çekiyor. Tek kahramanı olmayan filmde her tip, öykünün gelişimi içinde, sırası geldiklerinde öne çıkıyorlar. Özellikle de oyunlarıyla *Tuncel Kurtiz, Nur Sürer* ve *Yaman Okay*. Pehlivan Ali'yi canlandıran Yaman Okay'ın Antalya Festivali'nden (1981) bir ödülü var. Sinemasal açıdan dramatik gerilimi olmayan öyküyü, sade bir dille anlatma başarısını gösteren *Erden Kıral* da bir ödül almış. Anadolu'nun yoksul köylerinden birinden iş bulmak için yola çıkan üç arkadaşın öyküsü, yaşamsal gerçeklere dayalı biçimde verilmiş. Çırçır fabrikasında çalışmaları, birinin hastalanıp ölmesi, diğerinin bacaklarını makineye kaptırıp kan kaybından gitmesi ve kader arkadaşlarını kaybeden Yusuf'un tek başına köyüne dönmesi, Orhan Kemal sadeliğine uyan bir kurgulamayla anlatılmış (1979).

"Beyaz Mendil" ★★★

Reji: Lütfi Ö. Akad

Oyuncular: Fikret Hakan, Ruth Elizabeth, Ahmet Tarık Tekçe, Kadir Savun, Settar Körmükçü.

Yaşar Kemal'in bir öyküsünden uyarlanan ve o yıllara kadar yapılmış, eli ayağı düzgün köy filmlerinden biri. "Kanun Namına"dan (1952) sonra ikinci çıkışını gerçekleştiren *Akad,* kan davalı iki ailenin çatışmaları içinde bir de aşk öyküsü anlatıyor. Birbirlerini delice seven düşman ailelerinin çocukları. Ne var ki iki köy ve iki aile arasındaki düşmanlığın nedenleri net bir şekilde açıklığa kavuşmuyor. Ancak bu yüzeysel düşmanlık ya da varsa kan davası birbirlerini seven âşıkların finaldeki ölümleriyle sona erer. Köy çevresinin ustalıkla sergilendiği ve *Fikret Hakan'*ın oyuncu olarak ilk tırmanışını gerçekleştirdiği filmin, dönemin eleştirilerine göre "Romeo-Jülyet"le bazı benzeşmeler taşıdığı ileri sürülür. Akad bir bölümden sonra öyküyü bir takip gerilimi üzerine oturtur. İnce hastalığa yakalanan Zeliha'nın kurtuluşu, yavuklusu Hasan'ın (Fikret Hakan) köküyle birlikte çıkardığı çam ağacında araması bir umudu simgelemesi açısından filmin en ilginç sahneleridir. Alman oyuncu *Ruth Elizabeth'*in canlandırdığı Zeliha, çam ağacının dikilen yerde kurumasıyla yaşamını yitirecektir (1955).

"Bez Bebek" ★★★
Reji: Engin Ayça
Oyuncular: Hülya Koçyiğit, Hakan Balamir, Mehmet Akan, Oktar Durukan, Begüm Örnek.

Ayrıntı zenginlikleriyle dolu bir ilk yönetmenlik denemesi. Kocası hapiste olan bir kadının, iradesi dışında itildiği bir yasak aşk öyküsü içinde yıllardır unuttuğu cinselliğini yabancı bir erkeğin kollarında yeniden keşfeder. Küçük kızı Gülcan'la sıvaları dökülmüş bağevinde yaşayan kadın, onarım için gelen Ahmet Usta tarafından tecavüze uğrar. Bu tecavüz, kaçınılmaz bir ilişkiyi de beraberinde getirecektir. Sonuç cinsel bir dramdır. Hapisten çıkan kocası âşığı tarafından öldürülür. Klasik bir aşk üçgeni oluşturan bildik bir deneme gibi görünmesine karşılık, gerçekte farklı özellikler taşıyor. Yalın sinema dili ve bir nefretin tutkuya dö-

nüşmesi gibi. *Hülya Koçyiğit,* Amiens Festivali'nde (Fransa) ödüllendirildi (1987).

"Bir Avuç Cennet" ★★★
Reji: Muammer Özer
Oyuncular: Tarık Akan, Hale Soygazi, Yavuzer Çetinkaya, Savaş Yurttaş, Selçuk Uluergüven, Meral Çetinkaya.

Yeni bir yönetmen ve ödüllü bir film. Bir iç-göç olayını anlatıyor. Kırsal kesimden kente ekonomik nedenlerle göç eden taşra kökenli vatandaşlarımızın öyküleri Türk sinemaesi için kuşkusuz tükenmek bilmeyen bir kaynak belki. Ama *Muammer Özer'*in, defalarca işlenen göç sorununa değişik açıdan yaklaşabilmek için hayli çaba sarfettiği de bir gerçek. Örneğin yaşamı ve umudu simgeleyen final, bu açılardan ilgiye değer. İki çocuğuyla kente göç eden aile, umut bağladıkları köylüsünün öldüğünü öğrenince, bir arsada terk edilmiş hurda otobüsün içine yerleşir. Ancak çevreden gelen şikâyetler üzerine boşaltmak zorunda kaldıkları otobüs bir vince teslim olur. İki çocuklu taşralı ailenin bu kez de yaşamları büyük bir umutla emanet bir çadırın içinde sürüp gidecektir (1985).

"Bir Günün Hikâyesi" ★★★
Reji: Sinan Çetin
Oyuncular: Nizamettin Ariç, Fikret Hakan, Nur Sürer, Şerif Sezer.

12 Eylül öncesi sansürün bazı sahnelerini kestiği ve de iki yıl sonra gösterim izni alan bir dostluk filmi. *Sinan Çetin'*in de ilk yönetmenlik denemesi. Bir maden ocağı çevresinde geçen öyküde, yine acımasız töreler ön plana çıkar. Maden ocağındaki bir patlama sonucu ağabeyini yitiren Mustafa *(Fikret Hakan),* töreler gereği dul kalan yengesiyle evlenmek zorundadır. Oysa genç adam, yengesinin karde-

şi Zeynep'e *(Nur Sürer)* sevdalıdır. Zeynep'e, Mustafa'nın geçmişteki bir olay nedeniyle *"can borcu"* olduğu ve çok sevdiği arkadaşı Nizam da tutkundur. Mustafa törelere karşı çıkamaz. Ağabeyinin karısıyla evlenirken büyük bir acı içinde asıl sevdiği kadını da Nizam'a verir... Kardeşlik, dostluk ve insan sevgisi etkili bir biçimde ağırlık kazanırken fonda kalan işçilerin sorunları, sarı sendikanın adamlarıyla çatışmaları yüzeyde bırakılmış. Nedenler havada kalmış. Oyuncular tümüyle başarılı. Özellikle de Nur Sürer, Antalya Festivali'nde (1982) "en iyi kadın oyuncu" ödülü aldı (1980).

"'Bir Millet Uyanıyor" ★★★
Reji: Muhsin Ertuğrul
Oyuncular: Ercüment Behzat Lav, Emel Rıza, Emin Beliğ, Ferdi Tayfur, Sait Köknar, Atıf Terzioğlu (Kaptan).

İlk dönem Türk sinemasının en iyi Kurtuluş Savaşı filmi. Tümüyle sesli olarak çekildi. Filmin bir başka özelliği, Atatürk'ün Çankaya Köşkü'nde kamera karşısına geçip "büyük nutku"nu kendi sesiyle okuması. Bu tarihsel sahne sonradan filme eklenmiş. *Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu*'nun eserinden uyarlanan film, vatan hainlerinden Said Molla ve yandaşlarına karşı mücadele eden kuva-i milliyeci bir yüzbaşıyla emirerinin kahramanlık öyküsü üzerine kurulmuş. Yüzbaşı Davut ve emireri Tilki, cephede savaşırlarken İzmir düşmandan geri alınır. Filmin unutulmayan sahnelerinden biri Yahya Kaptan rolündeki *Atıf Terzioğlu*'nun çeşmeden su içerken düşmanlar tarafından öldürülmesidir. Bu rolle ünlenen Terzioğlu, soyadını Kaptan olarak değiştirir (1932).

"Bitmeyen Yol" ★★★

Reji: Duygu Sağıroğlu

Oyuncular: Fikret Hakan, Selma Güneri, Erol Taş, Tuncel Kurtiz, Ayfer Feray, Aliye Rona, Senih Orkan.

Kurtiz - Hakan - Taş - Akbaş: "Bitmeyen Yol" (1965)

İç-göç sorununu, büyük kentteki sosyal düzensizlikleri ve işsizliği eleştiren toplumcu bir deneme. Konu, göçün yolları tıkadığı ve işsizliğin kol gezdiği 1960'ların Türkiyesinde geçer. Altı taşralı arkadaşın ekmek parası kazanma uğruna büyük bir direnişle sürüp giden yaşam kavgaları. Kimi istemeyerek suça itilir. Kimi büyük kentin caddelerinde açlığa. Gerçekçi insan manzaraları görürüz. *Duygu Sağıroğlu*'nun filminde işçilerin sefaletini gösteren toplu resimler, sahneler bir tablo gibidir. Oğlunu okutabilmek için direnen Anadolulu kadın, bir göz odada üstüste yatan köylü aile, kum deposundaki işçiler çarpıcı görüntülerle verilir. Ama sansür filmin karşısındadır. İki yıl süren bir çatışmanın ardından aklanıp gösterim belgesi alınır (1965).

Eva Bender, Ahmet Mekin: "Bir Türke Gönül Verdim" (Halit Refiğ, 1969)

"Bir Türke Gönül Verdim" ★★★
Reji: Halit Refiğ
Oyuncular: Ahmet Mekin, Eva Bender, Bilal İnci, Seden Kızıltunç, Kâzım Kartal.

Batı ve Türk toplumu arasındaki iki farklı kültürü karşı karşıya getiriyor. Benzeşmeleriyle, çelişkileriyle... Özellikle de Türk insanseverliği karşısında Batılı bir kadının giderek kendi öz değerlerine, toplumuna yabancılaşması *Halit Refiğ*'in elinde gerçeklik kazanıyor. Filmin temeline kaynaklık eden öykü, yaşanmış bir gazete haberinden alınmış. Margit Smith adlı bir Alman kadını ile İbrahim Kesti adlı bir Türk işçisinin yasak aşk öyküsünden. Almanya'da sevişiği ve bu ilişkiden bir çocuğu olan Eva, iki yıl sonra kendisini terk edip bir daha geri dönmeyen Türk kocasını Kayseri'de arar. Kocası ikinci kez evlenmiştir. Karısının ablasının kızıyla da ilişkisi olup aynı çatı altında yaşamaktadırlar. İstenmeyen

talihsiz kadın beş yaşındaki çocuğuyla yalnız başına kalır. Ona yardımcı olmaya çalışan şoför Mustafa'nın *(Ahmet Mekin)* sıcaklığıyla köyün örf ve âdetlerine ısınır, Müslüman olup namaz kılmayı öğrenir. Evlenmek üzere olduğu Mustafa, bencil kocası tarafından düğün gecesi öldürülecek ama manevi huzur bulduğu yöreden ve bu insanlardan kopamayacaktır. Göreme'de peri bacalarının doğal bir güzellik kattığı film, ayrıca ulusal bir sinema örneği olarak da dikkati çeker (1969).

"Bir Yudum Sevgi" ★★★★
Reji: Atıf Yılmaz
Oyuncular: Kadir İnanır, Hale Soygazi, Meral Çetinkaya, Macit Koper, Füsun Demirel.

Bir sinema ustasının olgunluk dönemine geçiş yaptığı filmlerinden yeni bir aşama. Atıf Yılmaz'ın *Latife Tekin-Fehmi Yaşar* ikilisiyle üzerinde ortaklaşa çalıştığı konu, gecekondu yörelerindeki kadınların yaşamlarına ilginç gözlemler getiriyor. İçlerindeki bastırılmış cinselliği, giderek bir başkaldırışı ve değişen *"kadın imajı"*nı cesurca, tabuları yıkarak görüntülüyor Yılmaz. Dört çocuklu Aygül (Hale Soygazi), bir yandan ekonomik bunalımla pençeleşip, bir yandan da uyuz kocasının ilgisizliğinden mutsuz olursa, nasıl bir tavır alacaktır. Kaldı ki Aygül, sıhhatli ve doğal biçimde cinsel beklentileri olan bir kadındır. Bir ölü bedenden farkı olmayan karısıyla aynı dertlerden muzdarip işçi Cemal'le *(Kadir İnanır)* ilişki kuracak, sonra da evleneceklerdir. *Hale Soygazi,* özgür ya da aykırı kadın tiplemesiyle başarılı bir oyun sergiliyor. Antalya Festivali'nde (1984) "altın portakal"la değerlendirildi bu başarısı. Kadir İnanır ise ilk kez bilinen çizgisinin dışına çıkıyor. Ama filmin asıl sürpriz oyuncusu *Macit Koper* oluyor. Koper'in de Atıf Yılmaz'ın da birer ödülleri var Antalya'dan. Kadın filmleri ve cinsellik, son dönem Atıf Yılmaz sinemasının vazgeçemediği tutkularından biridir. Ne var ki bu filminde yerli yerinde ve dozunda kullandığı cinsellik olgusu-

nu sürdürdüğü "Kadının Adı Yok"tan (1987) sonra, "tabuları yıkma" uğruna *"Düş Gezginleri"*yle (1992) ipin ucunu kaçırıp, pornografinin sınırlarına dayanacaktır (1984).

"Bozuk Düzen" ★★★
Reji: Haldun Dormen
Oyuncular: Belgin Doruk, Ekrem Bora, Müşfik Kenter, Salih Güney, Ayfer Feray, Metin Serezli.

Dostluk, dayanışma ve sevgi üzerine kurulmuş, sıcak bir atmosfer taşıyan iddiasız bir deneme. Küçük insan öykülerinden oluşuyor. Annelerinin beklenmedik ölümü üzerine üç kardeş yalnız kalırlar. Birbirlerinden kopuk bir yaşam içinde savaş verirlerken biri futbolcu olmayı tercih eder. Biri ailesine bağlılığı sürdürür. En gençleri ise içine kapanık bir dünya içine gömülür. Antalya'da "en iyi film" seçilen "Bozuk Düzen"e, sinemasal anlatımdan çok bir tiyatro ustası olan *Haldun Dormen*'in teatral havası egemendir (1965).

"Camdan Kalp" ★★★★
Reji: Fehmi Yaşar
Oyuncular: Genco Erkal, Şerif Sezer, Deniz Gökçer, Füsun Demirel.

Son dönem Türk sinemasının en düzeyli filmlerinden biri. Bir *"ilk yönetmenlik denemesi"* olan filmin yurt içinden ve dışından aldığı yaklaşık 8 ödülü var. Bunlardan biri Fransa'da sinema tarihçisi Georges Sadoul adına verilen "yılın en iyi yabancı fiimi" ödülü... Fehmi Yaşar, günümüz Türkiyesinde sosyo-ekonomik ve kültürel yozlaşmalara eleştirel bir yaklaşım getiriyor. Kurgusuyla, içerdiği kara mizah diliyle ve olaylara yürekli bakışıyla, bir ilk film olmasına karşılık ilginç özellikler içeriyor. Filmin kahramanı, bir dönemlerde yaptığı filmlerle el üstünde tutulan, ama yaşadığı çağa ayak uyduramayınca güncelliğin dışına atılan, hayatından bezmiş bir burjuva aydını yönetmen. Evlerine temizlik işleri için gelen köylü kadın Kiraz'a gösterdiği aşırı in-

sancal tavır, senaryocu-yönetmen Kirpi'yi *(Genco Erkal)* hiç bilmediği bir dünyaya götürecektir. Kocasının Kiraz'ın üzerine kuma getirmesi ve olayı çözümlemek için verdiği yardımseverlik uğraşı Kirpi'nin trajik sonunu oluşturacaktır. *Genco Erkal*'ın, *Şerif Sezer*'in ve *Füsun Demirel*'in oyunlarıyla da öne çıkan toplumcu ve düşündürücü bir film (1990).

Kartal Tibet, Türkan Şoray: "Çalıkuşu" (Osman F. Seden, 1966)

"Çalıkuşu" ★★★
Reji: Osman F. Seden

Oyuncular: Türkan Şoray, Kartal Tibet, Kerim Afşar, Sevda Ferdağ, Serpil Gül.

Reşat Nuri Güntekin'in ünlü romanından uyarlanan iki devreli bir *"çağ filmi"* denemesi. Ve Seden'in *"Düşman Yolları Kesti"*yle (1959) birlikte en iyi çalışmalarından biri. Güntekin'in ünlü klasik kahramanı Feride'yi *Türkan Şoray* canlandırıyor. Uzunluğu nedeniyle ayrı haftalarda seyirci karşısına iki bölüm halinde çıkan filmin kalabalık ve zengin bir kadrosu var. Öğretmen Feride'yle âşık olduğu teyzesinin oğlu Kâmuran'ın *(Kartal Tibet)* romantik aşk öyküsünü temel alan film, konusunun hafifliği nedeniyle "havanda dövülen su" olmanın ötesine geçemiyorsa da Seden'in gayreti ve oyuncularıyla nostaljik tadlar içeriyor. Türkan Şoray da içbayıltıcı aşk filmlerindeki klişe oyunuyla Feride tiplemesiyle özdeşleşiyor o kadar. Seden'in yıllar sonra yeniden ve TV dizisi olarak çektiği ikinci versiyonunda aynı başarıyı tutturamadığı bir gerçek (1966).

"Çıplak Vatandaş" ★★★
Reji: Başar Sabuncu
Oyuncular: Şener Şen, Nilgün Akçaoğlu, Candan Sabuncu, Pekcan Koşar, Zihni Küçümen, Kâmuran Usluer.

Toplumsal güldürü türünün en iyilerinden. Kaldı ki bu bir yönetmenin ilk filmi. Dört çocuklu ve beşincisine de karısı hamile olan dar gelirli İbrahim (Şener Şen), limon satıcılığı, bulaşıkçılık gibi ek işler yapmasına karşılık yine de ailesini doyuramaz. Yorgunluk ve bunalım giderek ruhi dengesini bozar. Çırılçıplak kendini sokaklara atar. Olay gazete manşetlerine çıkınca İbrahim büyük reklam şirketlerinden aldığı tekliflerle "yıldız" olup çıkar. Ama bu çarpık düzen içinde İbrahim'in sonu kafayı üşütüp tımarhaneyi boylamaktır. Sonuç bir ölçüde Sinan Çetin'in "Çirkinler de Sever" ve Atıf Yılmaz'ın "Talihli Amele"siyle (final açısından) bazı benzeşmeler içeriyor. Siyasi kişiliklere gönderme-

ler yapan, popüler ve güncel olayları, medya dünyasını gırgıra alan film, *Şener Şen*'e sınıf atlatıp "yıldızlaştırdığı" çalışmaların ilki sanırız (1985).

"Derman" ★★★

Reji: Şerif Gören

Oyuncular: Tarık Akan, Hülya Koçyiğit, Talat Bulut, Nur Sürer, Sırrı Elitaş.

Doğa-insan çatışması, Şerif Gören'in birçok filminin temelini oluşturur. Örneğin "Deprem" (1976), "Yol" (1981) –yalnızca bir bölümü–, "Tomruk" (1982) ve son olarak "Katırcılar"a (1987) kadar uzanır bu çizgi. İşte "Derman" da bu temel olgunun ürünü. Doğu Anadolu'nun bir köyüne tayini çıkan ebe Mürvet'in *(Hülya Koçyiğit)* yolunu kaybedip kar fırtınasıyla boğuşması ve bir hastayı bu vahşi dağ koşulları içinde kasaba hastanesine yetiştirebilmek için verilen mücadele... Gören, doğa tutkusunu öne çıkarırken insan ilişkilerine de ruhbilimsel yaklaşımlar katmayı deniyor. Ancak yeterli değil. Ebe Mürvet'ten gördüğü dostluk sonucu kanuna teslim olan Şehmuz, özellikle de abartılı giyimi kuşamıyla filmi hafif yabancılaştırır. *Tarık Akan,* Valencia Film Şenliği'nden (1984) jüri özel ödülü alsa da (1983).

"Dönüş" ★★★

Reji: Türkan Şoray

Oyuncular: Türkan Şoray, Kadir İnanır, Bilal İnci, Hikmet Taşdemir.

Türkan Şoray'ın ilk yönetmenlik denemesi. Şoray, filmi yönetmeden önce hayli tepkiler almıştı. Ancak kamera arkasına geçtiği bir ilk deneme olarak, bazı aksaklıklar içerse de belli ölçüde başarıyı yakalamış sayılır. Toplumuna giderek yabancılaşan bir gurbetçiyle, köyünde terk ettiği karısı

Gülcan'ın öyküsü. Karısının köyde bazı dedikodulara karışması nedeniyle gurbetçi İbrahim, namusunu temizlemek için köyüne döner. Ancak İbrahim de Gülcan'ın üzerine Almanya'da evlenmiştir. Alman kadından bir de çocuğu vardır... Genel çizgileriyle defalarca işlenmiş bir öyküyü anımsatıyor. Şoray, bazı ayrıntılar ekleyerek ve bir kadın duyarlılığı içinde ele aldığı filme birşeyler katabilmiş (1972).

"Duvarların Ötesi" ★★★

Reji: Orhan Elmas

Oyuncular: Belgin Doruk, Tanju Gürsu, Özden Çelik, Hayati Hamzaoğlu, Erol Taş, Danyal Topatan.

Vedat Türkali'nin *Turgut Özakman*'ın bir oyunundan senaryolaştırdığı film, *Orhan Elmas*'ın elinde öykünün yapısına uygun biçimde gerilimi sağlayabilmiş. Yalın bir sinema diliyle sergilenen bir *"kaçış filmi"* denemesi. Çeşitli suçlardan içerde yatan 6 mahkûm, hapishaneden kaçarlar. Yolları üzerinde rastladıkları nişanlı kızı rehine alıp bir zeytinyağı deposuna sığınırlar. Ve polis çevreyi sararken mahkûmlar rehine kız için birbirlerine düşer. Benzer bir konuyu Halit Refiğ, "Ölüm Yolu" (1985) adıyla değişik versiyonunu gerçekleştirdi. Ayvalık yöresinde çekilen Elmas'ın filmi Babaç, Ayı Mehmet, Mektepli gibi tiplerin bir araya gelmesiyle de dikkati çekmişti (1964).

"Düşman" ★★★★

Reji: Zeki Ökten

Oyuncular: Aytaç Arman, Güngör Bayrak, Hikmet Çelik, Kâmil Sönmez, Güven Şengil, Şevket Altuğ.

"Kamu düzenini veya ulusal güvenliği zedeleyici" gerekçesiyle sansürün ülkemizde yasakladığı film, Ecran dergisi eleştirmeni *Marcel Martin*'e göre *"Müthiş bir yapım"*. Yıl-

maz Güney'in hapishanede yazdığı uzun soluklu senaryo, toplumun kıstırdığı, ezik ve yalnız ve bu nedenle de çözüme tek başına gitmeye çalışan işsiz bir gençle çevresinin kötü yola düşürdüğü karısı Naciye'nin *(Güngör Bayrak)* öyküsünü anlatıyor. Ayrı ayrı bölümlerle gelişen ve giderek sonunda bütünlenen 2 saat 40 dakikalık bu uzun soluklu çalışma toplum yaşamını dile getirmesi açısından Batı sinemacılarının da dikkatini çekmiştir. Berlin Film Şenliği'nde (1980) Güney'e senaryo dalında "jüri özel ödülü" verilmesi de bu gerekçelere dayanmaktadır. Hamal pazarındaki işçilerin ve Çanakkale'deki Rumların ve Türklerin bir araya gelip eğlendikleri sahneler belgesel özellikler taşıyor. *Aytaç Arman*'ın yanısıra Naciye rolündeki Güngör Bayrak'ın şaşırtıcı bir güçte oyun vermesi ise filmin akılda kalıcı başarılarından (1979).

"Düşman Yolları Kesti" ★★★
Reji: Osman F. Seden
Oyuncular: Eşref Kolçak, Sadri Alışık, Nurhan Nur, Kadir Savun, Yılmaz Gruda, Ertuğrul Bilda.

Seden'in *Tarık Dursun K.*'nın senaryosuyla ilk aşamasını gerçekleştirdiği bir Kurtuluş Savaşı filmi denemesi. *Kriton İlyadis*'in siyah-beyaz görüntüleriyle de dikkati çekiyor. Olaylar Kurtuluş Savaşı sırasında çok gizli bir emri Ankara'ya ulaştırmak için görevlendirilen kuva-i milliyeci iki genç üzerinde odaklanıyor. Çeşitli maceralarla süren bu yolculuk kimi bölümlerde westernleşen bir havaya girer. Ama bu kaçış-kovalamaca serüveni içinde gerilim, dozu iyi ayarlandığından daima ayaktadır (1959).

"Endişe" ★★★★
Reji: Şerif Gören
Oyuncular: Erkan Yücel, Kâmuran Usluer, Adem Tolay, Emel Mesçi.

Yılmaz Güney'in Adana'daki çalışması sırasında cinayet suçuyla tutuklanıp, sonra da çekimi asistanı *Şerif Gören*'in üstlendiği olaylı film. Artık film, senaryosu dışında Gören'indir. Örgütlenmemiş tarım işçilerinin sorunlarını bir kan davası olayı ile iç-içe veren ve oyuncuların doğallığıyla da öne çıkaran bir film. Umudunu Çukurova'ya inip pamuğa bağlayan bir ailenin, özellikle de kanlılarının peşinde dolaştığı Cevher'in (Erkan Yücel) dramı. Cevher, kendine tanınan süre içinde ya kan borcunu ödeyecek ya da öldürülecektir. Kızı Beyaz'ı isteyen hem yaşlı hem de evli olan çiftçibaşına "Evet" derse başlık parası hazırdır... Tarlaya makine girip pamuk ırgatlarının işlerinin bozulması, ağa tarafından sömürülen işçilerin taban fiyatlarını artırmak için imza toplamaları ve grev sahneleri filme toplumsal bir eleştiri getirir. Gerçekçi gözlemlere dayalı Güney'in senaryosu Antalya'da (1975) "birinci" seçilirken Erkan Yücel de San Remo Şenliği'nden (İtalya) oyunculuk ödülü kazanır (1974).

Fatma Girik, Atıf Kaptan: "Ezo Gelin" (Orhan Elmas, 1968)

"Ezo Gelin" ★★★

Reji: Orhan Elmas

Oyuncular: Fatma Girik, Tugay Toksöz, Cenk Er, Atıf Kaptan, Bilal İnci.

Yine Güneydoğu'nun töreleri, âdetleri ve insanları mahkûm eden yanlışlıkları üzerine kurulmuş, destan özellikleri taşıyan bir sevda filmi. Askerdeki kocasının ölüm haberi üzerine dul kalan bir kadının çileli yaşamı. Ezo'nun bir yabancıya gitmemesi için kocasının küçük kardeşiyle evlendirilmesi acının en büyüğüdür. Gerçi Ezo, evlendiği küçük çocukla kardeş gibidir. Ama gerçekte ölmeyen koca bir gün çıkagelirse sonuç ne olacaktır? Ezo kendini asar. Adana Festivali'nde (1970) "ikinci film" seçilirken *Fatma Girik* de Ezo rolüyle ödüllendirilmişti (1968).

"Faize Hücum" ★★★★

Reji: Zeki Ökten

Oyuncular: Genco Erkal, Ahmet Sezerel, Asuman Arsan, Suna Selen, Yaman Okay.

1980'li yıllarda ülkeyi kasıp kavuran *"bankerlik olayı"*nın acı ve gerçek yüzü. Türün tek filmi. Traji-komik toplumcu bir aşama. Fehmi Yaşar'ın yaşanmış gözlemlerle bir dönemi sergileyen senaryosundan *Zeki Ökten* benzersiz bir gülmece ürünü kazandırıyor sinemamıza. Sakatlar yarışı, Çiçek Pasajı bölümleri inceliklerle dolu. 30 yıllık, 22 takdirnameli memur eskisi Kâmil Bey *(Genco Erkal)* önce ikramiyesini, üç aylık maaşını, daha sonra baba yadigârı evini satıp, mantar gibi türeyen bankerlere yatırır. Oysa çarpık bankercilik ekonomisinin sonu acı bir düş kırıklığıdır. Köşeyi çabuk dönmenin hırsı içinde herkes gibi o da parasının faizlerini alamayacak, sonuçta bankerzede olup, yağmalamaya gittiği bankerlik bürosunun kapısı payına düşecektir yalnızca. Güldürürken düşündüren, düşündürürken güldüren Antal-

ya Şenliği (1982) ödüllerini aldığı senaryosuyla, yönetmeniyle, oyuncularıyla yarına kalabilecek bir film (1982).

"Fıratın Cinleri" ★★★★
Reji: Korhan Yurtsever
Oyuncular: Aytaç Arman, Betül Aşçıoğlu, Tugay Toksöz, Nurhan Nur, İhsan Yüce, Menderes Samancılar.

TRT büyük ödülünü kazanan *Osman Şahin*'in "Kırmızı Yel" adlı öyküsünden uyarlanmış bir *"ilk yönetmenlik"* denemesi. Anadolu insanının tragedya boyutlarına ulaşan yaşamı, köy kadınlarının bilgisizliği ve cehaletinden meydana gelen kara yazgıları. İşte bu bilgisizlikleri nedeniyledir ki talihsiz gelin Yağda *(Betül Aşçıoğlu)* zor doğum yapar. Kan kaybeder. Bir türlü iyileşmeyen Yağda, kanayan yarasıyla köpek salyalarına bulanmış tezek üstüne oturtulur. Kuduz mikrobu kapan Yağda kudurur. Çevresine saldıran hasta kadını Fırat nehrinin azgın sularına terk ederler. İçinde ilk film olmanın kusurlarını taşısa da bir yörenin gizli kalmış gerçeklerini yansıtması açısından insanı şaşırtan bir film (1977).

"Firar" ★★★
Reji: Şerif Gören
Oyuncular: Hülya Koçyiğit, Talat Bulut, Metin Çekmez, Haldun Ergüvenç.

Yine *Osman Şahin*'in öyküsüne kaynaklık eden bir çalışma. Bir kadın filmi. *Hülya Koçyiğit*'in başarıyla canlandırdığı Ayşe'nin suçu, nikâh kıymaktan kaçıp yıllardır kendisini oyalayan adamı öldürmesidir. Topal gardiyanın zaafından yararlanıp, akrabasına teslim ettiği çocuklarını görmek için

hapisten kaçar. Ayşe iki çocuk anasıdır ama cinselliği de vardır. İş bulduğu şantiyenin şefiyle yatar. Ayşe tiplemesi 80'li yıllardan önce yapılan filmlerdeki gibi ayakları yere basmayan kukla kadınlardan değildir. Gören cinselliği cesur yaklaşımlarla sorguluyor. Topal gardiyanın odasında kaşık kaşık bal yeyip duvarına astığı çıplak kadın resimlerine bakarak elle doyuma ulaşması, hapishanedeki mahkûm kadınların toplu mastürbasyonu, Ayşe'nin duvara sürtünerek güreşen çıplak erkek bedenlerini izlemesi, istek duyması gibi. Ne var ki Ayşe'nin finalde çocuklarına kavuştuğu sıra polislerin tutuklayıp götürdükleri sahneler, gereksiz yere uzatılmış. Vıcık vıcık duygusallık kokan zedeleyici bir final. Her şeye rağmen yenilikçi bir film (1984).

"Gecelerin Ötesi" ★★★★
Reji: Metin Erksan
Oyuncular: Kadir Savun, Suna Selen, Suphi Kaner, Metin Ersoy, Ziya Metin, Hayati Hamzaoğlu, Oktar Durukan.

1950-60 döneminin "her mahallede bir milyoner yetiştirme" ilkesine dayalı ve o güne dek çekilenler içinde en sert biçimde toplumsal eleştiri getiren büyük şehir filmi. Ve getirdiği "düzen eleştirisi"yle olsun, ele alınan suçlu gençlere psikolojik yaklaşımlarıyla olsun, *"toplumsal gerçekçilik"* akımı *Erksan*'ın bu filmiyle başlar. Dönemin eleştirilerine göre Pietro Germi'nin "La Cıtta si difende" (Suçlu Gençlik) adlı filminin etkilerini taşıdığı yazılan film, bir soygun olayının çevresinde gelişir. Her birinin ayrı özlemleri olan 6 arkadaşın yapacakları soygun sonucunda varmak istedikleri ortak yol, öncelikle yoksulluktan kurtulmaktır. Sonra da birer ikişer birbirlerinden kopup düşlerini gerçekleştireceklerdir. Ancak sonuncu soygunlarında biri, polislerin kurşunlarına hedef olacak, biri gemiyle Amerika'ya kaçarken yakalanacak, bir diğeri de çıktığı turnede. Suça itilen gençlerin parçalanış öyküsü sağlam temeller üzerine oturtulmuş (1960).

"Gelin" ★★★★★

Reji: Lütfi Ö. Akad

Oyuncular: Hülya Koçyiğit, Kerem Yılmazer, Kâmuran Usluer, Kahraman Kıral, Seden Kızıltunç, Aliye Rona.

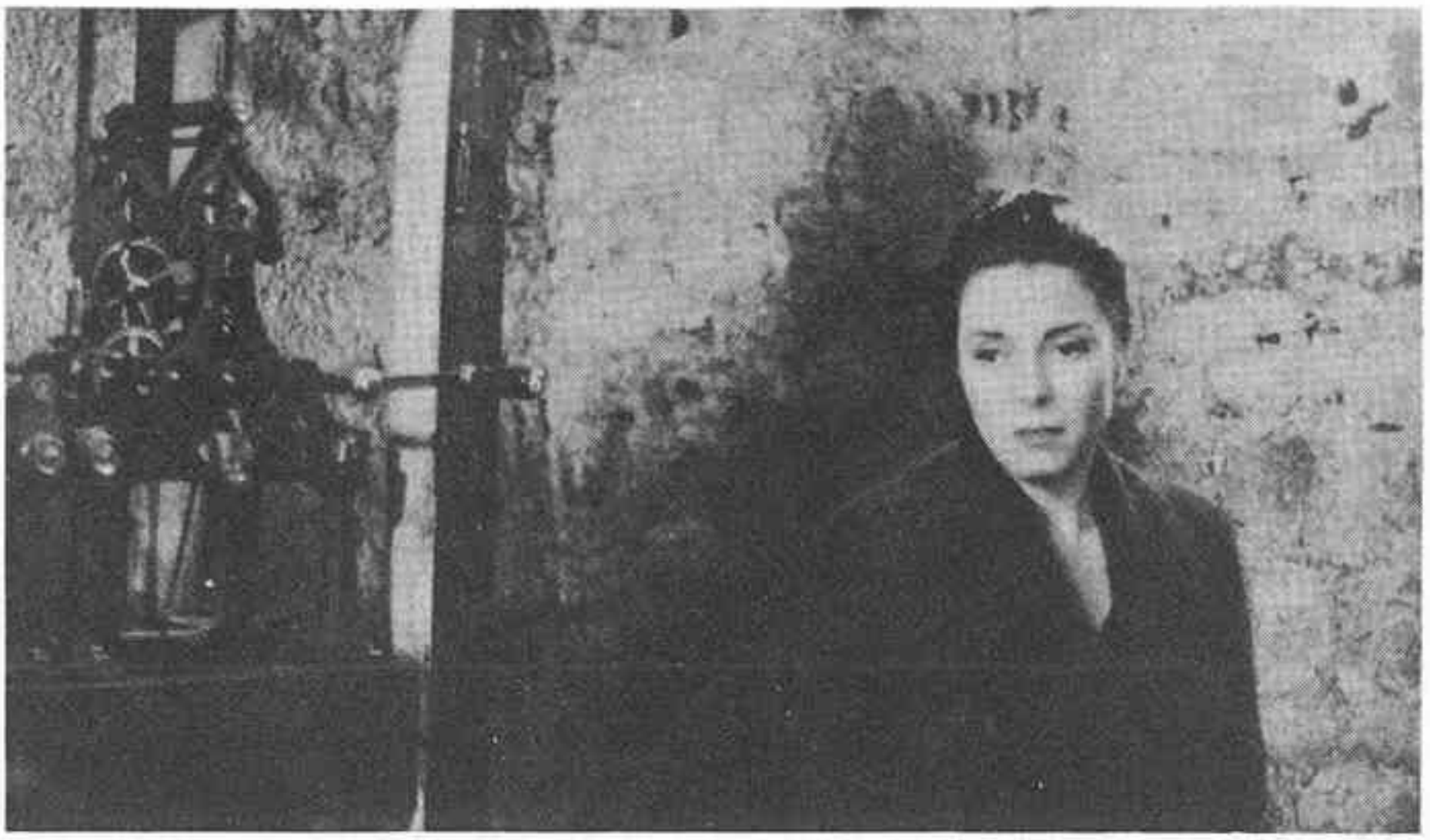
"Düğün" (1973) ve "Diyet"ten (1974) önce çekilen "Anadolu Üçlemesi"nin birinci bölümü ve de en başarılısı. Ayrıca da *Akad* sinemasının bir *"başyapıt"*ı sayılır. Akad, "İstanbul'un taşı toprağı altındır" düşleriyle büyük kente gelen Yozgatlı aileyi tüm bireyleriyle perdeye aktarırken, Meryem tiplemesini feodal geleneklerinden arındırıp ekonomik özgürlüğüne kavuşturuyor. Meryem *(Hülya Koçyiğit)* aileyi terk edip bir fabrikada iş bulur. Oysa aile reisleri Hacı İlyas, gelininin evden kaçıp fabrikada çalışmasını onur meselesi yapar. Bu lekenin temizlenmesi için Meryem'in kocası olan oğlu Veli'ye baskı yapar. Veli silahıyla Meryem'i öldürmek için fabrika çıkışı önüne geldiğinde karı-koca birbirlerine sarılıp, özgürce aydınlık bir mutluluğa omuz omuza yol alacaklardır. Benzerlerinin, yani taşralı bir ailenin parçalanış öyküleri ve dramları dışında gelişen, ekonomik sorunları ele alan değişik yapıda bir film (1973).

"Gizli Yüz" ★★★★

Reji: Ömer Kavur

Oyuncular: Zuhal Olcay, Fikret Kuşkan, Rutkay Aziz, Savaş Yurttaş, Sevda Ferdağ.

90'lı yılların en çok tartışılan bol ödüllü filmi. *Ömer Kavur*'un da en kişisel denemesi. *Orhan Pamuk*'un "Kara Kitap" adlı romanının ana temasından uyarlanıp, senaryosunu da Pamuk'un yazdığı film, çevre kullanımı ve özenli anlatımıyla şiirsel, özüyle de bunalımcı ve gerçeküstü bir tutku sineması örneği. Beğenenleri ile beğenmeyenleri ikiye ayıran filmin "giz"i tasavvufi sembollerle sürüp gider. Öykünün ge-

Zuhal Olcay: "Gizli Yüz" (Ömer Kavur, 1990)

nel teması Metin Erksan'ın "Sevmek Zamanı"nda (1965) olduğu gibi "surete âşık olma" tutkusunu anlatıyor. Kadın *(Zuhal Olcay),* genç fotoğrafçının *(Fikret Kuşkan)* meyhanelerde çekip getirdiği resimler içinde, düşlediği anlamlı bir yüz arar. Titizlikle incelediği resimlerde bulduğu yüz, bir saat tamircisine aittir. Birlikte aradıkları saatçi *(Rutkay Aziz)* dükkânı kapayıp ortalardan kaybolmuştur. Ardından kadın da kayıplara karışır. Fotoğrafçı bu kez gizemli kadının peşine düşer. Fotoğrafçı, tüm dünyasını etkileyen kadına tutkundur, kadın da bulduğu gizli yüze... Soyut ve "orijinal" bir film olan "gizli yüz"ün karmaşık yapısında, Ömer Kavur'un doruklara çıkardığı estetik dil bütünlüğü elbette övgüye değer (1990).

"Gurbet Kuşları" ★★★

Reji: Halit Refiğ

Oyuncular: Tanju Gürsu, Filiz Akın, Özden Çelik, Pervin Par, Cüneyt Arkın, Sevda Ferdağ, Mümtaz Ener, Gülbin Eray.

Her yıl büyük kentlere, metropollere akın eden ve sayıları ürkütücü boyutlara ulaşan Anadolu insanlarının dramlarını işleyen düzeyli bir "iç-göç" filmi denemesi. *Halit Refiğ*'in dört çocuklu Maraşlı bir ailenin parçalanış öyküsünü dramatik bir gerilimle anlattığı film, yer yer Visconti'nin "Rocco ve Kardeşleri"yle bir benzeşme taşısa da temel kaynağı *Turgut Özakman*'ın "Ocak" adlı oyunudur. *Orhan Kemal*'in diyaloglarını yazdığı film, göç olayının nedenleri üzerinde bir açılım getirmiyor. Yalnızca kişilerin ve giderek parçalanışın dramı üzerinde durulmuş. Ailenin tek kızları İstanbullu çapkın bir delikanlıya kaçar, ardından randevuevine düşer. Sonuç intihardır. Erkeklerden büyüğü evli bir Rum kadınıyla, ortanca kardeş de bir pavyon kadınıyla ilişkiye girer. En küçükleri ise sınıf arkadaşı kızla flört etmektedir. Uyum sağlayamadıkları kentin ağır koşulları içinde boğulmaya başlayan aile Maraş'a dönerken, göç durmayacak, yeni *"kurban"*lar gelecektir İstanbul'a. Final, filmin temel bildirisini oluşturur (1964).

"Hakkâri'de Bir Mevsim ★★★★
Reji: Erden Kıral
Oyuncular: Genco Erkal, Şerif Sezer, Erkan Yücel, Macit Koper, Rana Cabbar.

Doğa ve insan ilişkilerini, geri kalmışlığı ve iletişimsizlik sorununu yalın bir dil bütünlüğü içinde anlatan yarı belgesel bir çalışma. *Onat Kutlar*'ın senaryosunu yazdığı filmin konusu, *Ferit Edgü*'nün "O" adlı romanından uyarlanmış. Hakkâri'nin Yoncalı köyüne atanan aydın bir öğretmenin anılarından oluşuyor. Karla kaplı dağların eteklerinde kendi kaderlerine terk edilmiş insanlar; ilaçsız, doktorsuz çocuklar, ölen bebekler... Bu ilkellik görüntüleri karşısında şaşkınlığa düşen öğretmen vilayetten yardım isterse de gelmez. Bir mevsim boyu dilinden anlamadığı, konuşamadığı bu sahipsiz insanların acılarını yüreğinde duyan öğretmen rolüne *Genco Erkal* cuk oturmuş. Yurt dışından çeşitli ödülle-

ri var filmin. Dramatik gerilimi filmin ağır temposunda değil de, insanların içinde olan ilginç bir çalışma (1982).

"Halkalı Köle" ★★★
Reji: Ümit Efekan
Oyuncular: Tarık Akan, Zuhal Olcay, Melike Zobu, Ferdi Altuner, Menderes Samancılar.

Bekir Yıldız'ın anılarından oluşan film, özel bir yaşamı, aile kurumunu yargılayan, kadın-erkek beraberliklerine belgeci bir tutumla yaklaşan bir "anı-roman" uyarlaması. *Ümit Efekan'*ın en iyi çalışması. Zuhal Olcay son derece doğal bir oyun tutturmuş, *Melike Zobu* ise ilk kez kendini aşan bir rolde. Filmin uzun diyalogları filmin havasını teatral bir havaya sokuyor belki. Ama birçok filmde öyküyü zedeleyen uzun konuşmalar böyle hassas bir konu içinde temel bir işlevi yerine getirmesi açısından pek fazla sıkıcı olmuyor. Tersine bir çeşit anahtar özelliği taşıyor. Anlatılan, karısıyla genç metresi arasında mücadele eden bir yazarın öyküsü (1986).

"Hanım" ★★★
Reji: Halit Refiğ
Oyuncular: Yıldız Kenter, Eşref Kolçak, Fatoş Sezer, Faruk Dilaver, Cem Özer.

Yitip giden geleneksel kültür, eski sevdalar, eski dostluklar, eski İstanbul yaşamı. *Halit Refiğ,* nesli tükenmek üzere olan bir İstanbul hanımefendisi tipini çizerken yitirilen değerleri günümüzün çelişkilerle dolu ortamında karşı karşıya getiriyor. Yıllar önce bir deniz kazasında yüzbaşı kocasını yitiren Osmanlı paşası torunu Olcay Hanım *(Yıldız Kenter)* ölüm korkusuyla yaşamaktadır. Çünkü rahim kanseridir. Ama asıl korkusu kendi ismini verdiği kedisidir. Yaşamının tek dostu ve canlı varlığı olan kedisine, ölümünden sonra

kim sahip çıkacaktır? Nostaljik tadlar içeren, sevgi ve sevgisizliğin çatıştığı, duygu yüklü bir atmosfer filmi. Refiğ'in son yıllarda yeni bir çıkış yaptığı ve Antalya'da (1989) ödüllendirildiği bir deneme (1988).

"Haremde Dört Kadın" ★★★
Reji: Halit Refiğ
Oyuncular: Cüneyt Arkın, Pervin Par, Tanju Gürsu, Sami Ayanoğlu, Nilüfer Aydan, Ayfer Feray, Önder Somer.

Türk sinemasında gerçekçi özellikler taşıyan bir *"çağ filmi"* denemesi. *Kemal Tahir*'in senaryosunu yazdığı, Refiğ'in özenle çektiği tarihsel film, seyirciden beklenen ilgiyi göremedi. Konağında üç karısıyla yaşayan ve dördüncüsüyle de evlenmeye hazırlanan bir Osmanlı paşasının *(Sami Ayanoğ-*

Aydan - Devrim - Eray - Pervin Par: "Haremde Dört Kadın" (1965)

lu) öyküsü. Özel olarak yapılan macunlara karşılık Sadık Paşa'nın çocuğu olmaz. Haremindeki kadınlardan Ruhşan, paşanın jön-Türk yeğeni Dr. Cemal'e *(Cüneyt Arkın)* âşıktır. Mihrengiz'le Şevkidil ise lezbiyen ilişkiler içindedirler. Bir dizi halinde gelişen bu yasak aşklar sonucunda Cemal, amcasının kıskanç karılarından biri tarafından öldürülür. Harem yaşamının cinselliğiyle, kıskançlık çatışmalarıyla ve baskılarıyla dönemin siyasal atmosferi içinde gelişen film, katıldığı Antalya Festivali'nde bazı olaylara neden oldu. Gösterim sırasında bir grup milliyetçi gencin saldırısına uğradı. Tepkinin nedeni Osmanlı paşasının dört karılı olmasıydı (1965).

"Hayallerim, Aşkım ve Sen" ★★★★

Reji: Atıf Yılmaz

Oyuncular: Türkan Şoray, Oğuz Tunç, Müşfik Kenter, Fatoş Sezer, Engin İnal.

Atıf Yılmaz, bu kez kamerasını hafif bir eleştirel bakışla Yeşilçam'ın dünyasında gezdiriyor. Genç ve idealist bir senaryocunun gözüyle geleneksel Yeşilçam sinemasını sorguluyor. Sinemanın sinemaya baktığı ve özellikle de *Demir Özlü*'nün "Bir Beyoğlu Düşü"nden aktarılan nostaljik bölüm, filmin en çarpıcı yanı. Bir düşün görüntülere şiirsel yansıması. *Esin Engin*'in bir dönemi gözler önüne seren tangoları, *Türkan Şoray*'ın üstlendiği üç ayrı kişilik. Ünlü yıldız Derya ve unutulmanın eşiğinde çırpınan iki eski şöhret Melek'le Nuran. Kimi yerlerde, örneğin Melek'le Nuran'ın karşılaştırıldığı fantastik sahnelerde abartının tuzağına düşülüyor. Ama genelde, kendini oynadığı Derya Altınay rolüyle de hakkını veriyor Şoray. Ünlü bir yıldızın hayalleriyle büyüyen, onun hayalleriyle yaşayan ama efsane bellediği kadına ulaştığında düş kırıklığına uğrayan bir sinema tutkununun öyküsü (1987).

"Hazal" ★★★

Reji: Ali Özgentürk

Oyuncular: Türkan Şoray, Talat Bulut, Meral Çetinkaya, Harun Yeşilyurt, Keriman Ulusoy, Hüseyin Peyda.

Necati Haksun'un yaşanmış bir olaydan aktarıp yazdığı "Kutsal Ceza" adlı romanından uyarlanmış. Senaryo *Onat Kutlar*'ın. Görsel ve yöresel zenginlikler içeren bir film. Öykünün çıkış noktası Orhan Elmas'ın "Ezo Gelin"i (1968) ile küçük bir benzerlik taşır. Şöyle ki, yoksul bir köylü ailesinin kızı Hazal, kocasını yitirince törelere teslim olması kaçınılmazdır. Kocasının on yaşlarındaki kardeşiyle evlenir. Beraberlikleri bir ana-oğul ilişkisinden öteye geçmez. Buradan sonrası Elmas'ın sözünü ettiğimiz filminden ayrılır. Törelere başkaldıran ceylan gözlü Hazal (Türkan Şoray) gönlünü kaptırdığı duvarcı ustası Emin'e *(Talat Bulut)* kaçar. Umutsuz sevdaları işleyen tüm Anadolu kadınları gibi Hazal'ın kara yazgısı değişmeyecek, âşıklar ölüme mahkûm edilerek köyün namusu temizlenecektir. Anadolunun geleneksel dram yapısına dayalı feodal namus anlayışı, *Ali Özgentürk*'ün bu ilk denemesinde bir kez daha ortaya çıkar. Fransa'da, İspanya'da, Almanya'da ve Hollanda'da çeşitli ödüller alan ilginç bir çalışma (1979).

"Herşeye Rağmen" ★★★★

Reji: Orhan Oğuz

Oyuncular: Talat Bulut, Şerif Sezer, Bülent Oran, Hakan Çırakçı, Meral Çetinkaya.

İtalyan sinema tarihçisi Mario Verdone'nin deyişiyle söylersek: "Türk toplumunda çok rastlanılan sıradan insanların öyküsünü yalın, abartısız ve çok yoğun bir anlatımla ortaya koyduğu bir film." Sinemamızda örnekleri az olan ruhbilimsel gelişmeleri öne çıkaran özgün bir çalışma, bir

"iç mekân" denemesi. Yönetmenine, oyuncularına ödüller kazandırıp Cannes'da ise "gençlik ödülü" alan film, yalnızlığını anne ve baba sevgisinden yoksun bir çocukla paylaşan bir cenaze arabası şoförünün psikolojik dünyasını sorguluyor. Protestan kilisesinin şoförlüğünü yapan Hasan *(Talat Bulut),* küçük Ahmet'e sevecenlikle yaklaşırken, cinsel açlık içinde kıvranan gurbetçi annesiyle ise iletişim kuramaz. Orhan Oğuz bu son derece nazik ilişkiyi, çocukla şoförün birbirleriyle kaynaşmasını sergilerken, melodram sinemasının tuzaklarına düşmüyor. Derinliği olan bir film (1987).

"Hudutların Kanunu" ★★★★
Reji: Lütfi Ö. Akad
Oyuncular: Yılmaz Güney, Pervin Par, Erol Taş, Tuncel Kurtiz, Osman Alyanak, Atilla Ergün, Tuncer Necmioğlu, Muharrem Gürses, Hikmet Olgun.

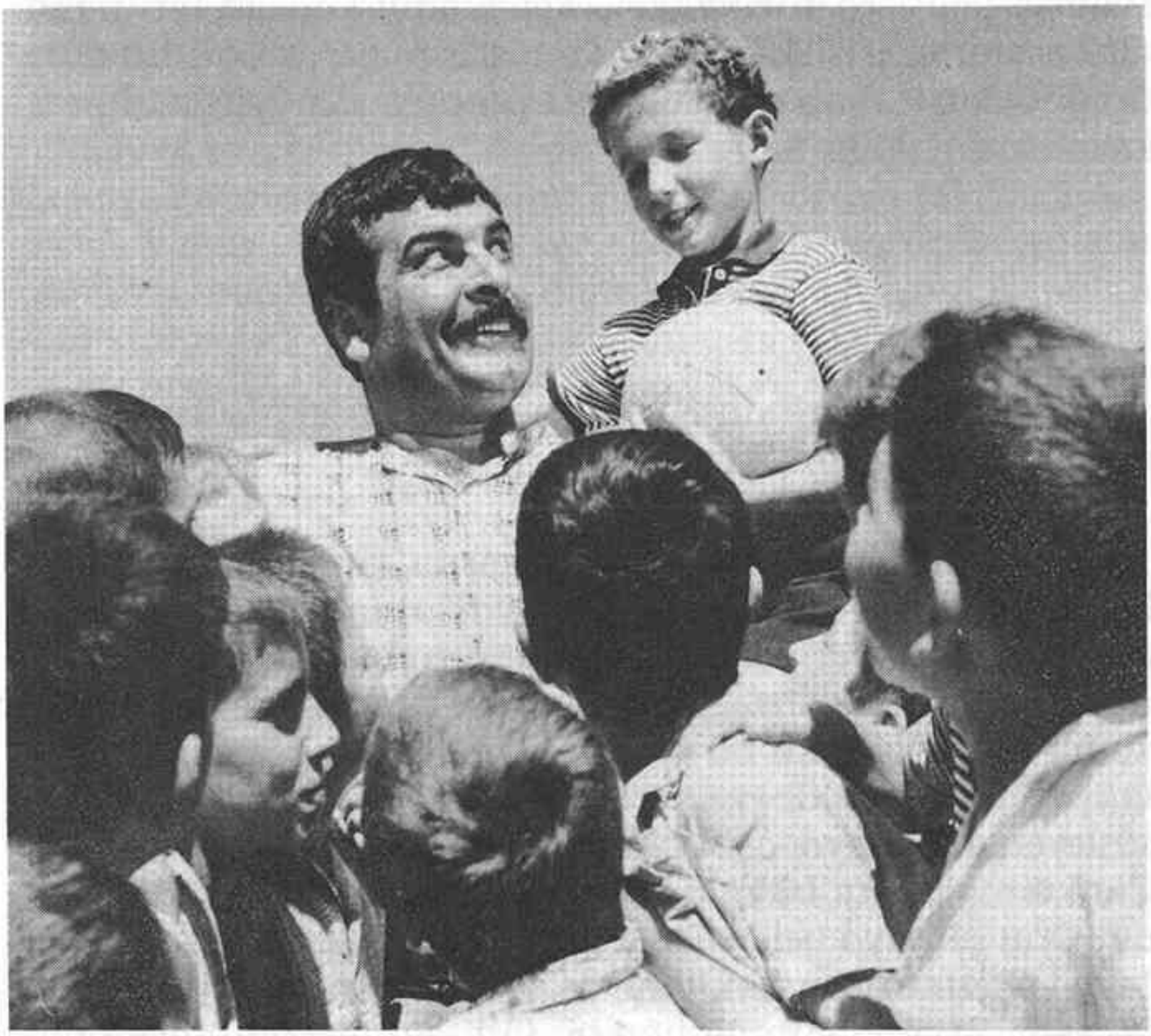
"Toplumsal gerçekçilik" tartışmalarının yoğunlaştığı günlerde, bu sinemasal akıma yeni boyutlar getiren bir *"tez"* filmi. Akad'ın "Kanun Namına"dan (1952) sonra ikinci *"büyük çıkış"*ı. Akad, kendine özgü durağan sinema dilinin dışına taşıp ilk kez görüntülerle hareket sağlayıp, öykünün genel akışını zedelemeden gerilime doğal bir hava kazandırıyor. Ne eksik ne de fazla... "Oyuncu sineması"yla, "yönetmen sineması"nın birleştiği film, bölgesel gerçekçilik içinde kaçakçılığın sorunlarına ve giderek insan dramına yeni soluklar getiriyor. Sınır boylarında kaçakçılık yapan Hıdır *(Yılmaz Güney),* ektiği toprak çoraksa, sürdüğü tarla kumsa sonuç ne olacaktır? Suçlular köylüyü sömüren toprak ağaları mı, köy ilkokulunu ateşe verip yakan yobaz zihniyetliler mi, köylüyü kaçakçılığa iten düzen midir? Hıdır rolündeki Yılmaz Güney'in etkileyici "solo oyun"u unutulmaz güzellikte. Filmin tek aksayan oyuncusu, rolüne oturmayan Pervin Par. Sansüre takma isimlerle üç kez gönderilip reddedilen, ancak üçüncüsünde "şartlı izin"le gösterime giren filmin senaryosunu Güney'le Akad ortaklaşa yazmışlar. Güney'in

Kurtiz- Güney: "Hudutların Kanunu" (1967)

Antalya'dan oyunculuk ödülü aldığı (1967) film, kaçakçılık sorununu işleyen türün en iyilerinden (1966).

"İkimize Bir Dünya" ★★★★
Reji: Nevzat Pesen
Oyuncular: Orhan Günşiray, Kadir Savun, Çolpan İlhan, Diclehan Baban, Hüseyin Baradan.

Kadir Savun: "İkimize Bir Dünya" (1962)

Teknik yetersizliklere karşılık, yabancı bir kaynaktan başarılı bir senaryo ile şaşırtıcı bir başarıya ulaşan bir edebiyat uyarlaması. *Orhan Elmas*'ın senaryosu, John Steinbeck'in "Fareler ve İnsanlar" adlı ünlü eserinden alınarak yerlileştirilmiş. Büyük kentteki küçük ve sıradan insanların, Selim'le *(Orhan Günşiray),* Durmuş'un (Kadir Savun) katıksız bir sevgi üzerine kurulmuş öyküleri. Memduh Ün'ün "Üç Arkadaş"ıyla (1958) sinemamızdaki bu tür filmlerin ilk başarılı örneği. *Kadir Savun*'un oynadığı, güçlü kollarıyla, kaba elleriyle severken, okşarken kedileri, köpekleri öldüren hasta ruhlu Murat tiplemesi, "Fareler ve İnsanlar"daki Lenni'nin tıpkısı. Bilinçsizce sevdalandığı bar kadınını da severken, okşarken öldürür. İstemeyerek katil olan Durmuş, can dostu

Selim'le polislerden kaçarken, kendilerini kolkola bir trenin altına atarlar... Taşralı iki inşaat işçisinin sıcaklıklarla dolu trajik öyküsü. Kadir Savun'un oyunuyla da ayrı bir önem kazanıyor (1962).

"İpekçe" ★★★
Reji: Bilge Olgaç
Oyuncular: Perihan Savaş, Berhan Şimşek, Gülsen Tuncer, Oktar Durukan, Kemal İnci.

Değişmeyen bir fahişenin yazgısını, çevresindeki insanların çelişkilerle dolu iki yüzlü yaklaşımlarını bir masal dünyası içinde veriyor. Bir Tır'la şipşirin bir köye getirilip bırakılan, beline kadar uzanan ipeksi saçlarıyla çevrenin dikkatini çeken gizemli bir kadın. Köylülerin sevecenlikle yaklaşıp şirin bir kulübeye yerleştirmeleri; kadının, kulübesini süsleyen nakışçıya âşık olması. Sonuç bir düş kırıklığıdır. Çünkü o güzelim büyülü saçları takmadır. Ve de bir fahişedir. Onu almaya gelen Tır'la randevuevine giderken nakışçı Seyyit (Berhan Şimşek), yine de sevgisinden bir şey yitirmeyecektir. Burada vurgulanan bir fahişenin ve onu seven nakışçının *"insan"* oldukları gerçeğidir. *Perihan Savaş* bu masalsı atmosfere uygun rolde. Berhan Şimşek ise kendini konuşması dışında, oyunuyla ilk kez dikkat çekiyor (1987).

"İnce Cumali" ★★★
Reji: Yılmaz Duru
Oyuncular: Yılmaz Güney, Tijen Par, Erol Taş, İrfan Atasoy.

Bir kan davası öyküsü içinde birbirini izleyen çok olaylı ve masalsı bir köy filmi denemesi. Temel öykü bir Çin efsanesinden alınmış. Cumali *(Yılmaz Güney)* sevdiği kızın babasının kanlısı olduğunu öğrenir. Babasının katili yaşamında-

ki en büyük düşmanıdır. Filmin birbirine grift ve karmaşık öyküsünün en ilginç yanı yöresel özelliklerin öne çıkmasıdır. Cumali'nin bir gece, gözetlediği kızı daha yakından görebilmek için beline kabakları bağlayıp, ırmağı yüzerek karşı köye geçmesi, düşmanının çiftliğinde araba tekerleği üzerinde yanan meşaleleri teker teker, silahıyla ateşleyip söndürmesi, karşılığında ödül olarak 25 baş öküz alması, bu ilginç sahneleri oluşturur. Öykünün genel çizgileriyle destansı bir atmosfer taşıyan film, *Yılmaz Duru*'nun da en iyi filmi (1967).

"Kanal" ★★★
Reji: Erden Kıral
Oyuncular: Tarık Akan, Meral Orhonsay, Tuncel Kurtiz, Kâmuran Usluer, Menderes Samancılar.

Dönemin Adalet Bakanı Mehmet Can'ın Kadirli Kaymakamlığı yaptığı günlerde yaşadığı olaylardan senaryolaştırılmış bir film. *Erden Kıral*'ın ilk yönetmenlik denemesi. *"Teneke"* adlı romanıyla bazı benzerlikleri olduğu savıyla Yaşar Kemal dava açmıştı. Sömürülen topraksız ya da az topraklı köylülerin ağa düzenine karşı verdikleri savaşımın filmi. Yörenin belli başlı geçim kaynağı pirinç ekimidir. Kasabaya yeni atanan genç kaymakam ise bu sorunlara yabancıdır. Yörenin tek hâkimi çeltik ağası Haşim Bey (Kâmuran Usluer) ise deneyimsiz kaymakamı avucunun içine alıp, yalnızca kendi çıkarları uğruna, devlete ait iki kanalı açtırır. Çevre köylerini su basar, sağlık koşulları yetersiz olduğundan çocuklar sıtmaya yakalanır. Köylülerin uyarısıyla kaymakam *(Tarık Akan)* arkları kapatıp suyu durdurur. Çıkarları engellenen ağa bu kez de yüksek makamdaki adamları aracılığıyla kaymakamı başka bir yöreye tayin ettirir. Filmin sonu ilginçtir. Haşim Ağa, kaymakamın arkasından teneke çaldırır. Ama köylüler de artık sömürüye karşı uyanmışlardır. Erden Kıral, doğal mekânları, kalabalığı çok iyi değerlendirmiş, yerel tiplerden yararlanmasını bilmiş. Gerçekçi bir film (1978).

"Kanun Namına" ★★★
Reji: Lütfi Ö. Akad
Oyuncular: Ayhan Işık, Gülistan Güzey, Neşe Yulaç, Muzaffer Tema, Pola Morelli, Talat Artamel, Settar Körmükçü.

Kameranın İstanbul'un günlük yaşamına girdiği ve *Lütfi Ö. Akad*'ın ilk çıkışını yaptığı özgün bir deneme. Yer yer Amerikan *"kara film"* türünün etkilerini taşısa da ilk kez sinemanın bir *"dil"* olduğunu ortaya koyup, piyasayı elinde tutan tiyatrocu yönetmenlere ders veren gerçekçi bir kent filmi. Öykünün kuruluşu ve gelişmesi de aynı gerçekliği taşıyor. Kıskançlık nedeniyle önce kaynanasını sonra da kaynatası ile bir odabaşını öldüren Nazif Kuş adlı bir tornacının İstanbul'da geçen öyküsünden aktarılmış. İsmi Nazım Usta olarak değiştirilen tornacıyı *Ayhan Işık* oynuyor. Filmin kötü adamı ise Nazım'ın karısını baştan çıkaran dönemin "yıldız jön"lerinden *Muzaffer Tema.* Ancak, profesyonel bir oyuncu olan Tema'nın karşısında avantajlı rolüyle parlayan yalnızca Ayhan Işık oluyor. *Muhterem Nur*'un da figüran olarak bir sahnesinde görüldüğü "Kanun Namına", Türk sinemasında bir dönem açan "ilk yenilikçi film" (1952).

"Kara Çarşaflı Gelin" ★★★
Reji: Süreyya Duru
Oyuncular: Hakan Balamir, Aytaç Arman, Semra Özdamar, Aliye Rona, Hüseyin Peyda.

Bekir Yıldız'ın üç öyküsünün karışımından oluşan bir edebiyat uyarlaması. Senaryo *Vedat Türkali*'nin. Toprak reformu konusunu işleyen ve ağalık düzenine başkaldıran bir Güneydoğu filmi. *Süreyya Duru*'nun "Bedrana"dan sonra en iyi çalışması. Toprak reformuna karşı çıkan ağayı, gönlünü kaptırdığı erkeğin elini kana bulamasını istemediği için gidip kendi öldüren Güllüşan'ın *(Semra Özdamar)* öyküsü, üç

öyküden biri. Üç öyküyü birbirine bağlayan film Antalya'da "birinci" seçildi, Karlov Vary Şenliği'nde (Çekoslovakya) Sendikalar Birliği özel ödülünü kazandı (1976).

"Karanlıkta Uyananlar" ★★★
Reji: Ertem Göreç
Oyuncular: Fikret Hakan, Ayla Algan, Beklan Algan, Tülin Elgin, Kenan Pars, Tolga Tiğin.

Sendika, grev ve işçi-işveren ilişkileri üzerine kurulan ilk deneme. Boya fabrikası işçileri, sendikal olaylar ve sömürücü yabancı sermaye olgusu Vedat Türkali'nin senaryosuyla anlatılıyor. Dönemin koşulları içinde pek fazla derinlere inilmiyorsa da türün ilklerinden biri olması nedeniyle önemini vurguluyor. Kaldı ki böyle bir işçi filmini sansür yasaklarının çok yoğun olduğu bir dönemde gündeme getirmek elbette kolay değildir. Toplu grevin ardından iflasa sürüklenen fabrikaya alacaklı şirket el koymaya hazırlanırken, işçiler birleşip yeni patronlarının karşısına dikilirler ve film biter (1964).

"Karartma Geceleri" ★★★★
Reji: Yusuf Kurçenli
Oyuncular: Tarık Akan, Nurseli İdiz, Bülent Bilgiç, Deniz Kurtoğlu, Gülsen Tuncer, Erol Günaydın, Menderes Samancılar.

Konusu 2. Dünya Savaşı sonlarında geçen siyasal ağırlıklı bir dönem filmi. *Rıfat Ilgaz*'ın romanından uyarlanmış. Siyasal içerikli filmlerin en yüreklilerinden biri. 1940'lardaki ünlü Sansaryan Hanı işkencelerini açık biçimde ortaya koyuyor. Kıstırılmış insan temasını işleyen filmin kahramanı öğretmen Mustafa Ünal. *Tarık Akan* oynuyor. Genç öğretmenin yazdığı şiir kitabı dönemin iktidarı tarafından sakıncalı

bulunur. İşkence korkusuyla köşe bucak kaçan, izini kaybettirmeye çalışan öğretmenin sonu değişmez. İşkenceler, sorgulamalar... Mustafa Ünal rolünde başarılı bir oyun veren Tarık Akan olmak üzere filmin birçok ödülü var. Kitapların "suç ortağı" olduğu, yazarların tutuklandığı korkulu dönemi çevre kullanımıyla birlikte anlatmayı başarıyor *Kurçenli.* Hem de alçakgönüllü bir ustalıkla (1990).

"Karılar Koğuşu" ★★★★
Reji: Halit Refiğ
Oyuncular: Kadir İnanır, Hülya Koçyiğit, Perihan Savaş, Erol Taş, Tuncer Necmioğlu, Ayşegül Ünsal, Serra Yılmaz.

Yer yer durağan ve klasik anlatım dilini özellikle tercih

Perihan Savaş, Kadir İnanır: "Karılar Koğuşu" (Halit Refiğ, 1989)

eden, düş ve idam sahneleriyle dikkati çeken ve başta *Kadir İnanır, Hülya Koçyiğit, Perihan Savaş* üçlüsü olmak üzere oyun paslaşmasıyla da ağırlık kazanan bir *Kemal Tahir* uyarlaması. *Halit Refiğ,* Kemal Tahirci bir yönetmen. Ünlü romancıya tutkunluğuyla tanınır. Sağlığında birlikte senaryo çalışmaları (Haremde Dört Kadın) yaptığı ve ölümünden sonra da ünlü romanından TV'ye uyarladığı "Yorgun Savaşçı" dizisi, sinema tarihimize "yakılan film" olarak geçecek. Kemal Tahir'in anılarından oluşan *"Karılar Koğuşu"* ise Malatya Cezaevinde yattığı üç aylık bir dönemi anlatıyor. Malatya geneleviinin ünlü sermayesi Tözey (Hülya Koçyiğit), çocuk yaştaki sevgilisiyle birlikte kocasını zehirleyen idam mahkûmu Hanım Kuzu (Perihan Savaş) filmin öne çıkan diğer tipleri. Konunun tek mekânda geçmesi nedeniyle tempo giderek ağırlaşıyor. Halit Refiğ'in son dönemdeki en olgun filmi. Refiğ'in bu başarısı Antalya'da (1990) "en iyi yönetmen ödülü"yle, Yusuf Kurçenli (Karartma Geceleri) arasında paylaştırılarak değerlendirildi (1989).

"Kaşık Düşmanı" ★★★
Reji: Bilge Olgaç
Oyuncular: Perihan Savaş, Halil Ergün, Mesut Engin, Ayşegül Ünsal, Aliye Rona, İsmet Ay, Seden Kızıltunç, Menderes Samancılar.

Konu, 1980 yılında Ankara'nın Keskin ilçesine bağlı Danacıobası köyünde meydana gelen bir faciadan uyarlanmış. Düğün sırasında bir gaz tüpü patlar. Paniğe kapılan çok sayıda kadın ve çocuk yaşamını yitirir. Bu facia, özellikle de kadınsız kalan köy erkeklerini etkiler. Kadınsız köye tüp faciası üzerine bir film çekmek amacıyla bir Alman TV ekibi gelir ve olaylar gelişir. Başlık parasını, töreleri toplumsal bir bakış açısı içinde vermeyi başaran ironik bir deneme. Düğüne katılmadığı için sağ kalıp olaydan sonra aklını yitiren, köyün tek kadını rolündeki Perihan Savaş yine başarılı (1984).

Yılmaz Güney, Nilüfer Koçyiğit: "Kızılırmak - Karakoyun" (Y. Güney, 1967)

"Kızılırmak–Karakoyun" ★★★

Reji: Lütfi Ö. Akad

Oyuncular: Yılmaz Güney, Nilüfer Koçyiğit, Kadir Savun, Osman Alyanak, Tuncer Necmioğlu.

İlki 1945 yılında Muhsin Ertuğrul tarafından çekilen filmin *"ikinci versiyon"*u. Destansı gerçekçilik akımının başarılı örneklerinden. Daha önce Atıf Yılmaz, "Ala Geyik"le (1959) türün ilk başarılı örneğini vermişti. *Akad* ise dönemin folklor öğelerini elindeki masal malzemesiyle daha iyi değerlendiriyor ve ötelere götürüyor. Film genel olarak baskı altında tutulan iki gencin sevda öyküsünü içeriyor. Ama törelere göre bey kızı bir çobana varamaz. Köyün erenleri olaya bir çözüm yolu bulur. Üç gün üç gece tuz yedirilen koyunlar, su içmeden dereyi geçebilirlerse Oba Beyinin kızı Hatice *(Nilüfer Koçyiğit)* çoban Ali Haydar'ın *(Yılmaz Güney)* olacaktır. Âşık çoban, kavalının içli sesiyle koyunlarını derenin karşı tarafına geçirmeyi başarır. (Filmin en etkili ve duyarlı

sahneleri.) Ancak bey kancıklık yapıp kızını, satın aldığı yayla sahibinin oğluna verir. Oba halkı ayaklanır. Çünkü hak çobanındır. Ayaklanan oba halkı ve Ali Haydar, düğün alayı ile köprü üzerinde karşılaştıklarında çatışma çıkar. İpler kopar, kasabayı yaylaya bağlayan asma köprü ve âşıklar sulara gömülür, kimse kurtulmaz. Final, filmin en vurucu sahnesi olması gerekirken, teknik yetersizliğe kurban gider. İlk çevirimin senaryosunu Ercüment Er takma adıyla *Nâzım Hikmet* yazmıştı (1967).

"Kurbağalar" ★★★
Reji: Şerif Gören
Oyuncular: Hülya Koçyiğit, Talat Bulut, Yavuzer Çetinkaya, Yaman Okay, Hikmet Çelik.

Gören, doğa-insan ilişkilerini, *Osman Şahin*'den uyarladığı bir öyküyle sürdürüyor. Belgesel özellikler taşıyan bir yöreyi ve kurbağa toplayarak geçimini sağlayan insanları anlatıyor bu kez. Olaylar, kocası öldürülünce genç yaşta dul kalan Elmas'ın *(Hülya Koçyiğit)* çevresinde geçiyor. Erkeksiz bir kadın olmak suç mudur? İşte Elmas, asılan köy delikanlılarından rahatsız oluyor ve yıllar sonra hapisten çıkan çocukluk aşkı Balkanlı Ali'yle *(Talat Bulut)* tekrar ilişki kurunca çevrenin geleneksel namus anlayışına göre bu beraberlik *"suç"* sayılıyor. Hele, Ali'nin anası da evlenme hazırlığı içinde olan çifte karşı çıkarsa... Kurbağalar dünyasında tek başına yaşamaya zorlanan dul bir kadının acıları, cinsel korkuları ve kendini aşan bir Hülya Koçyiğit (1985).

"Kurşun Ata Ata Biter" ★★★
Reji: Ümit Elçi
Oyuncular: Hakan Balamir, Meral Orhonsay, Zuhal Olcay, Ahmet Mekin.

Hakan Balamir, Ahmet Mekin: "Kurşun Ata Ata Biter" (Ümit Elçi, 1985)

Genel tema olarak kaçakçılık sorununu gündeme getirmesine karşılık, Güneydoğu'nun feodal yapısı içinde kadın-erkek ilişkilerini de öne çıkaran bir edebiyat uyarlaması. *Tarık Dursun K.*'nın Orhan Kemal ödüllü romanından. Özünde çaresiz kadınların dramları yatıyor. Genç yaşta dul kalan Anadolu kadınlarının öyküsü. Hediye *(Zuhal Olcay)* ile Gazel (Meral Orhonsay), ortak yazgılarını boyunlarında muska gibi taşıyan iki kadın. Ümit Elçi, senaryosunu da Tarık Dursun K. ile birlikte yazdığı romandan gelen sağlamlıkla, ilk film denemesinde başarıya ulaşıyor. Kuşkusuz rollerine oturmuş oyuncuların da bu başarıda payları büyük (1985).

"Kuyu" ★★★★

Reji: Metin Erksan

Oyuncular: Hayati Hamzaoğlu, Nil Göncü, Demir Karahan, Aliye Rona, Osman Alyanak, Fikret Uçak.

Hayati Hamzaoğlu - Nil Göncü: "Kuyu" (1968)

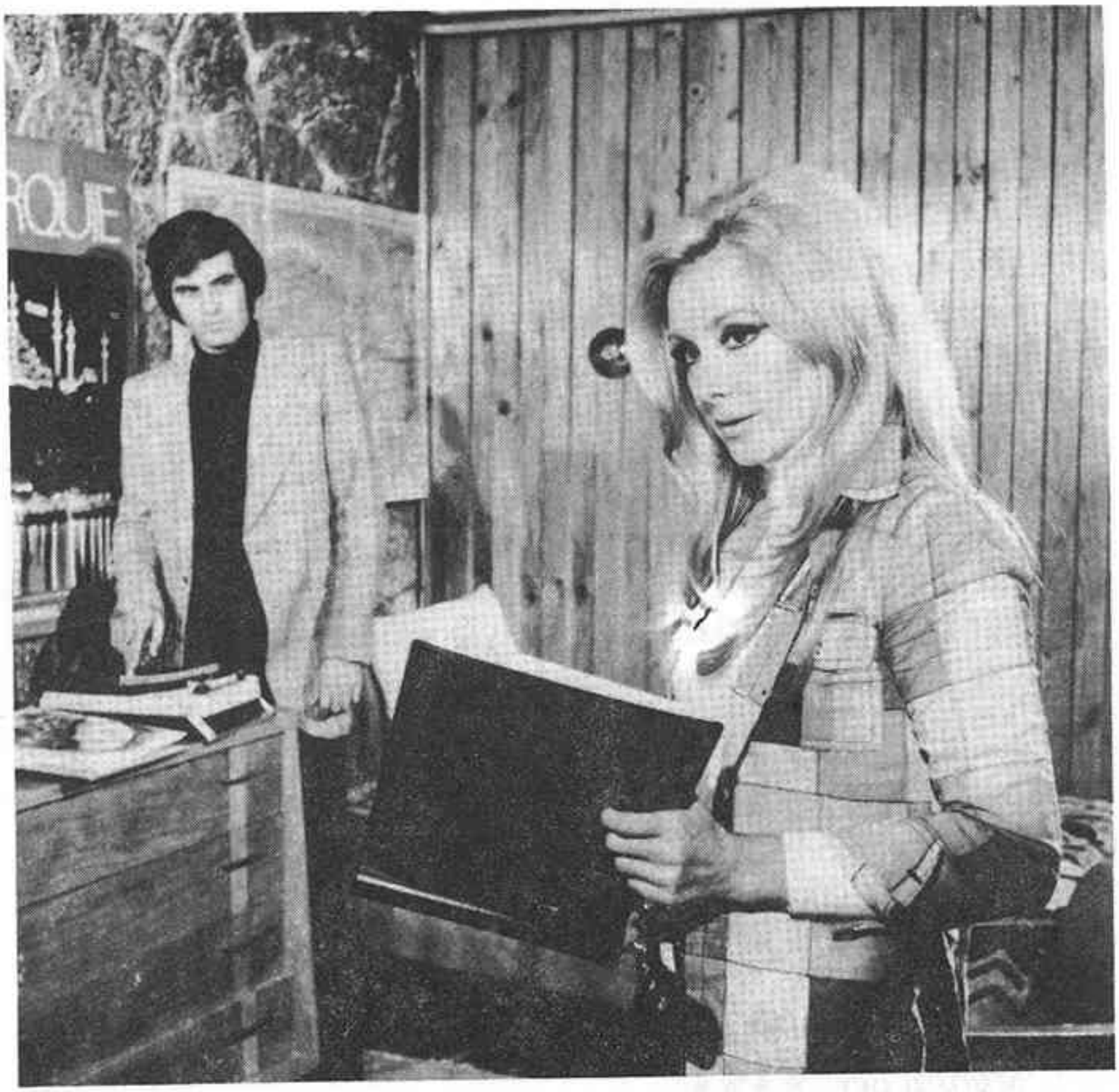
Metin Erksan'a özgü, cinselliği ve sadizmi klinik bir düzeyde geliştiren bir "tutku filmi". Bu konuda örnek gösterilebilecek en ilginç sinemasal çalışmalardan biri. Olayın kaynağı bir gazete haberinden alınmış. *Erksan* filme Kur'an'dan bir ayetle girer: *"Kadınlara iyilikle davranın."* Filmin mesajıdır bu. Çünkü konu yaban bir adamın bir kadın üzerinde uyguladığı şiddeti sergilemektedir. Köylü Osman *(Hayati Hamzaoğlu),* aynı köyden, deliler gibi tutkun olduğu Fatma'yı *(Nil Göncü)* dağa kaldırır. Fatma teslim olmaz. Çünkü bu kara sevda tek yanlıdır. Hapisten çıkan Osman bir kez inat etmiş kafasına takmıştır. Bir kez daha kaçırır ve üçüncüsünde Fatma'yı bir ağaca bağlayarak zorla tecavüz eder. Ama Fatma'nın intikamı acıdır. Osman'ı su almak için kuyuya indiğinde üzerine kaya ve taş parçalarını yağdırarak öldürür.

Sonra da kendini asar. Hayati Hamzaoğlu'nun Adana'da (1969) Metin Erksan'la birlikte ödül aldığı film, olayın altında yatan nedenleri değil, cinsel saplantıların drama dönüşmesini anlatıyor. Altını çize çize gösteriyor. Erkeğin kadını iplerle bağlayıp bir hayvan gibi sürükleyerek dağlara kaçırışını görüntüleyen sahnelerdeki şiddet doruğa çıkarken, Erksan'ın özenli sahne düzenlemeleri ve çerçevelemeleri de estetik açıdan önem kazanıyor. Tam bir Metin Erksan filmi (1968).

"Maden" ★★★★
Reji: Yavuz Özkan
Oyuncular: Cüneyt Arkın, Tarık Akan, Hale Soygazi, Halil Ergün, Meral Orhonsay.

Toplumcu Türk sineması çizgisinde atılan yeni bir adım. Gerçek mekânlarda, gerçek maden işçileriyle çekilen bir *"kitle filmi"* denemesi. Her an ölüm tehlikesiyle karşılaşan maden işçilerinin çalıştıkları ocaklarda gereken önlemler alınmaz. Ve uyarı amacıyla imza toplanırsa da dayanışma sağlanamaz. Davasında yalnız kalan İlyas *(Cüneyt Arkın)* direnmesini sürdürünce sendika ağaları tarafından kurşunlatılır. Bir süre sonra da İlyas'ın göçük altında kalıp ölmesi sonucu ilk kez işçiler bir araya gelir. Ve film "işçiler birleşin" sloganıyla biter. İçinde bazı çelişkiler, eksiklikler ya da fazlalıklar taşısa da işçi sınıfını bilinçlendiren, gerçeklerden yola çıkan devrimci bir film olarak önem taşıyor (1978).

"Memleketim" ★★★
Reji: Yücel Çakmaklı
Oyuncular: Tarık Akan, Filiz Akın, Kenan Pars, Cemil Şehbaz, Birtane Güngör, Aydan Adan.

Tarık Akan, Filiz Akın, "Memleketim" (Yücel Çakmaklı, 1974)

Türk insanını İslami değerler içinde ele alan, yaşama biçimiyle, gelenek ve görenekleriyle bir *"milli sinema"* örneği. *Yücel Çakmaklı,* "Birleşen Yollar"la (1970) başlattığı bu sinemasal akımı uzun bir süre ara verdikten sonra 1990'lı yıllarda sürdürmeye devam ediyor. "Memleketim" bu çizginin ilk filmlerinden ve şimdiye kadar yaptıkları içinde ise "en tutarlısı olduğunu" söylüyor. Batı kültürü karşısında yolunu şaşıran bir kızla, onun öz kaynaklarına dönmesini sağlayan bir delikanlının öyküsü (1974).

"Mine" ★★★★
Reji: Atıf Yılmaz
Oyuncular: Türkan Şoray, Cihan Ünal, Hümeyra, Kerim Afşar, Selçuk Uluergüven.

Yoz bir kasaba ortamı içinde çevrenin iki yüzlü ahlak anlayışına ve tüm çelişkilere karşı başkaldıran finaliyle temel bildirisini vurgulayan bir Atıf Yılmaz filmi. Son derece içtenlikli bir oyun gösterisi sunan Türkan Şoray, yıllar sonra ilk kez "starlık kuralları"nı bir köşeye atıp kendi efsanesini kendi elleriyle yıkıyor. Kendini yenileyerek. *Necati Cumalı*'nın bir eserinden alınan konu, kasabanın istasyon şefi ile evli güzel bir kadının dünyası üzerinde gelişir. Film, kaba saba bir kocanın ilgisizliği nedeniyle yalnızlığa itilen ve yakınlık gördüğü bir başka erkekle ilişki kuran kadından yana çıkıyor. "Ona var da bize yok mu?" diyerek Mine'nin *(Türkan Şoray)* evini basıp tecavüz etmek isteyen kasaba gençleri ve onlara inat yakınlık gördüğü erkeğin kollarına atılan evli bir kadın. Polislerin ve kasaba halkının çevresini sardığı evden çıkan Mine ve âşığı İlhan *(Cihan Ünal)* eleledirler (1982)...

"Muhsin Bey" ★★★★
Reji: Yavuz Turgul
Oyuncular: Şener Şen, Uğur Yücel, Şermin Hürmeriç, Osman Cavcı, Erdinç Üstün.

Çağının gerisine düşen, buna karşılık eski öz değerlerine sıkı sıkıya bağlı bir organizatör eskisinin traji-komik öyküsü. *Yavuz Turgul* bu ilginç filmiyle nostaljik bir atmosferi yakalıyor. Alçakgönüllü, iddiasız ama insanı sıcaklığıyla, yalın diliyle kuşatan bir halk filmi örneği. Son yılların güldürü ustası *Şener Şen*'in karşısında ezilmeden bir oyun çıkaran *Uğur Yücel,* Urfalı Ali Nazik rolüyle döktürüyor. Ali Nazik türkücü olmak için organizatör Muhsin Bey'den yardım ister. Oysa Muhsin taş plaklardaki Safiye Ayla'lara, Müzey-

yen Senar'lara, eski Türk müziğine hastadır. Arabeske ise karşıdır. Film boyunca süren çatışmaları, dostlukları beklenmedik olaylara yol açar. Muhsin, yardım ettiği Urfalı uğruna dolandırıcılık suçuyla hapse girerken Ali Nazik ünlü bir türkücü olmuş, tutkunu olduğu kapı komşusu şarkıcı Sevda'yı da elinden almıştır. Popüler güldürü sinemasının unutulmaz örneklerinden (1986).

"14 Numara" ★★★

Reji: Sinan Çetin

Oyuncular: Hakan Balamir, Serpil Çakmaklı, Bülent Bilgiç, Keriman Ulusoy, Nilüfer Aydan.

Genelev dünyasının yer yer abartılı, kimi yerlerinde ise tüm acımasızlığıyla, insanları rahatsız eden gerçekleriyle ve pisliğiyle oldukça sert bir film. Bu genelev atmosferi içinde genç yaşta köyünden kopup büyük kentin tuzaklarına düşmüş bir sermayenin umutsuz aşkı anlatılıyor. Çalıştığı genelevin en güzel, en taze sermayesi olan Yaprak *(Serpil Çakmaklı),* müşterilerinden temiz yüzlü bir genci sevmektedir. Evlenip bu bataktan kurtulacaktır. Ama elinden parasını alan, haince döven, genelevi haraca kesen hasta ruhlu Arap'la (Hakan Balamir) başı derttedir. Arap, sömürdüğü genç kadını kafesten uçurmamak için genç sevdalıların evlenmelerine karşıdır. Yaprak'ın beyaz gelinliği Arap'ın bıçak darbeleriyle kanlara bulanır. İrfan Yalçın'ın "Genelevde Yas" adlı romanından kaynaklanan film, melodramatik bir vurgulamayla sona eriyor. Arap rolündeki *Hakan Balamir*'in oyunu da filmin abartılı sahnelerine denk düşüyor (1985).

"Otobüs" ★★★★★

Reji: Tunç Okan

Oyuncular: Tunç Okan, Tuncel Kurtiz, Bijörn Gedda, Aras Ören, Nuri Sezer, Hasan Gül, Ünal Nurkan.

Sansürün yasakladığı ve Danıştay kararıyla gösterim izni alan bir dış-göç filmi. Yurt dışına yerleşmeden önce bir dolu sıradan salon ve avantürlerde kişiliksiz oyunlar sergileyen Tunç Okan, bu ilk yönetmenlik denemesiyle şaşırtıcı bir aşama sergiliyor. Yurt dışından çeşitli ödüller alan film, uygar ama tüketim toplumu içinde yabancılaşan, giderek paniğe uğrayan Türk işçilerinin öyküsünü, mizah duygusu ağır basan bir dille görüntülüyor. Tümüyle İsveç'te çekilmiş. Yurt dışına hurda bir otobüsle kaçak olarak götürülen dokuz Türk işçisi. Stockholm meydanında terk edilen işçiler şaşkındır. Göz kamaştırıcı aydınlık vitrinleriyle pornoshoplar, telefon kabini içinde sevişen çiftler, tuvaletlerde eş arayan homoseksüeller... Bu garip kentte kimi yaşamını yitirir, kimi İsveç polisi tarafından tutuklanır. Sürrealist bir yapıda bir film olarak tanımlanan, olumlu eleştirilerinin yanısıra abartılı yanlarıyla da tartışılan "Otobüs", tepki aldığı kimi görüşlere göre de Türk insanını kötü biçimlerde gösterdiği, aşağıladığı iddia edilir (1974).

"Otobüs Yolcuları" ★★★

Reji: Ertem Göreç

Oyuncular: Ayhan Işık, Türkan Şoray, Senih Orkan, Salih Tozan, Suna Pekuysal, A. Tarık Tekçe, Reha Yurdakul, Avni Dilligil, Suphi Kaner.

27 Mayıs darbesinden sonra ortaya çıkan "Güvenevler Dosyası"yla ilgili inşaat yolsuzluğunu ve günümüzdeki *"arazi mafyası"*nın başlangıç yıllarını gözler önüne seren toplumsal gerçekçi bir deneme. *Türkan Şoray*'ın "Acı Hayat"tan (1963) önceki döneminin en iyi filmi. Vedat Türkali'nin senaryosuna göre aydın bir belediye otobüsü şoförü olan Kemal *(Ayhan Işık)*, yolcularından üniversite öğrencisi Nevin'le *(Türkan Şoray)* ilgilenir. Kızın babası, site yapmak vaadleriyle fakir mahalle halkını sömüren bir üçkağıtçıdır. Kemal, ezilen sınıfla birlikte olup ezenlere, özellikle de sevdiği kızın babasına tavır alır (1961).

"Pehlivan" ★★★★
Reji: Zeki Ökten
Oyuncular: Tarık Akan, Meral Orhonsay, Yaman Okay, Yavuzer Çetinkaya, Erol Günaydın.

Yok olmaya mahkûm olan bir ata sporunu tüm dışlanmışlığıyla ortaya koyan bir film. Gerçekçi bir pehlivan nostaljisi. Özellikle de piknik sahnesi tek başına ilginç bir bölüm oluşturuyor. *Zeki Ökten* filmin bu bölümüyle görsel zenginliği açısından 1974'te çektiği "Düşman"daki Çanakkale şehitliğindeki sahneleri hatırlatıyor. Libya'da işçi olarak çalışmak için başvuran Bilal Pehlivan *(Tarık Akan),* son bir kez daha baba mesleğinde şansını deneyecektir. Ama umutsuzdur. Çünkü yitip giden birçok değerler gibi pehlivanlığın yozlaştırıldığının, işin içine hile karıştırıldığının farkındadır. "Pehlivanların sonu"nu yaşayan hüzünlü bir öykü. Filmin "Spor Filmleri Şenliği"nde (1985) ödüllendirilmesi elbette anlamlıdır (1984).

"Piano Piano Bacaksız" ★★★★
Reji: Tunç Başaran
Oyuncular: Rutkay Aziz, Emin Sıvas, Yaman Okay, Serap Aksoy, Ayşegül Ünsal, Taner Barlas.

"Biri ve Diğerleri" ve "Uçurtmayı Vurmasınlar"dan sonra çekilen bir "sevgi üçlemesi"nin sonuncusu. Küçük ve sıradan insanların iç zenginliklerini, dayanışmalarını, dostluklarını büyük bir coşkuyla görüntülüyor *Tunç Başaran.* Olaylar 1940'lı yıllarda eski ahşap bir konakta geçer. Her odasında bir ailenin oturduğu konakta yaşanılanlar, günümüzün acımasız dünyasında kopup giden dostluklar sekiz yaşındaki bir çocuğun gözüyle anlatılır. *Kemal Demirel*'in *"Evimizin İnsanları"* adlı eserinden alınarak biraz değiştirilmiş. Bir ufaklığın anılarıyla insan malzemesi yüklü bir film (1990).

"Robert'in Filmi" ★★★
Reji: Canan Gerede
Oyuncular: Patrick Baucheau, Aslı Altan, John Kelly, Sinan Çetin, Yavuzer Çetinkaya, Menderes Samancılar.

Eşcinsellerin, travestilerin dünyalarına girip cinsellik ve ölüm ikilemi üzerine dayalı bir "yabancılaşma" filmi denemesi. Fransız eleştirmenlerine göre ise, Amerikan filmlerinin çarpıcı üslubunu içeren, akıcı ve psikolojik bir kent filmi örneği. Eğer filmin konusu İstanbul'un pisliklerle dolu marjinal bir kıyısında geçiyorsa (kaldı ki öyle) özündeki abartılar, insan ilişkileri ve çelişkileri elbette tatışılacaktır. Canan Gerede de aslında bu atmosferi filmin kahramanı bir yabancının, Amerikalı bir savaş fotoğrafçısının gözüyle (tümüyle değilse de) görüntüler. Savaşın üzerinde bıraktığı etkilerden sıyrılamayan ve ölüm gerçeğiyle yaşayan Amerikalı Robert, Rock şarkıcısı Gogo'yla *(Aslı Altan)* tanışır. Gogo, elli yaşındaki fotoğrafçıya göre çok genç, buna karşılık anlaştıkları tek yan cinsel yaklaşımlarıdır. Gerçekte Amerikalı hayranı bir Türk olan Gogo, yavaş yavaş başlayan iç çatışmayla Robert'i tüketirken geçirdiği deneyim sonucunda asıl kimliğine kavuşacaktır. Patrick Baucheau, Robert rolüyle büyük oynuyor. Aslı Altan da eşlik edebilmiş rahatlıkla. O soğuk görünüşlü ama aykırı ve gizemli kadın tipiyle tam kendisi. Filmin bütünü içindeki önemli özelliği ise Gerede'nin anlatımı. Son iki yıldan beri çekilen Türk filmlerinde göremediğimiz akıcı ve saydam bir sinema dili kullanma başarısı (1990).

"Selvi Boylum Al Yazmalım" ★★★★
Reji: Atıf Yılmaz
Oyuncular: Türkan Şoray, Kadir İnanır, Ahmet Mekin, Hülya Tuğlu, Nurhan Nur.

"Kan bağı olan mı gerçek babadır yoksa çocuğa emek veren, yetiştiren mi?" sorunsalı üzerine kurulup, sonunda emeği savunan, ayrıntılarla örülü ilginç bir film. Sevgi ve

emek çatışması içinde gelişen ve finalde kızın jöne değil de "ikinci adam"a giderek kural dışı bir "son" oluşturan bir deneme. *Cengiz Aytmatov'*un bir eserinden uyarlanmış. Yeni yapılan bir baraja kamyonuyla kum taşıyan şoför İlyas'la *(Kadir İnanır)* eşi Asya *(Türkan Şoray)* ve çocuklarının öyküsü. Çalıştığı inşaat şirketinin memuresiyle ilişki kuran İlyas, bir gurur meselesi sonucu evini terk edip bir daha dönmez. Çocuğuyla yalnız başına kalan Asya, Cemşit'le *(Ahmet Mekin)* tanışır. Yıllar sonra İlyas çocuğunu almak için çıkagelir. Oysa küçük Samet, Cemşit'i babası sanarak büyümüştür. Ve Asya da Cemşit'le nikâhlıdır. İki erkek arasında kalan Asya, İlyas'a mı dönecek, yoksa oğluna babalık yapan Cemşit'in yanında mı kalacaktır? Genç kadın İlyas'ı itip Cemşit'i tercih eder. Türkan Şoray'ın ve Atıf Yılmaz'ın ödüllendirildiği filmde Ahmet Mekin ise Cemşit rolüyle bir kez daha dikkati çeker (1977).

"Sevmek Zamanı" ★★★★
Reji: Metin Erksan
Oyuncular: Sema Özcan, Müşfik Kenter, Süleyman Tekcan, Fadıl Garan.

Görüntü ve kişilerin davranış açısından yer yer yabancı etkiler taşımasına karşılık tasavvufi düşünceyi şiirsel ve estetik bir anlatım bütünlüğü içinde veren bir *"tutku filmi"* denemesi. Siyah-beyaz fotoğraflarıyla da Türk sinemasının en güzel ve çarpıcı filmlerinden. Sinema tarihçisi Georges Sadoul'un *"Son derece büyük sınıf çatışmasını gösteren film"* olarak yorumladığı bu ilginç çalışma, ticari sinemalarda gösterime giremediği için seyircisine ulaşamadı. Yalnızca özel gösterilerde izlenen bu talihsiz film, *"surete âşık olma"* temasını işliyor. Boyacı Halil *(Müşfik Kenter)* yaşlı ustasıyla çalışmaya gittiği görkemli köşkün duvarında asılı bir kadın fotoğrafına âşık olur. Düşler kurduğu resmin sahibi kadın, tatilden dönünce birden bunalıma girer. Meral'in *(Sema Özcan)* resimle kendi arasına girmesini istemez. Çünkü boyacı Halil, canlısına değil, resimde cansız duran yüze âşıktır. Özellikle

Kenter - Sema Özcan - Metin Erksan: "Sevmek Zamanı"

de finaldeki sandal ve gelinlik giydirilmiş manken sahnesi, *Metin Erksan* sinemasının dünyasını simgelemesi açısından ilginçtir. Fetiş tutkuları içeren soyut bir deneme olarak Erksan'ın en kişilikli filmi (1965).

"Seyyit Han–Toprağın Gelini" ★★★★
Reji: Yılmaz Güney
Oyuncular: Yılmaz Güney, Hayati Hamzaoğlu, Nebahat Çehre, Nihat Ziyalan, Danyal Topatan.

Destansı ve şiirsel anlatımıyla, siyah-beyaz görüntüleriyle, özellikle de düğün bölümüyle ilgi çeken bir halk sineması örneği. Kemal Tahir'in Adana Film Şenliği'nde (1969) Jüri Başkanlığı yaptığı günlerde: "...Seyyit Han karşısında büyük heyecan duydum. Bence halk sinemasının halka bir meseleyi nasıl anlatması gerektiğini en kaba, en olduğu içinde en kestirme yoldan gösteriyordu. Ulusal sinemamızın belli başlı ana yollarından birine işaret ediyordu.... Filmin genel havası yüzde yüz Türktür. Ayrıca dünyanın aradığı *'halk sineması'* koşullarına da son derece uygundur" dediği filmin en büyük kusuru baştaki sahnedir. Bu meyhane sahnesi western filmlerinin klasik özelliklerini taşır. Bir sonraki kavga sahnesi de. Ama bu bölümler atıldığında film, yiğit bir köy delikanlısının gerçeğine kavuşur. Seyyit Han yıllar sonra köyüne döndüğünde, sevdiği kız Keje'nin *(Nebahat Çehre)* Haydar Beye verildiğini öğrenir. Düğün gecesi koynuna girmeyen gözü yaşlı, yüreği yaralı gelin için Haydar Bey, Seyyit'e bir öneride bulunur. Toprağın üzerinde ters çevrilmiş sepetin üzerindeki papatyayı kim vurursa Keje onun olacaktır. Seyyit bunu başarır. Ama sepetin altında toprağa boğazına kadar gömülmüş Keje'nin kanlı başı vardır. Trajik bir yazgıyı oluşturan "kurban ve cellat" temasıyla *Yılmaz Güney,* yönetmenlik serüveninin ilk çıkışını yapar (1968).

"Sis" ★★★★
Reji: Zülfi Livaneli
Oyuncular: Rutkay Aziz, Uğur Polat, Aslı Altan, Sevtap Parman, Menderes Samancılar, Kenan Pars.

27 Mayıs darbesiyle başlayıp 1970'li yıllara kadar uzanan iki ayrı siyasal dönem içinde bir ailenin dağılma ve gi-

derek parçalanma öyküsü. Ustalıklı bir gerilimi içeriyor. *Zülfi Livaneli*'nin hem yönetip hem de Yunanlı M. Teodarakis'le müziklerini yaptığı film, siyasal özellikler taşıyan türün en iyilerinden. Alman kameraman *Jurgen Jurgens*'in özellikle gece çekimlerinde saptadığı nefis görüntüler Livaneli'nin başarısındaki en büyük desteği. Ülkenin çalkantılı bir dönem yaşadığı, kardeşin kardeşi vurduğu günlerde hâkim eskisi Avukat Ali Fırat *(Rutkay Aziz),* beklenmedik bir olayın içine sürüklenir. Oğlu Murat öldürülmüştür. Bu siyasal kargaşa ortamında onu öldüren karşıt görüşe sahip kardeşi midir? Olaylar bu kuşkular içinde sürüp gider. Ünlü yönetmen *Elia Kazan*'ın da *"misafir oyuncu"* olarak göründüğü filmde Rutkay Aziz ölçülü bir oyun sergiliyor. Ama filmin en ilginç tiplemesi han bekçisi rolündeki Menderes Samancılar. Bol ödülü olan bir film (1989).

"Son Kuşlar" ★★★

Reji: Erdoğan Tokatlı

Oyuncular: Ediz Hun, Selma Güneri, Tijen Par, Ayfer Feray, Talat Gözbak, Kenan Pars, Aliye Rona.

Romantik gerçekçilik üzerine kurulu, psikolojik gelişmeleri ve aile içi çatışmaları içeren bir aşk filmi denemesi. Ekonomik bir çıkmaza düşen orta halli aileyi zengin bir koca kurtaracaktır. Büyük kızları Nesrin *(Tijen Par)* zengin koca peşindedir. Zengin kocayı bulup evlendikten sonra da ailesine sırt çevirip zırnık koklatmaz. Böylece ailenin ekonomik kurtuluşu, o güne kadar önemsemedikleri ve silik bir kız gözüyle baktıkları küçük kızları Ayşe'de ararlar. Ayşe ise, bir okul dönüşü tanıştığı mühendis Oğuz'u sevmektedir. Bu kez eniştesinin yakın dostlarından biri devreye girer ve aileyi paraya boğar. Çünkü Ayşe'ye göz dikmiştir. Onunla evlenmek ister. Ailenin birden el üstünde tuttuğu Ayşe, ailenin yeni kurbanıdır. Selma Güneri başarılı bir oyun tutturmuş. Araba vapurlarıyla, otobüsleriyle, dekorların dışına

Ediz Hun, Selma Güneri: "Son Kuşlar" (Erdoğan Tokatlı, 1965)

taşıp İstanbul kokan bir film. Senaryosu da, filme kaynaklık eden *"Tren"* adlı öykü de *Ayşe Şasa*'nın (1965).

"Sultan" ★★★

Reji: Kartal Tibet

Oyuncular: Türkan Şoray, Bulut Aras, Adile Naşit, Şener Şen, Erdal Özyağcılar.

İç-göç olayının uzantılarını oluşturan gecekondu yaşamını, çarpık kentleşmeyi, arsa mafyasını bir sevda öyküsüy-

le birlikte iç-içe veriyor. *Yavuz Turgul*'un sağlam senaryosundan *Kartal Tibet,* ayağı yere basan bir film ortaya koyarak kendini aşıyor. Yönetmen olarak "Zübük"le birlikte en dişe dokunanı. Gecekondu semtinde yaşayan, civar evlere temizliğe giden dört çocuklu dul bir kadındır Sultan (Türkan Şoray). Gönlünü minibüs şoförü Kemal'e *(Bulut Aras)* kaptırır. Kemal'in muhtar babası, çevre yolu yapımı nedeniyle üzerinde gecekondu bulunan arsalara göz dikmiştir. Oysa bu arsalar vaktiyle muhtar tarafından satılmıştır. Değerinin yükseleceğini bildiği arsaları ucuz paralarla geri alıp gecekonduculari evlerinden çıkarmaktadır. Üç kâğıtçı muhtara karşı toplu bir direniş başlar. Sultan'la Kemal de bu direnişe katılırlar. Bulut Aras, ilk kez oyunuyla göz doduruyor (1978).

"Susuz Yaz" ★★★★★

Reji: Metin Erksan

Oyuncular: Ulvi Doğan, Hülya Koçyiğit, Erol Taş, Hakkı Haktan.

İlk tohumları 1960'lı yılların başında atılan "toplumsal gerçekçilik" akımının önde gelen örneklerinden. Uzun süre sansürle takıştı ve gösterim izni aldıktan sonra "Türkiye'yi temsil etmek niteliğinden yoksun" gerekçesiyle Berlin Film Şenliği'ne katılması engellendi. Ama yurt dışına kaçırılarak, dünyanın en büyük üç festivalinden biri (diğerleri Cannes ve Venedik) olan Berlin Film Şenliği'nde (1964) "birinci" seçilip Altın Ayı ödülünü kazandı. Türk sinema tarihinin gerçek anlamda ilk büyük ödülü. Ve bir *Metin Erksan* başyapıtı. Toplumsal içeriğinin yanısıra kırsal kesim cinselliğini, bastırılmış erotik duyguları dışa vuran bir ilk deneme. Necati Cumalı'nın öykü kitabından alınan film, ikinci kez Yılmaz Duru tarafından çekildiyse de (1973) Erksan'ın başarısını, hiçbir açıdan tutturamadı. Kişilik olarak birbirine ters düşen iki kardeşin, Osman'la *(Erol Taş)* Hasan'ın *(Ulvi Do-*

ğan) öyküsü. Osman, filmin kötü karakterini temsil eder, topraklarında çıkan köyün suyunu arklarla çevirerek köylülerin yararlanmasını engeller. Hasan ise iyi insandır, köylülerden yanadır. Bir kavga sırasında Osman'ın işlediği cinayeti üzerine alıp hapse girer. Karısı Bahar'da *(Hülya Koçyiğit)* gözü olan Osman, kardeşinin öldüğünü söyleyerek onunla zorla evlenir. Hapisten çıkıp acı gerçeği öğrenen Hasan, üzerine baltayla saldıran Osman'ı suda boğarak öldürür ve köyün suyunu açar (1963).

"Sürü" ★★★★★

Reji: Zeki Ökten

Oyuncular: Tarık Akan, Melike Demirağ, Tuncel Kurtiz, Şenel Gökkaya, Levent Yalman, Savaş Yurttaş.

Bir aşiretin kırsal alandan büyük kente geçişini ve giderek çöküşünü zengin ayrıntılarla veren destansı, epik bir deneme. Bir başyapıt. Tüm dünyada ilgi çeken ve Türk sinemasının yurt dışında geniş ölçüde tanıtımını sağlayan, İngiliz sinema yazarlarının "Epik-lirik yaklaşımı ve belgesel gerçekçiliği"yle tanımlanan ulusal olduğu gibi evrensel niteliklere de sahip çarpıcı bir film. Yılmaz Güney'in uzun soluklu senaryosundan, Zülfi Livaneli'nin müziğine, Zeki Ökten'in anlatımına ve en küçük oyuncusuna kadar her şey yerli yerine oturmuş. *Tarık Akan, Tuncel Kurtiz* ve *Melike Demirağ,* şaşırtıcı ve paslaşmalı bir oyun gösterisi sunuyorlar. Vahşi doğunun uçsuz bucaksız yaylalarından, "Güzel Ankara"nın ana caddelerine kadar uzanıp trajik bir çöküşü, bir *"son"*u yaşayan insanları, bir aşiretin öyküsünü anlatıyor. Tren bölümleri ve ihtiyar aşiret reisi Hamo rolündeki Tuncel Kurtiz'in koyun sürüsüyle Ankara'ya girişi, tek başına kalınca da caddelerdeki insan seli arasında oğullarını arayışı unutulmaz güzellikte. Türk sinemasında ekip çalışmasının en zengin örneklerinden. Belki de en üstünü (1978).

"Talihli Amele" ★★★
Reji: Atıf Yılmaz
Oyuncular: İlyas Salman, Hümeyra, Aliye Uzunatağan, Mustafa Alabora, Metin Serezli.

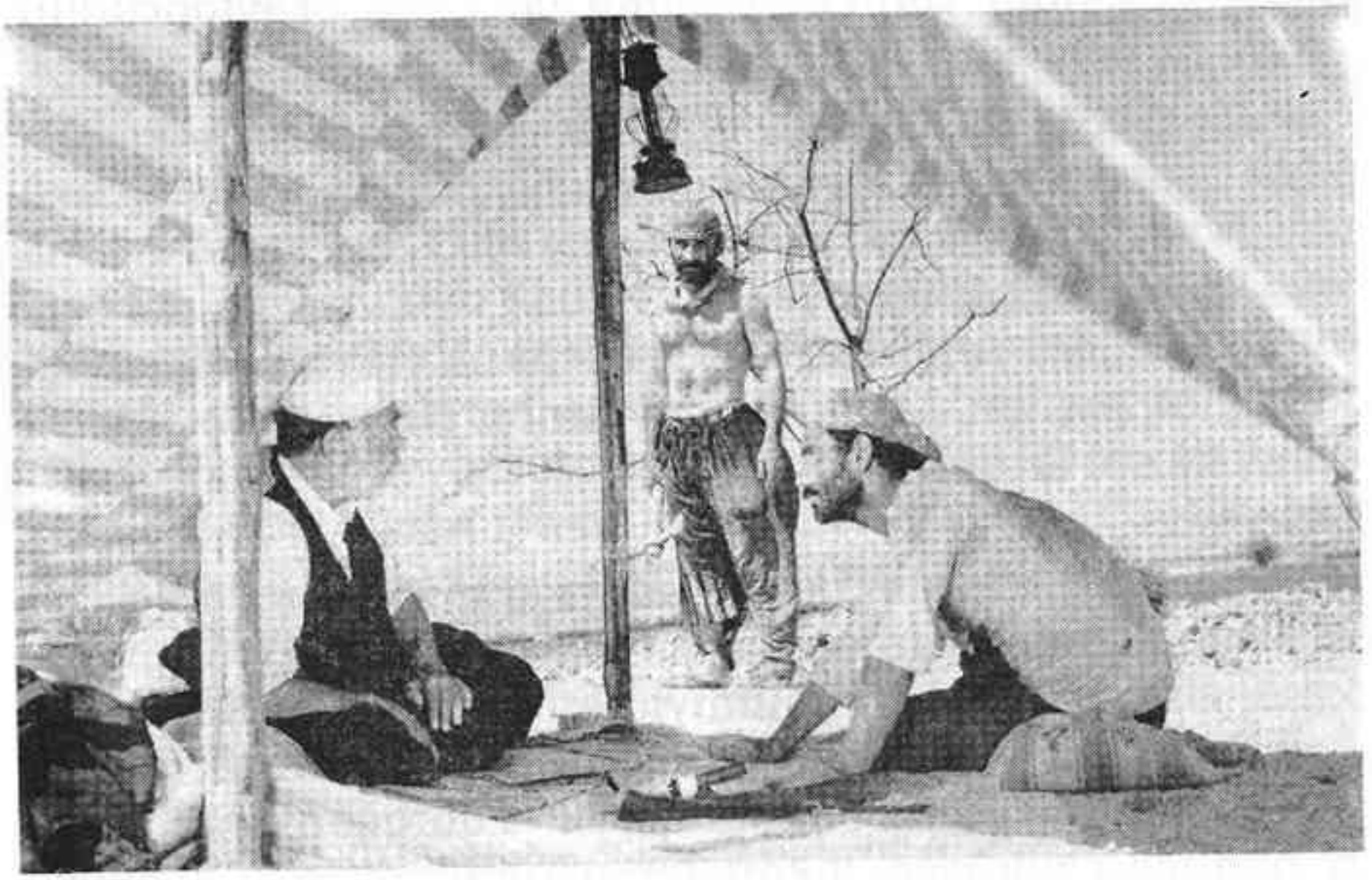
Sansür Kurulu'nun tümüyle reddedip sonra da Danıştay kararıyla gösterime giren bir *"kurban film"*. "Anadolu delikanlısı deli olarak gösterilemez" gerekçesiyle Mehmet Ali'ye *(İlyas Salman)* deli gömleği giydirildiği sahnelerin tümüyle makaslandığı toplumsal bir çalışma örneği. Karısı ve iki çocuğuyla köyünden kalkıp büyük kente gelen Mehmet Ali, bir inşaatta iş bulur. Duvarcı ustası olmayı düşlerken tüketim toplumunun talih oyunlarına kendini kaptırıp, bir şirketin reklam kampanyasında daire kazanır. Basının pompalamasıyla ün yapıp bu kez de çarpık medya rajonlarının tezgâhında hiçbir şeyin sahibi olmadığını anlar. Ve bir türlü ayak uyduramadığı düzenin kurbanı olup aklını yitirir. Daha önce ya da sonra yapılmış filmlerle benzerlik açısından bir "göbek bağı" taşısa da *Atıf Yılmaz*'ın mizahi yorumu ve İlyas Salman'ın oyunuyla, diğerlerinden biraz farklı gibi (1980).

"Uçurtmayı Vurmasınlar" ★★★★
Reji: Tunç Başaran
Oyuncular: Nur Sürer, Ozan Bilen, Füsun Demirel, Güzin Özyağcılar, Rozet Hubeş, Yasemin Alkaya, Meral Çetinkaya.

Son derece duyarlı bir çocuk dünyası üzerine incelikle oturtulmuş "romantik gerçekçi" bir film denemesi. Ve son dönem Türk sinemasında geniş halk yığınlarına ulaşıp, her kesimden seyirciyi etkileyen "gişe filmi". Tunç Başaran'ın öncesi ve yeniden sinemaya dönüş yaptığı dönem dahil olmak üzere en niteliklisi. Feride Çiçekoğlu'nun bir eserinden alınmış ve senaryosunu da kendisi yazmış. Tunç Başaran, naifliklerle dolu özünde melodramın ve ucuzluğun kaçınılmaz tuzaklarına fazla teslim olmadan başarıya ulaşmış.

Beş yaşındaki bir çocuğun gözüyle kadınlar hapishanesinin ve sevginin öyküsüdür anlatılan. Küçük Barış'ın *(Ozan Bilen)* bu dört duvar arasında ne suçu vardır ki? Oysa esrardan tutuklanan annesi değil midir? Barış, henüz algılayamadığı bir garip dünyanın içinde, her yanı soğuk ve sağır duvarlarla çevrili bir hapishane avlusunda gökyüzünü ve özgürlük uçurtmalarını gözlemektedir. İnci Abla'sı *(Nur Sürer),* özgürlüğüne kavuştuktan sonra bir gün uçurtma olup geri döneceğine söz vermemiş midir? *"Uçurtmayı Vurmasınlar"* Bir *Tunç Başaran* filmi olduğu gibi, Barış rolündeki Ozan Bilen'in de filmidir. Küçük oyuncu sinemadaki kasılan ağabeylerine sanki ders veriyor. Yurt içinden ve dışından çeşitli ödüller alan filmi, finali biraz zedeler gibi olsa da bugüne dek yapılanlar içinde çocuk dünyasını en iyi ve dürüstçe çizebiliyor (1988).

"Umut" ★★★★★
Reji: Yılmaz Güney
Oyuncular: Yılmaz Güney, Tuncel Kurtiz, Osman Alyanak, Gülsen Alnıaçık, Kürşat Alnıaçık.

Alyanak - Kurtiz - Güney: "Umut" (1970)

1970'li yıllarda Türk sinemasında yeni bir dönem açan bir *"başyapıt"*. Sansür Kurulu tarafından 10 maddelik bir gerekçeyle toptan reddedilen, sonra da Danıştay başvurusuyla gösterime giren filmin konusu, Yılmaz Güney'in babasının yaşamından kaynaklanıyor. Yarı belgeci anlatımıyla İtalyan *"yeni gerçekçi"* (Neo-Realizm) akımının etkilerini taşıyan film, beş çocuklu faytoncu Cabbar'ın *(Yılmaz Güney)* öyküsünden yola çıkıyor. Özel bir otonun çiğnediği atının ölümüyle dünyası yıkılan, parası olmadığı için yeni bir at alamayan Cabbar, yaşamındaki son umudunu bir hocanın peşine takılmakta bulur. Ama aradıkları meçhul define bulunmaz. Final ilginç ve çarpıcı bir sahneyle biter. Çocuklarını ve karısını define uğruna aç-susuz bırakan Cabbar, ellerini bilinmeyen bir tanrıya açarak, çorak ve acımasız topraklar üzerinde döner, döner... Cabbar çıldırmıştır. Dünya sinemasında bile kolay kolay rastlanmayan güzellikte sahnelerle dolu bir coşkunun filmi. Örneğin, Cabbar'ın ölü atı götüren arabanın arkasından yürüyüşü ve hayvanın bozkırın orta yerinde terk edilişi içburucu sahnelerden biri. Yılmaz Güney'in Cabbar tipini ustalıklı bir oyunla yorumladığı film için Kemal Tahir'in yorumu da şöyle: "Faytoncunun dramı ne demektir?" (1970).

"Umutsuzlar" ★★★

Reji: Yılmaz Güney

Oyuncular: Yılmaz Güney, Filiz Akın, Hayati Hamzaoğlu, Nihat Ziyalan, Memduh Ün, Tuncer Necmioğlu, Şükriye Atav, Kâzım Kartal.

Gangster karışımı bir kabadayı filmi. Silahında da sevdiği kadından da vazgeçemeyen romantik bir "baba"nın öyküsü. Özüyle düşsel, anlatımıyla estetizmin doruklarına çıkan tipik bir *Yılmaz Güney* filmi. Gani Turanlı'nın görüntülediği çoğu sahne sanki birer tablo. Ama durağan değil, birbiri ardından yürüyen, akan bir görüntü dizisi. Çekimiyle plastik güzellikler içeren en çarpıcı bir örnek sinemamız

için. Güney, mafya babası Fırat rolüyle gangster-kabadayı tipini çizerken yabancılaştığı oranda yerli motifleri de kullanmayı ihmal etmiyor. Düğün sahnesi ve danseden bir kızın ayağını vuran ayakkabısının topuğuna pamuk koyması gibi. Önemsiz gibi görünen ama gerçekte incelikli ayrıntılar. Kabadayı Fırat, balerin Çiğdem'e *(Filiz Akın)* tutkundur. Ve ilk kez sevmiştir. Ancak yeraltı dünyasının kurallarına göre bir kabadayının sevmesi bağışlanmaz. Arkadaşlarını küçük düşürmüştür. Kellesi her an namlunun ucunda olan Fırat, sonunda silahını Çiğdem'e teslim edip ölüme gider. Tabanca romantizmiyle tutkulu bir aşk öyküsünü anlatan film, döneminde bıraktığı etkiler sonucu defalarca çekildi. Filiz Akın'ın da sinema yaşamındaki en büyük çıkışı (1971).

"Üç Arkadaş" ★★★

Reji: Memduh Ün

Oyuncular: Muhterem Nur, Fikret Hakan, Semih Sezerli, Salih Tozan.

Sevgiyi, dostluğu ve dayanışmayı, sıradan küçük insan dünyalarını şiirsel bir atmosfer içinde anlatma başarısıyla dönem açan bir *"efsane film"*. Bir *Memduh Ün* klasiği. İlk kez üzerinde altı kişinin çalıştığı senaryo: *Aydın Arakon, Metin Erksan, Muammer Çubukçu, Memduh Ün, Ertem Göreç* ve *Atıf Yılmaz*. Aynı konuyu yeniden ve bu kez renkli olarak, yine Memduh Ün 1971'de çekmesine karşılık, teknik gelişmenin dışında değişik bir tad getiremedi. Niyetçilik yapan Murat *(Fikret Hakan)*, seyyar fotoğrafçı Artin *(Salih Tozan)* ve ayakkabı boyacısı Mıstık *(Semih Sezerli)*, bir parkta çengelli iğne satan işportacı Gül'le *(Muhterem Nur)* karşılaşırlar. Gül'ün gözleri görmez, gün ışığına kapalıdır. Üç arkadaş fakir ve kimsesiz kızı yaşadıkları eski, kırık dökük evlerine götürürler. Murat, zengin bir adamdan zorla aldığı parayla Gül'ün gözlerini açtırır. Murat hapisten çıkarken Gül, ünlü bir şarkıcı olmuştur. Chaplin'in "Şehir Işıkları" (City Lights) adlı filminin açık etkileri görülen *"Üç Arkadaş"*, sonraki yıllarda

*"kör kız dramları"*nın prototipini oluşturacaktır. Abartısız sade oyunlarıyla dikkati çeken, özellikle Muhterem Nur'un ünlendiği ve Memduh Ün'ün de yönetmen olarak ilk tırmanışa geçtiği film (1958).

"Vurun Kahbeye" ★★★

Reji: Lütfi Ö. Akad

Oyuncular: Sezer Sezin, Temel Karamahmut, Settar Körmükçü, Vedat Örfi Bengü.

1950'ler öncesi Türk sinemasının en başarılı "Kurtuluş Savaşı filmi". *Lütfi Ö. Akad,* Halide Edip Adıvar'ın romanından uyarladığı filmi gerçek sinema diliyle konuşturarak, Muhsin Ertuğrul'un aynı türde yaptığı "Ateşten Gömlek" ve "Bir Millet Uyanıyor" çalışmalarını, ilk yönetmenlik denemesi olmasına karşılık aşıyor. Yabancı güçlerin ülkeyi paylaştığı sırada bir Anadolu kasabasına atanan öğretmen Aliye'nin *(Sezer Sezin)* öyküsü. Genç öğretmen, bir iftira sonucu yobazlar tarafından taşlarla, sopalarla linç edilir filmin sonunda. Ticari açıdan da büyük bir başarı sağlayan filmin en vurucu bölümü bu linç sahneleridir. Adıvar'ın romanı iki kez daha *Orhan Aksoy* (1964) ve *Halit Refiğ* (1973) tarafından çekildi. Sezer Sezin'i Aliye öğretmen rolüyle yıldızlaştıran film (1949).

"Yer Demir Gök Bakır" ★★★★

Reji: Zülfi Livaneli

Oyuncular: Rutkay Aziz, Macide Tanır, Yavuzer Çetinkaya, Serap Aksoy, Yasemin Alkaya.

Görüntü sanatının doruklara çıktığı, özgün ve şiirsel bir doğa çalışması örneği. Bir Türk-Alman ortak yapımı olan film, *Zülfi Livaneli*'nin de ilk yönetmenlik denemesi. *Yaşar Kemal*'in romanından uyarlanan film, romancının kur-

duğu dünyayı, yoksulluk ve çaresizlik içinde yaşayan Çukurova köylülerini çarpıcı doğa manzaraları eşliğinde görüntülüyor. Film, Zülfi Livaneli'nin ama bir noktadan sonra insan manzaralarını ezip geçen karlı doğa manzaralarının görüntüleriyle öne çıkan Alman kameraman *Jurgen Jurges* oluyor. Öykünün temelinde *"umut"* ve *"inanç"* duyguları yatıyor. Borçları olan köylülerin bir gün Adil Ağa'nın kapılarına dayanmalarından korkarak, ermiş gözüyle baktıkları Taşbaş'a *(Rutkay Aziz)* sığınırlar. Tüm hastalıkları ve her şeyi bir dokunuşuyla iyileştireceğine, düzelteceklerine inandıkları Taşbaş, onlar için peşlerine takıldıkları bir "umut"tur. Oysa Taşbaş, köylüleri bu düş dünyasından kurtarmak için çaba sarfeder. Ama onları inandıramaz. Ve bir süre sonra Taşbaş da köylülerin tuzağına düşüp kendini gerçek bir ermiş gibi görmeye başlayacaktır. Doğa görüntüleriyle Yaşar Kemal'in coşku dolu dünyasına uygun düşen bir çalışma (1987).

"Yılanların Öcü" ★★★★
Reji: Metin Erksan
Oyuncular: Fikret Hakan, Nurhan Nur, Erol Taş, Aliye Rona, Kadir Savun, Şadiye Arcıman.

Toprak mülkiyetinden doğan bir çatışmayı, köy sorunlarını, köy yaşantısını bir sadelik ama gerçekçi açıdan anlatan cesur bir deneme. Sansürle çatışan ve ancak dönemin cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in aracılığıyla gösterim izni alan olaylı bir film. *Fakir Baykurt*'un romanından uyarlanan film, gösterime girdiği bazı bölgelerde (Ankara, Adana, Niğde) olaylar çıktı ve bir sinema hasara uğradı. Yaşlı anası Irazca, karısı Haççа ve üç çocuğuyla küçük toprağını ekerek geçimini sağlayan Kara Bayram *(Fikret Hakan)* yoksul bir köylüdür. Muhtar, evi önüne düşen yeri kurul üyelerinden Haceli'ye *(Erol Taş)* satınca Bayram'ın huzuru kaçar. Ev önünde ev yaptırmak caiz midir? Böylece iki aile arasında büyük bir çatışma çıkar. Çaresiz kalan Irazca ana, tüm aile-

Hakan - Nurhan Nur: "Yılanların Öcü" (1962)

yi toplayarak haklarını aramak için vilayetin yolunu tutarlar. Irazca ana rolüyle büyük bir çıkış yapan *Aliye Rona,* daha sonraki filmlerde başkaldıran, hırçın otoriter kadın tiplerinin popüler oyuncusu olacaktır (1962).

"Yılanların Öcü" ★★★★
Reji: Şerif Gören
Oyuncular: Kadir İnanır, Fatma Girik, Serpil Çakmaklı, Nur Sürer, Erdal Özyağcılar, Savaş Yurttaş.

İkinci bir çevirim denemesinin yeni bir aşamasını oluşturan, olaylara mizahi bir dille yaklaşan farklı bir çalışma örneği. Renkli olarak çekilen ikinci versiyonda Kara Bayram'ı *Kadir İnanır,* Irazca anayı da *Fatma Girik* oynuyor. *Şerif Gören*'in yeni bir yorumla ele aldığı konuda, kırsal kesim

cinselliğinin altını çizerek Erksan'ın filminden daha ötelere götürüyor. Örneğin Kara Bayram'ın karısı ve çatıştığı düşmanının eşiyle düşünde gördüğü üçlü sevişme sahnesi gibi. Şerif Gören'in *Yavuzer Çetinkaya*'nın senaryosundan ustalıkla aktardığı film, mizahi atmosferinin yanısıra erotizmiyle de ilgi çekiyor (1985).

"Yol" ★★★★★
Reji: Şerif Gören
Oyuncular: Tarık Akan, Şerif Sezer, Halil Ergün, Meral Orhonsay, Necmettin Çobanoğlu, Sevda Aktolga.

İnsanoğlunun temel sorunlarını, Anadolu kadınlarının yalnızlığını, yazgısal dramlarını en yalın biçimde ele alan, yorumlayan bir "başyapıt". Yılmaz Güney'in Sinop hapishanesinde yazdığı senaryodan oluşuyor. Erden Kıral'ın başlayıp Güney'le bir anlaşmazlığa düşmesi sonucu Şerif Gören'in tümüyle çektiği film. Yılmaz Güney'in 12 Eylül döneminde yurt dışına kaçıp Türk vatandaşlığından çıkarılması üzerine *Zülfi Livaneli* filmin özgün müziğini *Sebastian Argol-Kendal* takma adıyla yaptı. Cannes Film Şenliği'nde (1982) kazandığı *"en iyi film"* ödülü (Costa Gavras'ın "Missing-Kayıp" adlı filmiyle) Altın Palmiye, Türk sinema tarihinin en büyük iki zaferinden biri. Mahalle festivallerinin dışında alınan ikinci büyük ve gerçek ödül. İlkini Berlin'de (1964) "Susuz Yaz" almıştı. İmralı Açık Cezaevi'nden bayram iznine çıkan beş mahkûmun öyküsü iç-içe gelişir. Seyit Ali *(Tarık Akan)*, şeytana uyup kendisini aldatarak namusuna leke düşüren karısı Zine'ye *(Şerif Sezer)* cezasını vermek için köyüne gider. Filmin en ilginç ve sarsıcı bölümünü oluşturan öykü. Özellikle de kar sahneleri, Seyit'in karısını sırtında taşıması ve tövbekâr Zine'nin donmaması için kamçıyla dövülmesi ama, sonuçta ölmesi, Batının da ilgisini çektiği insan dramlarından biridir. Zine'nin törelere göre öldürülme görevi öncelikle ihanete uğrayan kocaya düşmektedir. Karısını, ailenin ceza olarak zincire vurduğu ahırda bulan Seyit Ali,

bir ölüm yürüyüşüne çıkar. Dondurucu soğuğa dayanamayan Zine, kendisini kurtarması için yalvarır. Gerçekte Seyit, baştan beri karısını öldürmeye karşıdır. Onu kurtarmak için çırpınır durur. Ama vahşi doğanın ölümcül soğuğuna karşı gücü yetmeyecektir. Diğer dört mahkûmun öyküsü çeşitli olaylar içinde sürüp gider. Sorunları ve özlemleri törelerin mahkûm ettiği kadınlardır. Oyuncular tümüyle övgüye değer. Bir Tarık Akan, hele Zine rolüyle Şerif Sezer. Türkiye'de gösterime girmeyen *"Yol"*, sinemamızın en önemli filmlerinden biri (1981).

"Yusuf ile Kenan" ★★★
Reji: Ömer Kavur
Oyuncular: Tamer Çeliker, Cem Devran, Hakan Tanfer, Şevket Avşar, Yalçın Avşar.

Türkiye'de başıboş bırakılmış çocukların dünyasına giren, hümanist bir bakış açısıyla ilişkilerini, sapmalarını gerçeklere dayanarak veren ciddi bir çalışma. Tümüyle amatör çocuk oyuncuların oluşturduğu bir film. Kan davası sonucu babaları öldürüldükten sonra İstanbul'a göç eden iki kardeşin büyük kentteki öyküsü. Yusuf kötü arkadaşlarının teşvikiyle hırsızlığa başlar. Otomobillerden radyo ve teyp çalıp satar. Kenan ise kirli işlere karşıdır. Sonuç, Yusuf hapishaneyi boylayacak, Kenan bir torna atölyesinde çırak olarak namuslu bir yaşamı tercih edecektir. *Onat Kutlar*'la *Ömer Kavur*'un ortaklaşa yazdıkları senaryo "hırsızlıkla değil çalışarak bir yere varılacağı" mesajını getiriyor (1979).

"Zavallılar" ★★★
Reji: Yılmaz Güney, Atıf Yılmaz
Oyuncular: Yılmaz Güney, Yıldırım Önal, Güven Şengil, Seden Kızıltunç, Kâmuran Usluer, Hülya Şengül.

Temel nedenleri sosyo-ekonomik bir çarpıklığa dayalı suçlu kişiler ve suçlular dünyasını başarılı görüntü ve geriye dönüşlerle *(flash-back)* veren bir deneme. Yılmaz Güney'in 1972 yılında siyasal bir suç nedeniyle tutuklandıktan iki yıl sonra *Atıf Yılmaz*'ın yeni bir ekip kurarak tamamladığı film. Atıf Yılmaz'ın profesyonel sinema diliyle Güney'in yarım bıraktığı yerden devam edip ortak bir üslup bütünlüğü oluşturması filmin övgüye değer yanı. Çeşitli suçlardan içeriye düşen ve hapishanede tanışan üç yoksul arkadaşın öyküsü. Tahliye günleri geldiğinde dışarı çıkmak istemezler. İşleri güçleri ve kimseleri olmayan Abuzer *(Yılmaz Güney),* Hacı (Yıldırım Önal) ve Arap *(Güven Şengül)* dışarı çıktıklarında ne yapacaklardır?. Hacı ve Arap bir yana, nereye gideceğini bilmeyen Abuzer için yaşam değişmeyecektir. Yine yalnız, yine büyük kentin sokaklarında açtır. Ve filmin sonu Abuzer'in toplumu sorgulayan yüzünde donar. Çarpıcı bir sorgulamadır bu (1974).

"Züğürt Ağa" ★★★★

Reji: Nesli Çölgeçen

Oyuncular: Şener Şen, Erdal Özyağcılar, Nilgün Nazlı, Atilla Yiğit, Bahri Selin, Füsun Demirel.

Köy-kent çelişkilerini, çağdışı kalmış bir ağa artığının çöküşünü traji-komik bir anlatım ustalığıyla görüntüleyen bir deneme. Ağa tipi iki ayrı bölümde inceleniyor. Kırsal kesimde ve büyük kentte. Gerçekte köydeki yaşamıyla ve kentte ağanın ekonomik savaş vermesi, sanki iki ayrı film. Ama bölümler bütünlenince bir nehir film denemesi çıkıyor ortaya. Haraptar adlı köyün haşmetli ağası *(Şener Şen),* her gün yeni bir karı isteyen babası Abdo'yla yaşadığı yörede egemenliğini sürdürürken her şey tersine gelişir. Yanaşmalarının küçük kızıyla gerdeğe giren baba, yaşamını yitirir. Köylüler ağanın ürünlerini çalıp satarlar. Kuraklık nedeniyle topraklarını da baraj yapmak isteyen politikacılara satarak kendini kente atan ağa, burada da tutunamayacaktır. Karı-

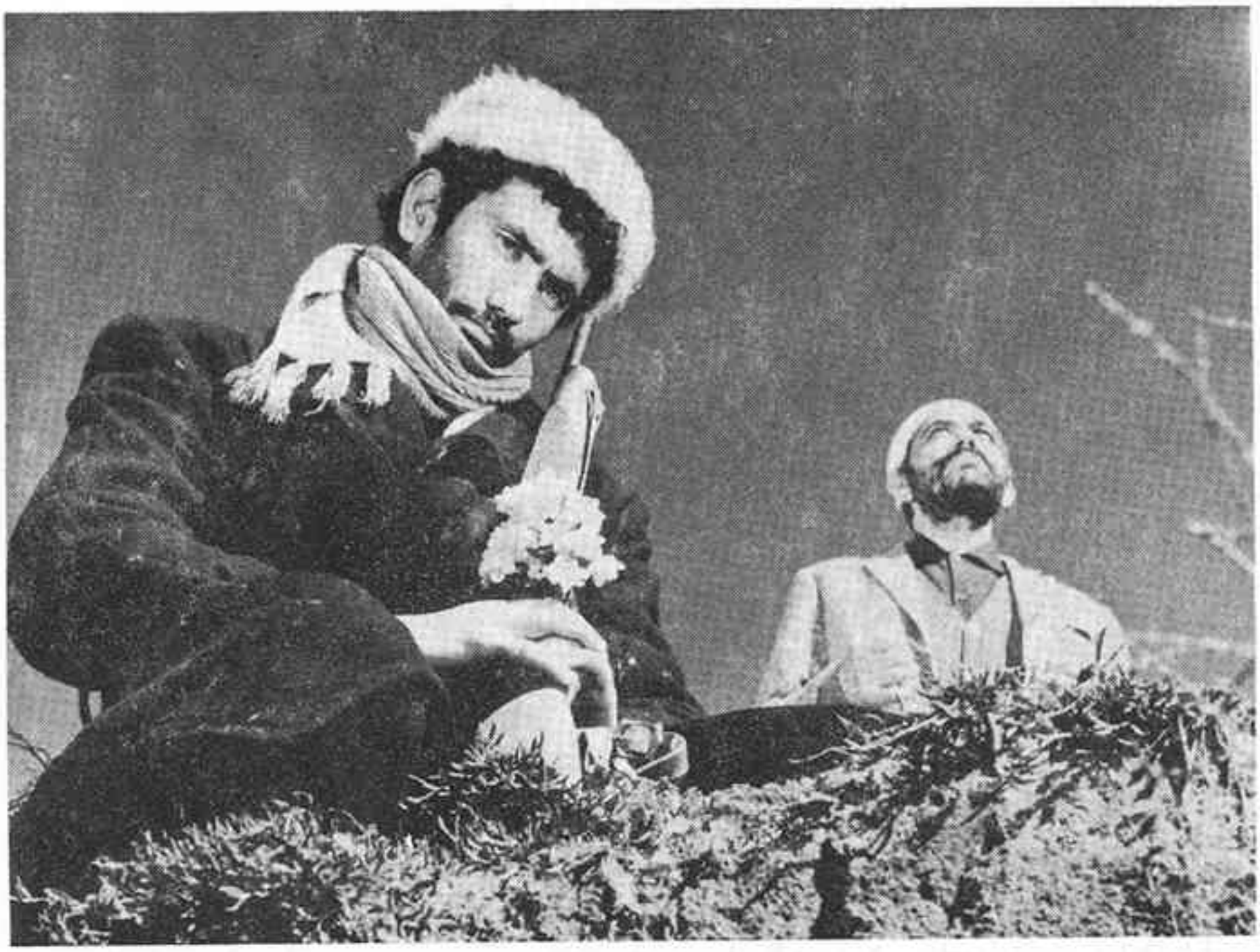
sına varıncaya kadar herkesin terk ettiği ağaya sadık kalan yalnızca yanaşmanın kızı Kiraz'dır. Filmi tek başına götüren Şener Şen'in yanısıra küçük ve ilginç insan kişilikleri görürüz. İşte baba Abdo bey, belleklerden silinmeyen bir kişilik ortaya koyuyor. Çok şey söylemek isterken dağılma noktasına gelen film, nereden bakarsanız seyirciyi sıcaklığıyla içine alan toplumcu bir popüler güldürü (1985).

SAYILARLA BİR GENELLEME

Türk sinemasında *"ilk uzun metrajlı film"*in (1916'da çekime başlanıp 1918'de tamamlanan "Himmet Ağa'nın İzdivacı") çekiminden bu yana (1992) 76 yıl geçmiş. Bu tarihsel süre içinde çekilen film sayısı ise (unutulanlar ya da belge yoksunluğu nedeniyle gün ışığına çıkamayan çalışmalar dışta tutulursa) tam 5649'dur. Ve elbette ki 5649 film içinden *"100 film seçimi"* yapabilmek, neresinden bakarsanız bakın, kolay bir iş değil. Kaldı ki sizce değerli bulunmayan, tersine başkaları ya da yönetmeni ve yapımcısı tarafından *"değerli"* bulunup *"100'lük liste"*ye giremediği için yıldırımları üzerinize çekebilirsiniz. Eleştiriye uğrayabilirsiniz.. Nasıl ki bugüne dek yapılan *"en iyi 10 film seçimleri"*nde değişik değerlendirmeler, kişiye özgü beğeni saptamaları ortaya çıkıyorsa, böyle çok sayıya dayalı bir taramada da birçok kişiyle ters düşmek doğaldır. Oysa burada önemli olan, kıyısından da yaklaşsanız bu tarihsel seçimde karşıt görüşlerle fazla ters düşmeden ortak bir değerlendirme platformunda buluşabilmektir. Bu zorlu seçimi yaparken *"çıkış noktamız"* da gerçekte öyleydi. Ancak her seçim, zamanın hızla değişen akışı içinde yeni bir değerlendirme biçimi, yeni bir saptama getirebiliyorsa eğrisi doğrusu bir yana bu *"100 film seçimi"* de yazarını bağlar.

Şimdi biz bu yüz filmlik listeye topluca baktığımızda sayısal açıdan bazı ilginç durumlarla karşılaşıyoruz. Örneğin kırsal kesimi içeren; feodaliteyi, geri kalmışlığı, acımasız töreleri, doğa-insan çatışmalarını sergileyen filmler, bu liste içinde büyük bir sayıyı oluşturuyor: *"Aysel Bataklı Damın Kızı"* (Muhsin Ertuğrul), *"Bedrana"* (Süreyya Duru), *"Berdel"* (Atıf Yılmaz), *"Derman"* (Şerif Gören), *"Ezo Gelin"* (Orhan El-

mas), *"Fıratın Cinleri'"* (Korhan Yurtsever), *"Hakkâri'de Bir Mevsim"* (Erden Kıral), *"Hazal"* (Ali Özgentürk), *"İpekçe"* (Bilge Olgaç), *"İnce Cumali"* (Yılmaz Duru),*"Kara Çarşaflı Gelin"* (Süreyya Duru), *"Kızılırmak Karakoyun"* (Lütfi Ö. Akad), *"Kurbağalar"* (Şerif Gören), *"Seyyit Han"* (Yılmaz Güney), *"Susuz Yaz"* (Metin Erksan), *"Sürü"* (Zeki Ökten), *"Yer Demir Gök Bakır"* (Zülfi Livaneli), *"Yılanların Öcü"* (Metin Erksan, Şerif Gören), *"Yol"* (Şerif Gören)...

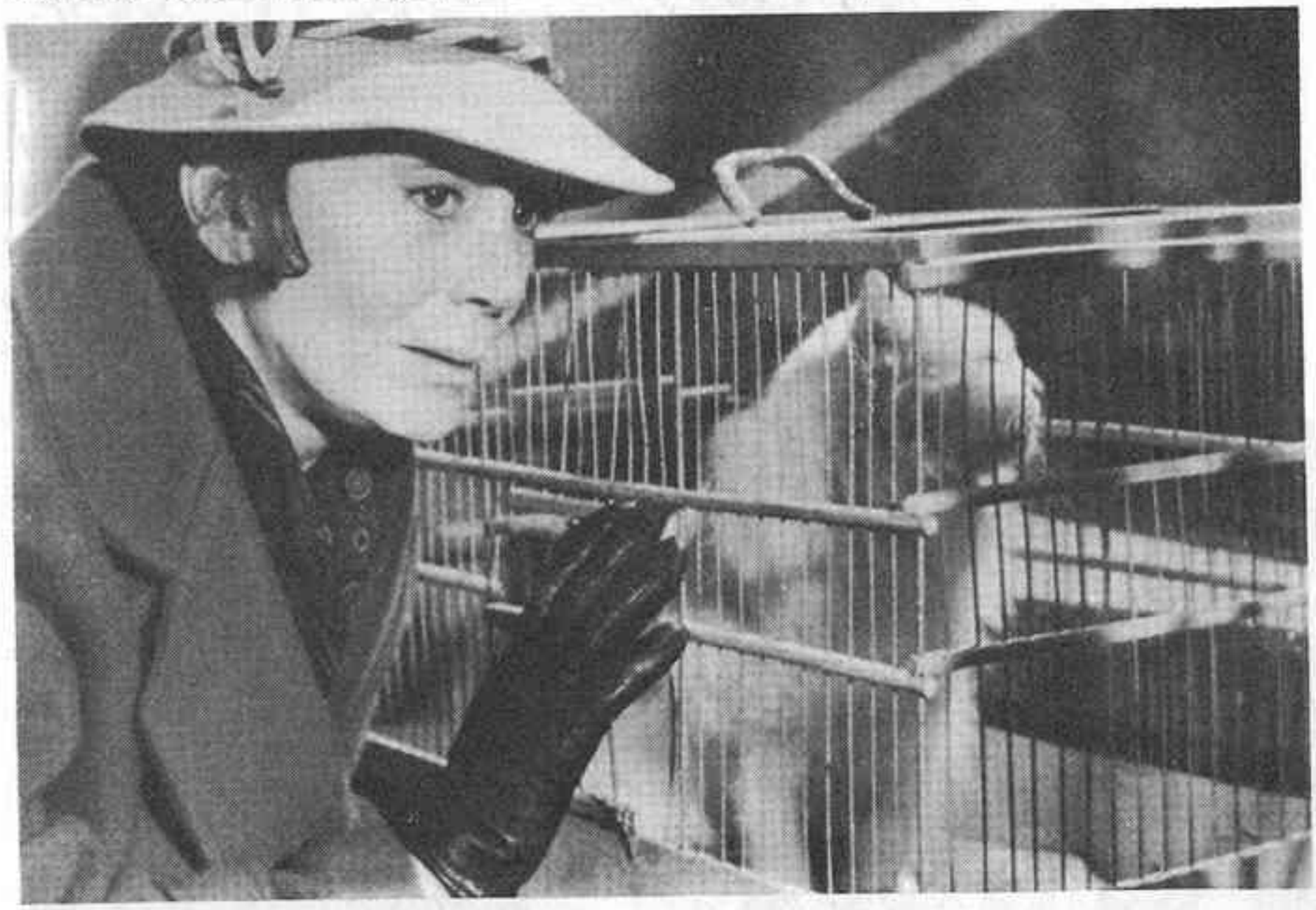

Yılmaz Güney, Danyal Topatan "Seyyit Han" (Y. Güney, 1968)

Tam 20 film. Ama tümüyle mekân olarak kırsal kesimi konu alan filmler, bu saydıklarımızla bitmiyor. Kan davalarının, kaçakçılık sorunlarının da merkezi kırsal kesim. *"Hudutların Kanunu"* (Lütfi Ö. Akad), *"Ağıt"* (Yılmaz Güney), *"Kurşun Ata Ata Biter"* (Ümit Elçi) bu yörelerdeki kaçakçılığı, *"Endişe"* (Şerif Gören), *"Beyaz Mendil"* (Lütfi Ö. Akad), *"Acı"* (Yılmaz Güney) kan davasını işleyen filmler.

Oysa, ülkemizin temel sorunları yalnızca geri kalmış,

ya da bu unutulmuş güneydoğu sınırları içinden mi kaynaklanıyor? Asıl sorunların büyüğü ana kentlerde, metropollerde değil mi? 1960'lı yıllardan beri önlenmesi mümkün olmayan yoğun bir akınla kırdan düze inen Anadolu insanı, sorunlarını da birlikte kentlere taşımıyor mu? İşte *"iç göç filmleri"* de bir noktada *"köy sineması"*nın kentlerdeki kırsallaştırılmış yeni mekânlarını oluşturuyor. *"At"* (Ali Özgentürk), *"Bir Avuç Cennet"* (Muammer Özer), *"Bitmeyen Yol"* (Duygu Sağıroğlu), *"Gelin"* (Lütfi Ö. Akad), *"Gurbet Kuşları"* (Halit Refiğ), *"İkimize Bir Dünya"* (Nevzat Pesen), *Yusuf ile Kenan"* (Ömer Kavur) ve *'"Züğürt Ağa"* (Nesli Çölgeçen) *"iç göç filmleri"*nin kente geçiş serüvenlerini oluşturuyor.

Yıldız Kenter "Hanım" (Halit Refiğ, 1988)

Nerede şimdi kırsal kesimin bir *"umut dünyası"* olarak düşleyip *"taşı toprağı altındır"* diyerek tanımladığı İstanbul. Bugün İstanbul havasıyla zehirli, çevresiyle bir çöplük, sorunlarıyla kilitlenen yitik bir kent... *"Pehlivan"* (Zeki Ökten), *Muhsin Bey"* (Yavuz Turgul) ve *"Hanım"* (Halit Refiğ) İstanbul gibi yitirilmiş değerlerin filmleri.

Dengesiz bir gelir dağılımı, ekonomik sömürü, suçluları da beraberinde getiriyor. Bu karmaşada suçsuzlar da istemeyerek suçlara ortak ediliyor. *"Baba"* (Yılmaz Güney), *"Camdan Kalp"* (Fehmi Yaşar), *"Çıplak Vatandaş"* (Başar Sabuncu), *"Düşman"* (Zeki Ökten), *"Faize Hücum"* (Zeki Ökten), *"Gecelerin Ötesi"* (Metin Erksan), *"Umut"* (Yılmaz Güney), *"Zavallılar"* (Y. Güney - Atıf Yılmaz) çeşitli dönemlerin toplumsal yansımalarını gözler önüne seriyor.

Kentin bunca sorunları içinde sevgi ve dayanışma temalarına da yer verildiğini görüyoruz. *"Herşeye Rağmen"* (Orhan Oğuz), *"Bozuk Düzen"* (Haldun Dormen), *"Selvi Boylu Al Yazmalım"* (Atıf Yılmaz), *Piano Piano Bacaksız"* (Tunç Başaran) gibi... *"Almanya Acı Vatan"* (Şerif Gören), *"Bereketli Topraklar Üzerinde"* (Erden Kıral), *Bir Yudum Sevgi"* (Atıf Yılmaz), *"Karanlıkta Uyananlar"* (Ertem Göreç), *"Maden"* (Yavuz Özkan) ise işçi filmleri örneklerinden.

Bu yüzlük listede *"kadın filmleri"* de önemli bir yer kapsıyor: *"Mine, Hayallerim Aşkım ve Sen", Aahhh Belinda", Adı Vasfiye"* (Atıf Yılmaz), *"Firar"* (Şerif Gören), *"Asılacak Kadın"* (Ba-

Türkan Şoray "Sultan" (Kartal Tibet, 1978)

şar Sabuncu), *"Bez Bebek"* (Engin Ayça). İnsan yaşamındaki gizli çalkantıları, tutkuları ön plana çıkaran filmler *"Acı Hayat", "Sevmek Zamanı", "Kuyu",* (Metin Erksan), *"Anayurt Oteli", "Gizli Yüz"* (Ömer Kavur), *"Robert'in Filmi"* (Canan Gerede)... Çağ filmleri *"Haremde Dört Kadın"* (Halit Refiğ), *"Çalıkuşu"* (Osman F. Seden), *"Afife Jale"* (Şahin Kaygun)... Kurtuluş Savaşı filmleri *"Bir Millet Uyanıyor", "Ateşten Gömlek"* (Muhsin Ertuğrul), *"Vurun Kahbeye"* (Lütfi Ö. Akad), *"Düşman Yolları Kesti"* (Osman F. Seden)... Arsa mafyası filmleri *"Sultan"* (Kartal Tibet), *"Otobüs Yolcuları"* (Ertem Göreç)... Siyasal atmosfer filmleri *"Arkadaş"* (Yılmaz Güney), *"Sis"* (Zülfi Livaneli), *"Karartma Geceleri"* (Yusuf Kurçenli), *"Karılar Koğuşu"* (Halit Refiğ)...

Osmanlıların son döneminden başlayıp günümüz cumhuriyet Türkiyesine kadar uzanan kültürel ve toplumsal bir panorama çiziyor bu "yüz Türk filmi araştırması"... Ve bu arada bir de toplumsal değişimlerin karşısında Türk sinemasının nasıl bir iz sürdüğünü görüyorsunuz.

BEYAZ PERDENİN PERDE ARKASI

"Yılanların Öcü" (1961 yılında Burdur'da Be-Ya Film adına çekilmiştir.)
Oyuncular: Fikret Hakan, Nurhan Nur, Aliye Rona, Erol Taş, Sadiye Arcıman.
Reji: Metin Erksan

Çekim aşamasında veya çekimlerin tamamlanmasından sonraki dönemlerde her filmin gizli kalmış içsel serüveni ya da dışa taşıp çeşitli olaylara dönüşen bir öyküsü vardır. Bu serüven ve öyküler mutfağın *"perde arkası"*nı oluşturur. Bir filmin çekim öncesi veya çekim sonrasındaki perde arkası olaylar, çoğu kez sıradanlığı aşıp toplumsal bir boyut kazandığı örneklerle görülmüştür. İşte *Metin Erksan*'ın *"Yılanların Öcü"*, Türk sinema tarihinin çok olaylı filmlerinden biridir kuşkusuz. Daha film çekime başlandığı ilk günlerde şiddetli tepkilere yol açar. Hedef, romanın yazarı *Fakir Baykurt*'tur. Bir yanda dönemin sansürü, diğer yanda dönemin Cumhurbaşkanı *Cemal Gürsel*'in Çankaya Köşkü'nde özel olarak filmi izledikten sonra *"Yılanların Öcü"*nü, başta Metin Erksan olmak üzere tüm emeği geçenleri kutlaması, buna karşılık Ankara Ulus sinemasında oynarken (1962 Mayıs) bir grup genç tarafından kapı ve çerçevelerin kırılması... Fakir Baykurt'un gala gecesi sahneye çıkarılırken olaylar kavgaya dönüşür. *"Kahrolsun komünistler!"* diye slogan atan bir grup genç Kızılay'da yürüyüşe geçerken birçok kişi tutuklanır. Filmin oyuncularından Irazca Ana'yı canlandıran *Aliye Rona, şöyle anlatır:*

"Olay gecesi sanatçı arkadaşlarla birlikte dört sinemayı

dolaştık. En son Ulus sinemasına gitmiştik. Sahneye çıktık. Fakit Baykurt sahnede konuşmasını bitirdikten sonra alkışlandı. Ama bu ara "yuh" çekenler de oldu. Sahne fırlatılan gazoz şişeleriyle doldu. Bu şaşkınlık içinde Erol Taş, Fakir'i kucaklayarak sahnenin arkasına kaçırdı. Dışarı çıktığımızda bu kez de yolumuzu kesen bir grup genç, ceplerinden çıkardıkları kırmızı mürekkepleri Fakir Baykurt'un üzerine atmaya başladılar. Bu kişiler tertipli gelmişlerdi, belliydi..."

"Susuz Yaz" (1963 yılında Dinar'da Hitit Film adına çekilmiştir.)

Hülya Koçyiğit "Susuz Yaz" (Metin Erksan, 1963)

Oyuncular: Ulvi Doğan, Hülya Koçyiğit, Erol Taş.
Reji: Metin Erksan

Gerçekte *Metin Erksan,* sansürle olsun, bazı iç çatışmaları nedeniyle olsun sinema tarihimizde başı sürekli derde giren yönetmenlerimizden biridir. 1963 yılında çektiği *"Susuz Yaz"* nedeniyle filmin oyuncusu ve ortağı Ulvi Doğan'la da arası açılır. Nedeni Ulvi Doğan'ın "Susuz Yaz"a ek sahneler ekleyerek porno film havasına sokmasıdır. Londra sinemalarında *"Kardeşimin Karısını Sevdim"* adıyla gösterime soktuğu filmin porno sahnelerinde sırttan ve arkadan çekim yapılan kadın oyuncu *Hülya Koçyiğit* değildir. Bir başyapıtı pornografik sinemaya dönüştürmesi İngilizlerin de tepkisini alır. O günlerde İngiliz gazetelerinde çıkan filmle ilgili kritik yazıları bu tepkiyi dile getirir. Gerçekten de olayın perde arkası, yabancıların gözünde Türk sineması için bir *"yüz karası"*dır.

"Hudutların Kanunu" (1966 yılında Urfa ve yöresinde Dadaş Film adına çekilmiştir.)
Oyuncular: Yılmaz Güney, Pervin Par, Erol Taş, Tuncel Kurtiz, Osman Alyanak, Muharrem Gürses, Atilla Ergün.
Reji: Lütfü Ö. Akad

Türk sinemasının toplumsal içerikli iddialı filmlerinin perde arkasında hep sansür olayı vardır. Sansür olgusunu yıllar yılı birçok yönetmen ve yapımcı başarısızlıkları konusunda bir *"kalkan"* veya bir *"kılıf"* gibi kullanılmışsa da Türk sinemasının gelişimini, özgür konu seçimini engellediği gerçektir. Örneğin *"Bitmeyen Yol"*un (Duygu Sağıroğlu), *"Bir Günün Hikayesi"*nin (Sinan Çetin) uzun gecikmelerden sonra gösterim izni alabilmesi, hep sansürün engelleyici tavrıyla bağlantılıdır. Bu korku ve endişe içinde birçok fil-

min senaryosu takma adlarla denetime gönderilir. Önemli bir bölümü Urfa ve Harran'da çekilen *"Hudutların Kanunu"*nun (Lütfi Ö. Akad) senaryosunun yazarı olarak, sansür kayıtlarında *Emin Dağ* adı geçer. Oysa, daha önce *"Dağlar Kartalı"* adıyla sansüre gönderilmesine karşılık senaryo yazarı kim olduğu bilinmeyen *Emin Dağ* olsa da, tümüyle reddedilir. Oysa Emin Dağ, bu taraklarda bezi olmayan bir garip tefecidir. Üç kat yukarıdaki yazıhanesinde oyuncularına bono verdiği yapımcının bu kâğıt parçalarını üç kat aşağıdaki sokak kapısında, hemen ayaküstü paraya çevirmekle görevlendirilmiştir. *Lütfi Ö. Akad - Yılmaz Güney* işbirliği sonucu ortaya çıkarılan *"Hudutların Kanunu"*nun öyküsü gerçekte burada bitmez. *Yılmaz Güney*'in Adana'daki çekim sırasında kaldığı otelin aynasındaki hayaline silahını çekip kurşun yağdırmasıyla sürüp gider.

"Umut"

(1971 yılında Adana'da Güney Film adına çekilmiştir.)
Oyuncular: Yılmaz Güney. Tuncel Kurtiz, Osman Alyanak
Reji: Yılmaz Güney

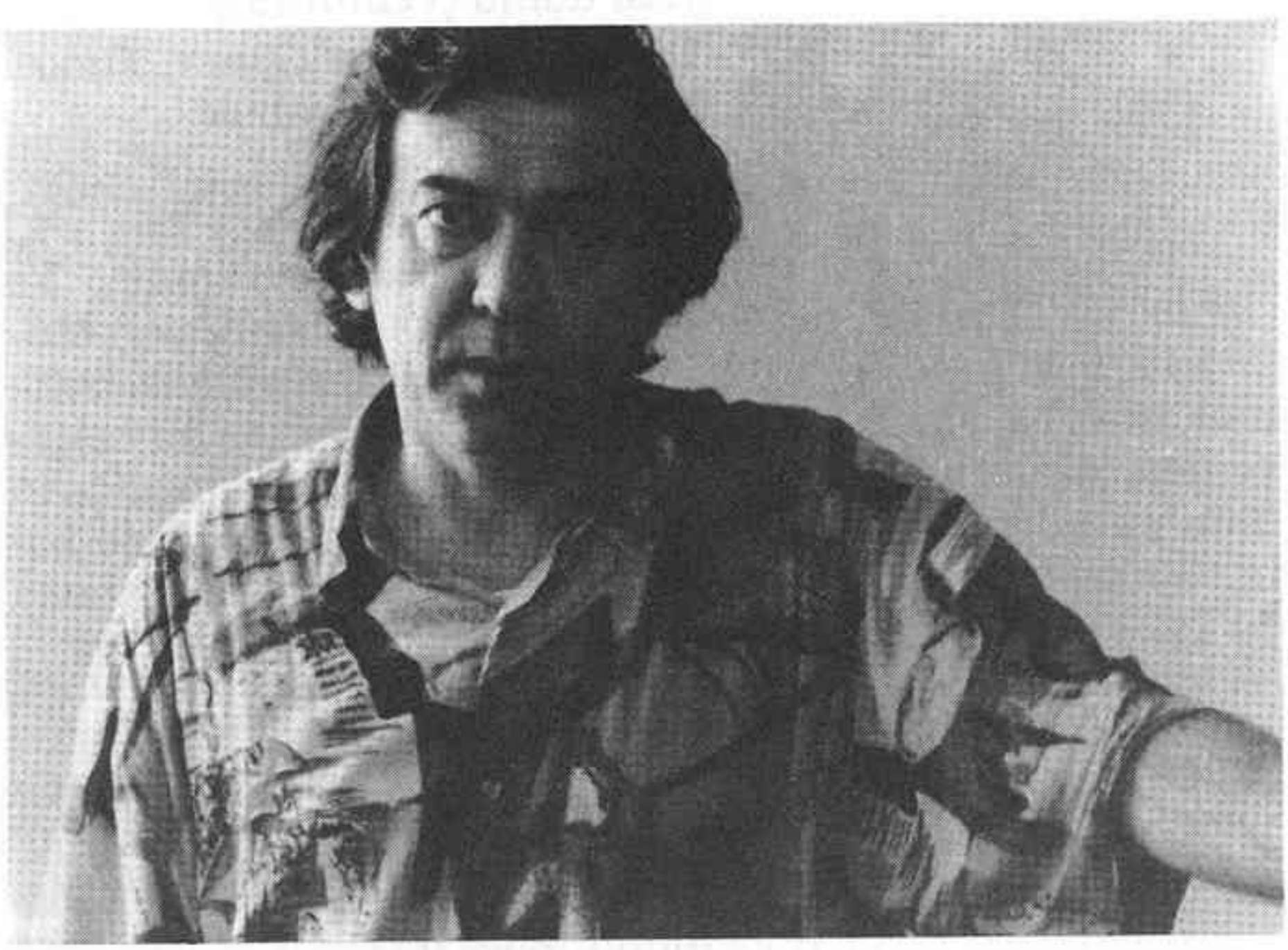
Yılmaz Güney, olaylı filmlerin kahramanıdır. Ve *"Umut"* da Güney'in başlangıçtaki *"yasaklı film"*lerinden biridir. 1971 yılında "Umut"la Cannes Film Festivali'ne katılmak ister. Ne var ki gerekli izni alamaz. Bu kez de bir belgeye göre Almanya'da işçilik yapan *Ahmet Saygılı* aracılığıyla filmi yurt dışına yasa dışı yollardan kaçırtmak zorunda kalır. Güney bu olay nedeniyle 7 yıllık bir cezayla yargılanırsa da 1973 yılında aklanır.

"Dönüş"

(1972 yılında Şile-Paşaköy'de Akün Film adına çekilmiştir.)
Oyuncular: Türkan Şoray, Kadir İnanır, Bilal İnci.
Reji: Türkan Şoray

Türkan Şoray'ın "Dönüş"le ilk yönetmenlik denemesini gerçekleştireceği "perde arkası"ndaki macerası da hayli olaylı geçmiştir. Böyle bir 'ilk yönetmenlik girişimi"ne en yakın dostları bile karşıdır. *"Yapsın da görelim"* diyenler gerçekte peşin yargılıdır. Fikret Hakan, Türkan Şoray yönetimindeki oyunculuk teklifini kabul etmez, *Zeki Ökten* de asistanlığını... Şoray, sonunda *Şerif Gören'i* asistan alıp, Şile yolu üzerindeki Paşaköy'de çekime başlar.

"Yol" (1980) yılında Anadolu'nun çeşitli bölge ve yörelerinde Güney Film adına çekilmiştir.)
Oyuncular: Tarık Akan, Şerif Sezer, Halil Ergün, Meral Orhonsay, Necmettin Çobanoğlu,
Reji: Şerif Gören

Erden Kıral "Yol" (1981)

*"Yol"*un da (Şerif Gören) Türk sinema tarihinde baştan sona bir romana konu olabilecek kadar hareketli bir serüveni vardır. Gerçekten çekim öncesinden, çekim sonrasına giderek de Cannes'daki Altın Palmiye zaferine kadar uzanan "Yol"un öyküsü çarpıcı bir "yol" filmi özelliklerini taşır. Erden Kıral, yapımcısı ve senaryocusu *Yılmaz Güney* tarafından filmin saptanan ilk yönetmenidir. Sonradan *"Yol"* olarak değiştirilen filmin ilk adı da *"Bayram"*dır. Çekimine Ayvalık Cunta adasında başlanan projenin kalabalık bir kadrosu vardır. 17 gün çalışılıp 33 kutu film çekildikten sonra, hapishaneden gelen bir emirle 11 mahkûmun öyküsünü anlatan film durdurulmuştur. Yılmaz Güney'le Erden Kıral'n anlaşmazlığa düşmelerinin nedeni senaryonun değiştirilmek istenmesidir. Bu talep Güney'den gelir. Güney, 11 mahkûm üzerine kurulan temel öyküyü 5 kişiyle sınırlandırmak ister. Erden Kıral bu değişime karşı çıkınca da Şerif Gören devreye sokulur. Çekilen onca parça atılır, her şey yeniden Gören tarafından çekilir.

"Camdan Kalp" (1990 yılında İstanbul ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin çeşitli yörelerinde çekilmiştir.)
Oyuncular: Genco Erkal, Deniz Gökçer, Füsun Demirel.
Reji: Fehmi Yaşar

Fehmi Yaşar'ın "ilk yönetmenlik denemesi"ni oluşturan *"Camdan Kalp"*in "perde arkası"nda kalan öyküsü ise *"Yol"* kadar heyecanlı değilse de oldukça şaşırtıcıdır. Çekimine başlamadan önce, Kültür Bakanlığı'nın maddi desteğinden yararlanmak üzere sunduğu proje yetkili komisyon tarafından onaylanmaz. İçlerinde çok ünlü sinema ustalarının da yer aldığı komisyon üyeleri "Bu projeden film olmaz" deyip reddetikleri projeyi Fehmi Yaşar bu kez kendi parasıyla çekip Kültür Bakanlığı destekli yapılan çalışmaların en düzeylilerinden birini ortaya koymayı başaracak, hem de çeşitli ödüller kazanacaktır.

"100 Filmde Başlangıcından Günümüze Türk Filmleri"; bu dizinin öbür kitapları gibi sinemadaki bir tür'ü değil, bu kez kendi sinemamızı topluca ve tarihsel süreç boyunca ele alıp inceliyor ve başlangıcından günümüze kadar olan geçmişi içinde en seçkin 100 Türk filmini tek tek değerlendiriyor.

"100 Filmde Başlangıcından Günümüze" adı altında yayınlanan bu dizinin diğer kitapları şunlardır: Gangster Filmleri, Western Filmleri, Polisiye/Gerilim Filmleri, Korku Filmleri, Müzikaller, Kurgu-Bilim Filmleri, Tarihsel Filmler, Serüven Filmleri, Güldürü Filmleri, Çocuk Filmleri, Çizgi Filmler ve Türk Filmleri.

9 789754 943603

ISBN 975 - 494 - 360 - 5
93 . 06 . Y . 0105 . 0506